

T.C.

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FİNANSAL EKONOMİ ANABİLİM DALI

**TASARRUFLAR İLE İNSANİ GELİŞMİŞLİK
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

SAVAŞ MÜCTEBA HARPUTLU

İZMİR-2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANSAL EKONOMİ ANABİLİM DALI

TASARRUFLAR İLE İNSANİ GELİŞMİŞLİK
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

SAVAŞ MÜCTEBA HARPOTLU

DANIŞMAN: PROF. DR. İBRAHİM ATTİLA ACAR

İZMİR-2019

YEMİN BELGESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tasarruflar İle İnsani Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08/07/19

Savaş Mücteba HARPUTLU

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Finansal Ekonomi Anabilim Dalı Başkanlığı

GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Savaş Mücteba HARPUTLU ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:

Sayı :

Finansal Ekonomi Anabilim Dalı Başkanı
Dr. İbrahim ATTILA ACAR
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “*Tasarruflar ile İnsani Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Analizi*” başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 08.07.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR	
Üye	Doç. Dr. Abdurrahman KORKMAZ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TASARRUFLAR İLE İNSANİ GELİŞİMİŞLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Savaş Mücteba HARPUTLU

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Finansal Ekonomi Anabilim Dalı

Tasarruf ve kalkınma kavramı günümüzde Türkiye dâhil pek çok ülkede önemli bir yere sahiptir. Bir ülkenin sahip olduğu yurtiçi tasarruflar kalkınmanın finansmanında başvuracağı en kolay ve en maliyetsiz kaynaklardır. Son yıllarda gözlemlenen tasarruf oranlarındaki değişimler ve ekonomik büyümede meydana gelen azalışlar tasarruf-ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarını tekrar gündeme getirmiştir.

Bu çalışmada, 1990 - 2017 döneminde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından İnsani Gelişim Endeksi (HDI) hesaplanan 160 ülkenin tasarruf oranları ile insani gelişmişlik düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında ülkelerin 1990-2017 yılları arası HDI değerlerinin ortalaması alınmıştır. Alınan ortalama HDI değerlerine göre 160 ülke 3 gruba ayrılıp Granger , Toda-Yamamoto ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizleri çerçevesinde tasarruf ve HDI arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişim Endeksi, Tasarruf-Kalkınma ilişkisi, Granger Nedensellik Analizi, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi, Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Analizi

ABSTRACT

Master's Thesis

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SAVINGS AND HUMAN DEVELOPMENT

Savaş Mücteba HARPUTLU

**İzmir Kâtip Çelebi University
Graduate School of Social Sciences
Department of Financial Economics Program**

Nowadays, the concept of saving and development has an important place in many countries, including Turkey. A country's domestic savings are the easiest and the most cost-effective sources for the financial development. Changes in the savings rates observed in recent years and the decreases in economic growth rates have brought the concepts of saving, economic growth and development into the agenda.

This study uses Human Development Index (HDI) published in the Human Development Report, which is commissioned by the United Nations Development Program (UNDP) to examine the causality relationship between the saving rates and the level of human development for 160 countries. Within the scope of the study, the average HDI values of the countries between the years 1990-2017 were used. According to the mean HDI values, 160 countries were divided into three groups and the causality relationship between savings and HDI was examined in the framework of Granger, Toda-Yamamoto and Dumitrescu-Hurlin causality analyzes.

Keywords: Human Development Index, Saving-Development relationship, Granger Causality Analysis, Toda-Yamamoto Causality Analysis, Dumitrescu-Hurlin Causality Analysis

İÇİNDEKİLER

YEMİN BELGESİ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
TABLO LİSTESİ	VII
ŞEKİL LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TASARRUF VE GELİRE İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. GELİR.....	5
1.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	6
1.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı	6
1.2. TASARRUF KAVRAMI VE ÖZDEŞLİKLERİ.....	7
1.3. TASARRUF ÇEŞİTLERİ VE SINIFLANDIRILMASI	10
1.3.1. İç (Yurtiçi) Tasarruflar	10
1.3.2. Dış (Yurtdışı) Tasarruflar.....	11
1.3.3. Özel Tasarruflar	13
1.3.4. Kamu Tasarrufları	14
1.4. TASARRUFLARI ETKİLEYEN FAKTÖR.....	15
1.4.1. Faiz Oranı	16
1.4.2. GELİR DÜZEYİ VE GELİR DAĞILIMI.....	18
1.4.3. Enflasyon	19

1.4.4. Tasarrufu Düzenleyen Devlet Politikaları.....	20
1.5. TÜKETİM MODELLERİNDE TASARRUF İLİŞKİSİ.....	21
1.5.1. Mutlak Gelir Hipotezi	22
1.5.2. Tüketim Bulmacası	22
1.5.3. Nispi Gelir Hipotezi	23
1.5.4. Fisher'in Zamanlararası Tüketim Seçimi.....	24
1.5.5. Yaşam (Ömür) Boyu Gelir Hipotezi	25
1.5.6. Sürekli Gelir Hipotezi	26
1.5.7. Rassal Yürüme Hipotezi	26

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMAYA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

2.1. KALKINMA KAVRAMI.....	28
2.2. KALKINMANIN EKONOMİK KAYNAKLARI	29
2.2.1. İç Finansman Kaynakları	29
2.2.1.1. Vergi.....	31
2.2.1.2. Enflasyonist Finansman	33
2.2.1.3. Sermaye Piyasası.....	35
2.2.1.4. İç Borçlanma	37
2.2.2. Dış Finansman Kaynakları	38
2.2.2.1. Yabancı Özel Sermaye Hareketleri	38
2.2.2.2. Dış Borçlar	40
2.2.2.3. Hibe Ve Dış Yardımlar	41
2.2.2.4. Dış Ticaret Kazançları.....	42
2.3. KALKINMANIN SOSYAL BOYUTU	42
2.3.1. Beşeri Kalkınma (İnsani Gelişme) Endeksi	43
2.4. TÜRKİYE'DE TASARRUFLAR İLE KALKINMA İLİŞKİSİ.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TASARRUFLARIN GELİŞİMİ, TASARRUF
VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

3.1. KÜRESEL EKONOMİDE TASARRUF EĞİLİMİNDEKİ GELİŞMELER.....	48
3.2. TÜRKİYE'DE TASARRUF EĞİLİMİNDEKİ GELİŞMELER	51
3.3. TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK ÇALIŞMALAR	53
3.3.1. Uluslararası Ampirik Çalışmalar	54
3.3.2. Ulusal Ampirik Çalışmalar.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MODEL VERİ SETİ VE YÖNTEM

4.1. MODEL.....	63
4.1.1. Panel VAR	65
4.2. VERİ SETİ.....	65
4.3. YÖNTEM.....	69
4.3.1. Tanısal Testler	67
4.3.2. Breusch – Godfrey LM Testi.....	68
4.3.3. Gecikme Uzunluklarının Tespiti	69
4.3.4. Granger Nedensellik Analizi	70
4.3.5. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	70
4.3.6. Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Analizi	71
SONUÇ.....	81

KAYNAKÇA	84
EKLER	98

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: TÜRKİYE’NİN İGE BİLEŞENLERİ VE İGE DEĞERLERİ	46
TABLO 2: BAĞIMLI DEĞİŞKENLERE AİT TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER	73
TABLO 3: ÜLKE GRUPLARININ BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI	74
TABLO 4: ÜLKE GRUPLARINA AİT NEDENSELLİK TESTLERİ	76
TABLO 5: ANALİZE DÂHİL EDİLEN ÜLKELER	98

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1: 1990-2017 TÜRKİYE’NİN HDİ DEĞERLERİ.....	47
ŞEKİL 2: ÜLKELERİN İNSANİ GELİŞİM LİK ENDEKS HARİTASI (UNDP, 2017 VERİLERİ İLE).....	48
ŞEKİL 3: DÜNYA VE ÜLKE GRUPLARINA GÖRE TASARRUF ORANI.....	49
ŞEKİL 4: TÜRKİYE VE DÜNYA TASARRUF ORANI (%GSYİH)	51

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
bkz:	bakınız
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI:	Human Development Index
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SD:	Yurtiçi Tasarruf
UNHDR:	United Nations Human Development Report (Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu)
VAR:	Vector Autoregression (Vektör Ardışık Bağlanım)
vd:	ve diğerleri
vb:	ve benzeri

GİRİŞ

Sürdürülebilir toplumsal huzurun, sosyal adaletin, fırsat eşitliğinin sağlanması ve devam ettirilmesi açısından insanlık tarihinin başladığı günden bu güne kadar uzanan süreçte toplum bilimcilerinin ve iktisatçıların temel inceleme konularının başında gelir dağılımı kavramı yer almaktadır. Kaynakların kıt, ihtiyaçların sınırsız olması sebebiyle insanoğlun birbirinden çok farklı ihtiyaçları olmuştur. Bir birey olarak tüketiciler sonsuz mal ve hizmet içinden kendisine faydasını en çoklayacak olanı seçmekte özgür olmakla birlikte faydasını ancak elde ettiği gelire orantılı olarak zirveye taşıyabilecektir. Faydasını optimum seviyeye çıkarmak ve bu seviyelerde sabit tutmak için tüketiciler ihtiyaç düzeylerine göre gelirlerini harcayacaklardır. Diğer bir deyişle ihtiyaç önceliği en yüksek olan mal veya hizmeti ilk önce alırken, en az ihtiyaç duyduğu malı veya hizmeti en son temin ederek toplam faydasını olabilecek en üst düzeye çıkaracaktır. Bundan dolayı iktisatçılar geliri ve var olan bu gelirin insanlar arasındaki dağılımını, paylaşılmasını etkileyen faktörlerin araştırılmasına önem vermişlerdir. Farklı gelir düzeylerine sahip tüketiciler, gelirlerinin imkân verdiği ölçüde ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Türkiye’de geliri ve gelirin dağılımını inceleyen akademik çalışmalar yapılmış olup yapılmaya da devam etmektedir.

Ekonominin konjonktürel sistemi içinde iktisadi ajanların davranışları ekonomiyi her yönden etkilemekte ve yönlendirmektedir. İktisadi ajanların oluşturduğu, gelir, tüketim, tasarruf gibi önemli karar alma süreçlerinde etkin rol oynayan aynı zamanda ekonomik yapının önemli bir aktörü olan hanehalkı sahip oldukları kaynakları firmalara ödünç vererek karşılığında ücret veya faiz geliri elde etmekte ve elde ettikleri bu gelire ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tüketim harcamalarını gerçekleştirirken tüketimden arta kalan gelirlerini ise tasarruf olarak bir kenara ayırmaktadırlar. Firmalar ise hanehalkının yapmış olduğu bu tasarrufları kullanarak yatırımlara buradan da yeni üretim alanlarına yönlendirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak iktisat literatüründe birbirinden farklı görüşler yer almaktadır.

Çalışma kapsamında ele aldığımız tasarruf kavramı, iç (yurtiçi) ve dış (yurtdışı) tasarruf olmak üzere ikiye ayrılır. Dışa kapalı bir ekonomide iç tasarruflar üç bileşenden meydana gelir. Bunlar hanehalkının yapmış olduğu tasarruflar, firmaların tasarrufları ve hükümet tasarruflarıdır. İç (yurtiçi) tasarruf düzeyi ekonominin yeni yatırım alanları oluşturma yeteneğini gösterdiğinden ötürü önemli bir makroekonomik göstergedir. Hanehalkı tasarrufu, hanehalkı tarafından elde edilen ve istendiği zaman harcanabilecek olan gelirden gönüllü olarak tüketime harcanmayan kısım olarak ifade edilir. Hanehalkının tüketimi ihtiyaçları doğrultusunda mal ve hizmetlere olan harcamaları kapsarken, hanehalkı gelirleri ise eline geçen ücretlerden, serbest olarak çalışmaları halinde elde ettikleri gelirlerden, mülkiyet gelirlerinden ve ihtiyaç fazlası fonlardan elde ettiği faiz gelirinden oluşmaktadır. Hanehalkına ait tasarruf miktarının temel göstergesi olarak hanehalkı tasarruf oranı kabul edilmektedir. (Frączek, 2011).

Hanehalkının sahip olduğu tasarruf oranının hesaplanması (S/Y_d) şeklinde formüle edilmektedir. Formülde yer alan S hanehalkının sahip olduğu tasarrufları, Y_d ise harcanabilir geliri ifade etmektedir. Hanehalkı ne kadar fazla gelir elde ederse, ceteris paribus (diğer her şey sabitken), tasarruf oranı da o ölçüde artacaktır.

Tasarruf miktarının belirlenmesinde tek etken faktör gelir değildir. Gelir dışında fiyatlar, faiz oranları, hanehalkının servetleri, gelecek ile ilgili beklentiler, hanehalkının zevk ve tercihlerinin değişmesi gibi faktörler de etkilemektedir. (Yıldırım vd. 2011). Söz konusu bu faktörler arasında tasarruf yapabilme potansiyelinin en önemli belirleyicisi harcanabilir gelirdir. Tasarruf harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur (Ünsal e. m., 2011). Keynes'in ilk defa ortaya koyduğu mutlak gelir hipotezine göre tüketim, gelir ile doğrudan ilişkilidir. Benzer şekilde Keynes, tüketimin belirlenmesi aşamasında etkin rol oynayan faktörler arasında reel gelirin birincil faktör olduğunu söylemektedir.

Gelirler ve tasarruflar, ekonominin genel dengesini işleyişini etkileyen önemli değişkenlerden biridir. Tasarruflar, ekonomik büyüme, kalkınma ve refahın en önemli dinamiği konumundadır. Yatırımların finansmanı aşamasında ilk başvurulacak kaynaklardan biri olması sebebiyle tasarruflar ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önem arz etmektedir. Bir ülkenin sahip olduğu tasarruf eğilimi, o ülkede ne kadar yatırım yapılacağı, yatırımların finansmanı aşamasında kullanılacak

tasarrufların ne ölçüde yabancı kaynaklardan finanse edileceği ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin ne yönde gelişeceği gibi konularda belirleyici olmaktadır.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından yurtiçi tasarruf oranı, yatırımın finansmanı için gerekli olan sermaye birikimi ve sürdürülebilir büyüme hızına ulaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, söz konusu ülkelerde servet birikimindeki olumlu iyileşmeler dolayısıyla gelir sahibi bireylerin yaşamları boyunca refahlarını sağlamaları ve alışmış oldukları hayat standartlarını korumaları açısından da tasarruf oranı önemli işlev görmektedir. (TCMB, 2013)

Bir ülkenin sahip olduğu yurtiçi tasarruf düzeyi ekonominin yeni sermaye oluşturma potansiyelini belirlemektedir. Bu nedenden ötürü de yurtiçi tasarruf düzeyi önemli bir makroekonomik ölçüt olarak kabul edilmektedir. Yeterli miktarda tasarrufun olmadığı durumda ise karşımıza iki alternatif çıkmaktadır. Birincisi ekonomik küçülmeyi göze alıp yatırımdan ve dolayısıyla üretimden vazgeçmek diğeri ise cari işlemler açığını göze alarak ekonomiyi dışsal şoklara açık hale getirip dış borçlanma yoluna başvurmaktır.

Bu özelliği dolayısıyla, tasarrufa bağlı olarak ekonomik büyümenin arkasında yatan sebepler, büyümenin sürekliliği, ülkelere göre göstermiş olduğu farklılıklar önemli araştırma alanlarından birini teşkil etmektedir. Beşeri, coğrafi, kültürel, davranışlarını belirleyen ve etkileyen nedenler arasında yer almaktadır. Ülkeler arasında görülen kalkınma farklılıkları bu sayılan faktörlerin tasarrufla olan ilişkisi incelenerek açıklanmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, İnsani Gelişmiş İndeksi hesaplanmış 185 ülke tasarruf ve insani kalkınmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konmaya çalışılmıştır. Ülkeler insani gelişmişlik düzeylerine göre üçe ayrılmıştır. Bunlar, İnsani Gelişmişlik Endeksi 0.8 ile 1 arasında olanlar Yüksek İnsani Gelişmişlik düzeyine sahip ülke grubu, 0.5 ile 0.799 arasında olanlar Orta İnsani Gelişmişlik düzeyine sahip ülke grubu ve son olarak endeks değeri 0.499'dan düşük olan Düşük İnsani Gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerdir. Söz konusu üç ülke grubuna ait tasarruf verileri ile İnsani Gelişmişlik Endeksi verileri arasında Granger, Toda-Yamamoto ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizler, yapılmıştır.

Tezin ilk bölümünde gelir ve tasarruf kavramları incelenmiş, gelir türleri ve tasarruf türleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından tasarrufa verdikleri önem

nedeniyle tüketim modelleri kapsamında tasarruf davranışları anlatılmıştır. İkinci bölümde kalkınmanın tanımı ve finans kaynaklarının neler olduğu incelenmiştir. Ardından kalkınmanın sosyal boyutu anlatılmış ve bunun bir göstergesi olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi (HDI) hakkında bilgi verildikten sonra Türkiye’de ve diğer ülkelerdeki endeks değerleri hakkında değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Üçüncü bölümde küresel ekonomilerdeki tasarruf düzeyleri araştırılmış ve incelenmiştir. Aynı bölümün devamında hem ulusal hem de uluslararası literatür taranmış olup tasarruf oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların kısa bir özeti hazırlanmıştır. Dördüncü bölümde UNDP ve Dünya Bankası verileri kullanılarak 160 ülkenin verileri ampirik olarak analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASARRUF TASARRUF VE GELİRE İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanması için sermaye birikimi büyük önem arz etmektedir. Söz konusu sermaye birikimi ise gelirlerin daha az harcama yapılarak tasarruflara aktarılmasıyla oluşmaktadır. Bundan dolayı sermaye birikimi ve ekonomik kalkınmaya, gelirin elde edilmesi, tasarrufların oluşumu, artırılması, verimli üretim alanlarına kaynak sağlanması süreçlerinin bir fonksiyonu olarak ele almaktayız (İnan, 2014). Söz konusu tasarrufların yapılabilmesi için ekonomik bireylerin belirli bir gelirlerinin olması gerekmektedir.

Tezin bu ilk bölümünde gelir, tasarruf, tasarruf çeşitleri ve tasarrufları etkileyen faktörlere ilişkin temel kavramlar ortaya koyulacaktır.

1.1. Gelir

Tasarruf, gelirin bir fonksiyonudur. Sözelimi hanehalkı geliri arttıkça tasarruf oranı da artacaktır (Eğilmez, 2013). Gerek sosyal barışın gerekse de adil gelir dağılımının sağlanması açısından gelir, ülke otoritelerinin üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Ülke ekonomisini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde ülkenin sahip olduğu gelir dağılımı ve adaleti, söz konusu ülkenin refahının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Gelir dağılımının ülke genelinde adaletsizleşmesi yani belirsizliğinin artması durumunda tasarruf oranlarının üzerinde negatif bir etki yaratabilir (Uzay 2012).

Gelirin ve gelir dağılımının tasarruflar üzerindeki etkisi gelir dağılımına ait alternatif iki tanım yardımıyla incelenebilmektedir. Bunlar fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımıdır.

1.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Tasarruf davranışını belirleyen en önemli değişkenlerden biri gelir seviyesidir. Bir ülkede belirli bir dönemde elde edilen gelirin üretim faktörleri arasındaki bölüşüme fonksiyonel gelir (birincil gelir dağılımı) denmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı, emeğin geliri olarak ücreti ve emek dışı gelir olarak da faizin, rantın ve karın farklı sosyal kesimler arasındaki paylaşımını göstermektedir (Ünsal 2014). Klasik teori fonksiyonel gelir dağılımı ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Klasiklere göre gelir dağılımının adaletsiz olmasının tasarrufları arttırıcı bir etkisi vardır. Adaletsiz gelir dağılımının sermaye birikimi ve büyümeyi hızlandırdığı görüşünü savunmaktadırlar (Uzay 2012).

Lewis (1954)' göre kalkınmada karşı karşıya kalınan temel sorun gelir dağılımının tasarruf edenler lehine bozulmasıdır. Çünkü kar elde eden girişimci sınıfı toplum içinde ciddi tasarruflar yapan kesimi oluşturmaktadır. Rant geliri elde eden toprak sahipleri, ücret karşılığında çalışan bireyler ve maaşlı çalışan orta sınıflar görece daha az tasarruf etmektedirler. Bu bağlamda girişimci sınıfın gelirinin artmış olması tasarrufları arttırıcı rol oynamış olacaktır.

Marjinal tasarruf eğilimlerinden yola çıkan Kaldor (1957) ise girişimcilerin elde ettiği gelir ile mülk sahiplerinin elde ettiği gelirin marjinal tasarruf eğiliminin ücret geliri elde edenlerinkinden büyük olacağını söylemektedir.

Olaya tüketim eğilimi açısından bakan Pasinetti (1962)'ye göre zenginler fakirlere oranla daha düşük tüketim eğilime sahiptirler ve eğer gelir dağılımındaki adalet bozuluyorsa bunun sonucunda tasarrufların artabileceğini söylemektedir.

1.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Bir ülke sınırları içerisinde belirli bir dönemde üretilen toplam gelirin toplam nüfus içerisindeki bölüşümüne kişisel gelir dağılımı (ikincil gelir dağılımı) denmektedir (Ünsal 2014). Kişisel gelir dağılımı hanehalkı tasarrufları üzerinde olumlu bir etkisi olmasına karşın işletme tasarrufları ve kamu tasarrufları üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. Gelir dağılımında bir eşitsizlik söz konusu olması halinde kamu gücünün gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik uygulamaları kamu tasarruflarını bu hususta olumsuz etkileyebilmektedir (Uzay 2012).

Düşük ve orta gelir grubuna dâhil bireylerin tasarruf yapmadıklarını söylemek doğru olmayacaktır. Bu gruptakiler borçlanma kısıtı altında ihtiyat güdüsüyle tasarrufta bulunurlar. Nitekim Furman ve Stiglitz, (1998)'de Doğu Asya ülkelerinde fakirlerinde yüksek oranda tasarruf edebildiklerini belirtmiştir.

1.2. Tasarruf Kavramı ve Özdeşlikleri

En genel ve basit tanımı ile tasarruf “harcanabilir gelirin tüketime ayrılmayan kısmı” olarak ifade edilebilir. Adam Smith’e göre ise tasarruf tüketimin geciktirilmiş halidir. Tanımda yer verdiğimiz harcanabilir gelir şu şekilde gösterilebilir:

$$Y_d = C + S \quad (1)$$

Bu ifadede eşitliğin sol tarafı yani (Y_d) harcanabilir geliri gösterirken (C) tüketimi (S) ise tasarrufu ifade etmektedir. Yani harcanabilir gelir tüketim ve tasarrufun toplamına eşittir. Fonksiyonel olarak ifade edersek:

$$S = Y_d - C \quad \text{ve} \quad C = C_0 + cY_d \quad (2)$$

2 nolu özdeşlikte (C_0) otonom tüketimi ifade etmektedir. Tasarruflar harcanabilir gelir ile tüketimin farkına eşit olur. 2 nolu özdeşlikler birleştirilip düzenlenirse:

$$S = Y_d - (C_0 + cY_d) \quad (3)$$

elde edilmiş olur.

Tasarrufun yatırımları finanse etme amacıyla farklı olarak bir başka amacı da, refahın fazla olduğu dönemde gelirden birikim yaparak görece olarak daha kötü dönemde tüketim imkânı sağlayacak şekilde tüketimi zamana yaymaktır. Ekonomik dalgalanmalar, işsizlik, miras bırakma, sosyal güvenlik sisteminin sağlık ve emekliliğe ilişkin ödenekleri nedeniyle bireyler tasarruf yoluyla ekonomik değişimlerin yarattığı gelir dalgalanmalarının etkisini azaltma ve refahlarında meydana gelen düşüşleri tazmin etme ve bunlara karşı önceden önlem almaya yönelir (Uygur 2012).

Literatürde tasarruflar farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin Dennis Holme Robertson “dün kazanılmış fakat bu gün kullanılabilir hale gelmiş gelirden tüketime ayrılmayan miktar” olarak tanımlamıştır (Ülgener 1991). Marx tasarrufu artı değer kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre “Artı değer sermaye olarak kullanılmasına ve

tekrar sermayeye dönüştürülmesine sermaye birikimi” diyerek: tasarrufu, sermaye birikimi kavramı ile açıklamıştır (Marx’tan akt. İnan 2007).

Smith tasarrufların ancak tutumlulukla artacağını her türlü israfın tasarruf oranlarını azaltacağını söylemektedir. Çünkü Smith’e göre kişinin sermayesi ancak yıllık geliri veya kazancından arttırdıklarıyla büyüebilmektedir (Smith 1997) .

Keynes’ göre faiz oranlarında meydana gelen herhangi bir değişikliğin tasarruflar ve yeni tasarruf kararlarının alınmasında çok önemli bir etkisi olduğu söylemektedir. Klasik iktisat akımının tasarruf görüşü ile Keynes’in tasarruf görüşü birbirinden farklıdır. Bu farkı ortaya çıkaran soru tasarrufun neden yapılacağı sorusudur. Çünkü Klasik iktisatçıların aksine Keynes tasarrufun faizin değil gelirin bir fonksiyonu olduğunu söylemektedir. (Keynes , 1991)

Makroekonomik anlamda tasarruflar sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme için kaynak oluşturmaktadır. Dışa kapalı bir ekonomide yurtiçi tasarruflar sabit sermaye yatırımları ve stoktaki değişmelerin toplamına eşittir. İthalat ve ihracatın da olduğu ekonomilerde ise dış tasarruflarda ekonomik büyümenin kaynağı olabilmektedirler. Bu doğrultuda yurtiçi ve yurtdışı tasarrufun bileşenleri aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Toplam gayrisafi yurtiçi tasarruflar (Sy) makro düzeyde kesimler itibariyle hanehalkı (bireysel) tasarruflar (Sh) özel tasarrufları (Sc) ve kamu tasarruflarının (Sg) toplamından oluşur.

$$Sy = Sh + Sc + Sg \quad (4)$$

(Sh + Sc) toplamı özel tasarrufları yani (Sp)’yi verir. Yurtiçi tasarruflar, özel ve kamu tasarrufların toplamı olarak yazılabilir;

$$Sy = Sp + Sg \quad (5)$$

Kamu tasarrufu, kamunun elde etmiş olduğu harcanabilir gelirinden kamu harcamalarının çıkarılması ile bulunur.

(Cp) özel tüketim harcaması, (Ip) özel yatırım harcaması, (Cg) kamu cari (tüketim) harcaması, (Ig) kamu yatırım harcaması olmak üzere yurtiçi tasarrufların (t) döneminde ödemeler bilançosunun cari dengesi (CA) ile ilişkisi;

$$\begin{aligned} CA_t &= GSMH_t - C_{pt} - I_{pt} - C_{gt} - I_{gt} \\ &= (GSMH_t - C_{pt} - C_{gt}) - I_{pt} - I_{gt} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
&= S_{yt} - I_{pt} - I_{gt} \\
&= S_{pt} + S_{gt} - I_{pt} - I_{gt} \\
&= (S_{pt} - I_{pt}) + (S_{gt} - I_{gt}) \tag{6}
\end{aligned}$$

($S_{pt} - I_{pt}$) özel kesimin tasarruf dengesini, ($S_{gt} - I_{gt}$) kamu kesiminin tasarruf dengesini göstermektedir. Kamu ve özel kesim tasarruflarının toplamı cari dengeyi vermektedir. Ekonomideki toplam yatırım, özel ve kamu kesiminin yatırım harcamasından oluştuğuna göre, ekonomide görülen cari açık tasarruf açığına eşittir;

$$CA_t = S_{yt} - I_t \tag{7}$$

Ekonomideki meydana gelen cari açığın kapanması gerekmektedir. Tasarruf açığından kaynaklanan bu açığın kapatılması dış tasarruflar ile mümkündür. Nihai durumda cari denge dış tasarruflar (S_f) ile aynı olmaktadır;

$$CA_t = -S_f = S_{yt} - I_t \tag{8}$$

Net dış varlıklar (B_f) içinde yer alan portföy yatırımlarının ve dış borçlanmanın araçlarından olan tahvil, bono, krediler, hisse senedi ve ayrıca net doğrudan yabancı yatırımlar gibi varlıklar yer almaktadır. Bir dönemdeki cari denge, aynı dönemdeki net dış varlıklardaki değişmeye eşittir;

$$CA_t = -S_f = \Delta B_f = B_f - B_{f-1} \tag{9}$$

Ekonomide cari açık mevcut olduğunda (CA_t) negatiftir. Bu negatiflik nedeniyle net dış varlıklardaki değişme olan (ΔB_f) de negatiftir ve dolayısıyla (B_f) azalıyor demektir. Örneğin cari açık, iç (yurtiçi) tasarruflarla değil de yabancıların portföy yatırımları ile ve dış kredilerle finanse ediliyorsa, net dış varlıklardaki azalma net dış borçlanmaya eşit olmaktadır.

Cari açık birleşmeler ve satın almalar şeklindeki yabancı doğrudan yatırımlarla finanse ediliyorsa, dış borçlanma yoktur ve net dış varlıklardaki azalma ülkede yerleşik yaşayanlardan yabancılara toprak, bina, makina-teçhizat gibi varlıkların satışı veya özelleştirme yoluyla olmaktadır. Cari açık tümüyle yeni yabancı yatırımlarla finanse ediliyor ise, net dış varlıklardaki azalma yabancı varlıkların artışı yoluyla olmaktadır. (Uygur E. , 2012)

1.3. Tasarruf Çeşitleri ve Sınıflandırılması

Gelir elde eden herhangi bir ekonomik birimin tasarrufu, harcanabilir gelirinden tüketime ayırdığı miktarın çıkarılmasıyla bulunurken ekonomik bir toplumun tasarruf oranıysa mevcut tasarruf miktarının mevcut gelirine bölünmesi sonucunda bulunur (Abel vd., 2008).

Tasarruf yapma eylemini sadece belirli bir grup yapar demek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Tasarruflar şahıs, özel teşebbüs ve kamu otoritesi açısından ayrı ayrı incelenebileceği gibi tüm bu unsurların toplamı şeklinde ulusal düzeyde de incelemeye konu olabilir. Temel olarak tasarruflar, tasarrufu yapan açısından özel kesim tasarrufu ve kamu tasarrufu, tasarrufun kaynağı açısından iç tasarruf ve dış tasarruf, tasarrufun yapılış biçimi açısından zorunlu tasarruf, gönüllü tasarruf ve gönülsüz tasarruf şeklinde sınıflandırılmaktadır (Uzay, 1993).

Tasarrufların sınıflandırılması, finanse ediliş biçimlerini görmek, yükümlülüklerin yerine getirilmesinde uygulanacak politikaları belirlemek, kanalize edilecekleri alanları belirleme hususunda politika yapıcılara kolaylık sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Tezin ampirik çalışmasında kullandığımız tasarruf oranı, Dünya Bankası tarafından ülkeler için hesaplanan ve bilgi bankasından (databank) temin edilen yurtiçi tasarruf oranıdır.

1.3.1. İç (Yurtiçi) Tasarruflar

Ülke sınırları içerisinde bulunan ekonomik birimlerin yaptığı tasarruflar, iç (yurtiçi) tasarruf olarak adlandırılır. İktisadi birimlerce (hanehalkı, firmalar ve devlet) yurtiçinde yapılan tasarruflar sermaye birikimi yoluyla gelecekte gelir artışı sağlayacakları için iktisadi büyüme ve kalkınma açısından ele alındığında önemli bir faktördür (Taban ve Kar, 2015). Yapılan ampirik çalışmalarda da ülkeye uluslararası sermaye girişi olsa bile en önemli yatırım kaynağının yurtiçinde yapılan tasarruflar olduğu anlaşılmaktadır (Özcan ve Günay, 2011).

Yatırımların finansmanında kullanılmak üzere başvurulması gereken en güvenilir ve en masrafsız kaynak yurtiçi tasarruflardır. Tasarruf, yatırımlarda kullanılacak olan sermaye miktarını artırarak ekonominin üretim kapasitesini artırır.

Bunun sonucunda da üretimde kullanılabilir yeni kaynaklar meydana gelir ve dolayısıyla da iktisadi büyümeye katkıda bulunur (Summers 1985).

Yurtiçi tasarrufların kalkınmanın finansmanını sağlaması ve büyümeyi gerçekleştirmesinin önemini dört madde halinde özetlemek mümkündür.

- Nurkse'nin literatüre kazandırdığı fakirliğin kısır döngüsünü kırmak adına yatırımlar önemlidir.
- Tasarruf hacminin reel olarak artması yatırımları enflasyon yaratmadan finanse edilmesine imkân sağlar. Bu durum da tasarrufların antienflasyonist yanını ortaya çıkarmaktadır.
- Tasarruflar, hem üretimde kullanılan teknik bilgilerin son teknolojiyle güncellenmesini hem de sermaye birikimini sağlayarak ekonominin gelişmesine katkıda bulunur.
- Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak, dış finansman kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmak, dış ticaret dengesi sağlamak için tasarruflar önem taşımaktadır (Uzay 1993).

Tasarruf oranlarının yetersiz olduğu bir ekonomide daha az yatırım yapılmakta; ulusal paranın değerlendirilmesi uluslararası piyasalarda rekabet gücünü azaltmakta ve döviz cinsinden yükümlülüklerini artırarak ekonomisinde kırılganlık yaratmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı Yurtiçi Tasarruflar 2014).

Literatürde yer alan bir teoriye göre eğer hükümetlerin enflasyonist finansmandan başka seçeneği olmadığı durumlarda yüksek enflasyon reel faiz oranlarını düşürecek ve bu da ülke içerisindeki sıcak paranın yurtdışına çıkmasına neden olacaktır. Bunun sonucunda da zaten yetersiz düzeyde olan tasarruflar daha da azalacaktır (Akçoroğlu'ndan akt. Barış, 2014)

1.3.2. Dış (Yurtdışı) Tasarruflar

Dış tasarruflar, cari açık veren ülkelerin cari fazla veren ülkelere sağladıkları geçici kaynaklardır. Dış tasarruflar genellikle yabancı özel sermaye yatırımları (sermaye hareketleri, doğrudan yatırımlar gibi) ve dış yardımlardan (hibe) oluşmaktadır (Han ve Kaya, 2006).

Yurtiçi tasarrufları yetersiz olan ülkeler hem ekonomik büyüme ve kalkınma için hem de ülke sınırlar içinde üretilmeyen zorunlu yatırım mallarının ithali için ihtiyaç duyduğu döviz sorununu çözmek adına yurtdışı kaynaklara başvuracaktır. Dış tasarruflar ülke ekonomisine doğrudan yatırım veya dolaylı olarak giren dövizlerden oluşmaktadır.

Döviz veya tasarruf açığı bulunan ülkeler, yabancı ülkelere özel sermaye, dış borç, dış yardım gibi finansman kaynaklarından yararlanmak suretiyle bu açığı finanse etmek isteyeceklerdir (Taban ve Kar, 2015).

Sermaye birikimini doğrudan artırmasının yanı sıra dış tasarrufların, kalkınma ve büyüme planlarının uygulanmasında, yetersiz düzeyde kalan iç tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinde, teknolojik yatırımların artırılmasında önemli bir rolü vardır (Han ve Kaya, 2006).

Neoklasik teoriye göre, eğer bir ülkede yurtiçi tasarruflar yetersiz ise yurtdışından elde edilecek tasarrufların yerli yatırımları finanse etmek koşulu ile ekonomik büyüme için kaynak oluşturabileceğini söylemektedirler. Hedeflenen büyüme hızına ulaşmak isteyen ülkeler, faiz oranlarını artırarak tasarruf fazlası olan ülkelere kendilerine doğru sıcak para girişini sağlayacaklardır. Bu durum ulusal faiz oranının uluslararası faiz oranıyla aynı seviyeye inene kadar devam edecektir (Yentürk'ten akt. Barış, 2014).

Dış tasarrufların ülkeler üzerinde ne gibi bir etkisi olacağına dair literatürde birbirinden farklı görüşler vardır. Neoklasik teori bizlere, finansal serbestleşme sonucunda artan fon hacminin ve türev piyasa araçlarının varlığı sermaye piyasasında derinleşmeyi artırarak mevcut olan tasarruf yetersizliğini ortadan kaldıracığını söylemektedir. Ayrıca finansal liberalizasyonun yüksek olduğu ülkelerde yüksek reel faizler aracılığı ile ülkeye sıcak para girişi olacaktır.

Konuyla alakalı olarak Aizenman vd.,(2007) ve Bosworth vd., (1999) yaptıkları çalışmada yurtdışı tasarruflarının yurtiçi tasarruf açığını kapatmadığı gibi yatırım ve büyüme için ek kaynak oluşturmadığını ve hatta yurtiçi tasarruflar yerine ikame edildiğini söylemektedirler. Yurtdışı tasarruflarının yurtiçi tasarruflarını dışladığı görüşü literatürde henüz am anlamıyla kabul görmüş değildir (Loayza, vd., 2000).

Dış tasarruflarla (yardım ve hibeler hariç) ilgili unutulmaması gereken bir gerçek de sınırsız değildir. Bu sınırın belirleyici ödenmesi gereken faiz miktarıdır. Borç olarak alınan dış tasarruflar hem geri ödenirken hem de faiz ödemesi yapılırken dövizle ödenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla dış tasarruflar hem anaparayı hem de faizini ödeyecek alanlara kaynak olarak temin edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde borç alan ülke, borç olmadan önceki durumundan daha kötü bir durumla karşı karşıya kalabilecektir.

1.3.3. Özel Tasarruflar

Hanehalkının harcanabilir gelirinden tüketime ve vergi ödemelerine yaptığı harcamalardan sonra elinde kalan geliri özel kesim tasarrufu olarak adlandırmak mümkündür (Mankiw, 2008). Özel tasarruflar, özel sektör tarafından yapılan tasarruflar olarak da bilinmekle beraber sadece hanehalkı tasarrufu yer almamaktadır. Kamu otoritesi dışındaki firma ve kurumların tasarrufları da özel kesim tasarrufu olarak hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle devlet dışındaki kurumların gönüllü veya zorunlu olarak yaptığı tasarruflardır. Özel kesim tasarruflarının hesaplanması aşamasında harcanabilir gelirden tüketime ayrılan kısmın çıkarılmasının temel sebebi, tüketim harcamalarının özel kesimin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı harcamaları temsil etmesidir (Abel vd., 2008).

Literatürde bulunan ampirik çalışmalara göre tasarrufların belirleyicileri arasında mali politikalar, finansal değişkenler, makroekonomik istikrar göstergeleri, büyüme ve demografik değişkenler özel tasarrufların belirleyicileri arasındadır. Yapılan çalışmalar neticesinde gelir düzeyinin özel tasarrufları pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz ve Yaraşır, 2009).

Loayza vd., (2000) özel tasarruflar üzerinde yapmış oldukları çalışmada bir önceki yıl özel tasarruf oranlarının ve büyüme hızının pozitif etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Athukorola ve Sen, (2004) gelirdeki büyüme hızının ve kullanılabilir gelirdeki artışın özel tasarrufları artırdığını söylemektedirler. Özel tasarruflar da ekonomik büyümenin finansında kullanılmak suretiyle büyümeyi olumlu etkileyecektir.

OECD ülkelerinde özel tasarruflar ve kamu tasarrufları arasındaki ilişkiyi inceleyen Holmes, (2006) uzun dönemde özel tasarruflar ile kamu tasarrufları arasında güçlü bir ilişki bulamamıştır (Bulut ve Karakaya, 2018).

1.3.4. Kamu Tasarrufları

Kamu tasarrufları, devlet tarafından ihtiyaçlarını karşılamak ve diğer yasal yükümlülüklerini yerine getirmek için yaptığı harcamalardan sonra elinde kalan vergi gelirleri olarak tanımlamak mümkündür (Mankiw, 2008). Milli gelirin hesaplanmasında değişiklik yapılmadan önce kamu tasarrufu, kamunun elde ettiği net gelirden kamu satın alımlarının çıkarılması şeklinde hesaplanmaktaydı. Bu hesaplama şekliyle tasarruflar sadece kamunun cari satın alımı ve harcamalarının fonksiyonu olarak kabul edilmekteydi. Oysaki kamu otoritesi cari dönem harcamasından farklı olarak üniversite, havalimanı, tünel, köprü gibi orta ve uzun vadeli yatırım harcaması da yapmaktadır. Eski hesaplama yönteminin hatalı sonuçlar vermesi neticesinde 1996 yılında milli gelirin hesaplanmasında değişikliğe gidilmiştir (Abel vd., 2008).

Devletin diğer bir değişle kamu otoritesinin gelirinin büyük bir kısmı bireylerden ve firmalardan tahsil etmiş olduğu vergilerden oluşmaktadır. Eğer devletin elde ettiği vergi geliri, yapmakta veya yapmayı planladığı harcamalardan düşük düzeyde ise devlet bütçesi açık verecek demektir. Bu durumda ekonomi yöneticileri bütçe açığını kapatmak için borçlanma yoluna gitme kararı alacaklardır. İç tasarrufların yetersiz olduğu durumda alternatif seçenek olarak dış tasarruflara başvurulacaktır.

Kamu tasarruflarında meydana gelecek artışın ekonomik büyümeyi güçlendirici faaliyetlere aktarılması için uygulanan mali politikalar kritik öneme sahiptir. Büyümeyi tetikleyici yatırımları keserek yapılan kamu tasarrufları, uzun vadede büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Yatırımlarda meydana gelecek herhangi bir azalmanın olumsuz etkisi, yurtiçi tasarrufların büyümeye olan muhtemel katkısını etkisiz hale getirecektir. Alesina ve Ardagna (1998), Alesina ve Peroti (1997), Peroti (1996) OECD ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında ağırlıklı olarak vergi artırımlarına ve kamu yatırımlarında kesintiye neden olan mali düzenlemelerin sürdürülebilir olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonucun en önemli nedeni ise elde edilen yüksek vergi gelirlerinin harcamaları arttırması ve temel altyapı bakım harcamalarının

sonsuzu kadar ertelenemez olmasıdır (Onuncu Kalkınma Planı Yurtiçi Tasarruflar 2014).

Ramajo vd. (2006) yılında OECD ülkeleri için yaptığı çalışmada kamu tasarrufları ile özel tasarruflar arasında bir ilişki olduğunu ve yüksek kamu harcamalarının özel kesim tasarruflarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde De Serres ve Pelgrin (2003), çalışmada özel tasarrufların belirlenmesinde kamu tasarruflarının etkili olduğunu söylemiştir (Bulut ve Karakaya 2018).

Özcan vd., (2003) yapmış olduğu çalışmada kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerinde dışlama etkisinin olduğu, gelir düzeyinin özel tasarrufları pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Benzer şekilde Athukorola ve Sen, (2004)'de 1954-1998 yılları ile Hindistan için yaptıkları çalışmalarında kamu tasarruflarının özel tasarrufları dışladığını belirtmişlerdir.

1.4. Tasarrufları Etkileyen Faktörler

Tasarruflar, sosyal refahın, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın finansmanı açısından oldukça önemlidir. İktisat literatüründe belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşamamış ülkelerde temel sorunların başında tasarruf eksikliği geldiği için tasarruf olgusu bir çok ampirik çalışmaya konu olmuştur. Yapılan çalışmalarda genellikle bireylerin tasarruf davranışlarından, tasarruf oranlarını etkileyen unsurlardan, bu unsurların ne derece etkilediklerinden bahsedilmektedir (Barış 2014).

Bireylerin isteklerinin, zevk ve tercihlerinin, geleceğe dair beklentilerinin tüketim ve tasarruf kararı alma aşamasındaki etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Ancak bunlara ek olarak bireylerin tüketim ve dolayısıyla tasarruf kararlarını başka faktörlerde etkilemektedir (Bagley ve Perdey, 1951). Bu durumda gelir sahiplerinin tasarruf davranışını nelerin etkilediğini veya hangi faktörlerin etkisi altında yönlendirdiğini tespit etmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmek ilk yapılması gerektirir (Loayza vd., 2000b).

Tasarruflarla ilgili olarak yapılan literatür taramasında sonuçların iki temel hipoteze dayandırıldığı gözlemlenmiştir. Bunlardan birincisi tezin sonraki bölümünde

de anlatılacak olan 1957 yılında Milton Friedman'ın geliştirdiği Sürekli Gelir Hipotezidir. Hipoteze göre tasarrufların belirleyicisi olarak geliri sürekli ve geçici gelir olarak ikiye ayırmıştır. Bireyler sürekli geliri ile tüketimlerini gerçekleştirirken geçici gelirleriyle tasarruf etmektedir. Örneğin Singh ve Drost, (1971) 11 ülke üzerinde yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ne kadar yüksekse, tasarruf eğiliminin de o oranda yüksek olduğu, Bhalla (1980), Hindistan için yaptığı çalışmada sürekli ve geçici gelirin tasarrufları belirleme gücünün cari gelirden daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Kargı 2014).

İkinci hipotez ise Yaşam Boyu Gelir Hipotezidir. Hipoteze göre bireyler aktif olarak çalıştıkları yıllarda elde ettikleri geliri emeklilik dönemlerinde de harcamak için tüketim düzleştirmesi yapmaktadırlar.

1.4.1. Faiz Oranı

Tasarruf oranlarını etkileyen en önemli kalemlerden biri de faiz oranlarıdır. Yapılan çalışmalara göre faiz oranlarının tasarruf-tüketim üzerindeki etkisi net değildir. Çünkü faiz oranlarında meydana gelen değişimler ikame ve gelir etkisi yoluyla beklenenden farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Faiz oranları yükseldiğinde tüketimin bugünkü maliyeti artar. Tüketiciler artan bu maliyet karşısında bugünkü tüketimini yarına erteler. Bugünkü tüketimin yarınki tüketimin yerine ikame edilmesine literatürde ikame etkisi denmektedir. Böylece faiz oranları yükselince bugünkü tasarruflar artacaktır.

Diğer taraftan fon fazlasına sahip olan hanehalkı, belirli faiz kazancı karşılığında elindeki parayı borç vermesi durumunda yaşam boyu gelirinde bir artış söz konusu olmasına karşın ekonomide tüketim miktarı artacaktır. Tasarrufların tüketime kayması sonucunda tasarruflarda bir azalma söz konusu olacaktır (Athukorola ve Sen 2004).

Literatürde bu etkiye gelir etkisi denmektedir.

İkame etkisi gelir etkisinden büyükse, faiz oranlarının artması sonucunda bugünkü tüketimde bir azalma meydana gelecekken, gelir etkisinin ikame etkisinden büyük olduğu durumda ise faiz oranlarının yükselmesi neticesinde bugünkü tüketim artacaktır (Athukorola ve Sen 2004).

İktisadi ajanların gelirlerinin düşük olması durumunda ise tasarrufların faize karşı duyarlılığı ortadan kalkabilir. Tüketicilerin gelir seviyesi ancak bugünkü ihtiyaçlarını karşılıyorsa faiz oranlarından bağımsız olarak tasarruf yapma imkanı bulunmamaktadır (Ogaki, Ostry, ve Reinhart 1996).

McKinnon-Shaw (1973)'ın hipotezine göre bir ekonomideki faiz oranlarının tasarruflar üzerindeki etkisi, o ekonomideki finansal liberalizasyonun seviyesine bağlıdır. Hipoteze göre finansal piyasaların derinleşmediği ülkelerde, faiz oranlarının düşük seviyelerde gerçekleştiğini söylemektedir. Serbestleşmeyle beraber artan türev yatırım araçları, kurum ve kuruluşlar sayesinde piyasa finansal derinlik kazanacaktır. Faiz oranları artık serbest piyasa koşullarında arz ve talebe göre belirleneceği için ekonomide baskıdan dolayı düşük düzeyde seyreden faiz oranları yükselme eğilimine girecektir. Yüksek faiz oranları ise tasarrufları artırarak ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli olan yatırımların finanse edilmesine yardımcı olacaktır. McKinnon-Shaw'a göre de bu yolla da tasarruflarda bir artış meydana gelecektir (Barış 2014; McKinnon 1973).

Yüksek kamu borcu olan ülkeler için yüksek faizi devam ettirmek ekonomiye ciddi zararlar verebilir. Çünkü ülkeler aldıkları borçları vadesi geldiğinde ödemekle yükümlüdürler. Bunu da ancak kendi sahip olduğu tasarruflarla ödemesi gerekmektedir (Hussain ve Brookins 2001).

Literatürde faiz oranlarının tasarruflar üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Çalışmalar neticesinde tek ve kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Örneğin (Ayalew 2013)1970-2011 yılları verileri ile yaptığı çalışmada mevduat faiz oranı, cari açık oranı ve finansal derinliğin uzun dönemde yurtiçi tasarruf oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı, kısa dönemde ise finansal derinliğin ve mevduat faiz oranının tasarrufları belirlemede istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Kudaisi 2013)ise Batı Afrika ülkelerinde yaptığı çalışmada faiz oranının yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde (Ogbokor ve Samahiya 2014) finansal gelişmişlik ve mevduat faiz oranının tasarruflar üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. (Ndirangu ve Muturi 2015) reel faiz oranının yurtiçi tasarrufları belirlemede önemli bir değişken olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

(Samantaraya ve Patra 2014), Hindistan için yaptığı çalışma neticesinde hem kısa hem de uzun dönemde faiz oranının tasarrufları olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. (Khan ve Sarker 2016) ise çalışmalarında mevduat faiz oranı ve yurtiçi tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu görmüştür. (Ostry ve Reinhart 1995) Güney Kore, Arjantin, Pakistan ve Endonezya için yaptıkları çalışmada faiz oranı ile tasarruflar arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

1.4.2. Gelir Düzeyi ve Gelir Dağılımı

Bir ekonomide tasarruf oranını belirleyen pek çok faktörden söz etmek mümkündür. Bu faktörlerin içinde en önemlilerden biri gelir ve gelir dağılımıdır. Literatürde yapılan çalışmalarda bilim insanları gelir-tasarruf ilişkisini anlatırken tüketim teorilerinden faydalanmışlardır. Bizde tezin ilerleyen bölümünde bu konuyu daha detaylı inceleyeceğiz. Ancak genel bilgi vermek gerekirse;

Mutlak gelir hipotezine göre tasarruf gelirin bir fonksiyonudur. Hipoteze göre bireylerin geliri reel olarak arttıkça tasarruf oranları da artmaktadır. Hem bu çalışma hem de yapılan diğer ampirik çalışmalar mutlak gelir hipotezinin gelişmiş ülkelerde tasarruf davranışlarını açıklamada daha başarılı olduğu görülmüştür.

Yaşam boyu gelir hipotezi ise bireylerin gündelik hayatta almış olduğu tüketim ve tasarruf kararlarını yaşam boyu elde etmeyi bekledikleri gelirlerine göre belirler. Bunun neticesinde de gelir tasarruf oranlarının önemli bir belirleyicisi konumundadır. Hipoteze göre gelirden meydana gelen bir artış özel tasarruflar üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır (Uzay 2012).

Sürekli gelir hipotezi ise gelirin tasarruflar üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu söylemektedir. Hipotez gelirden ve tasarruflarda meydana gelen geçici artışlar arasında bir ilişki olmadığını varsaymaktadır. Friedman'a göre hanehalkı geçici gelirlerini hiç tüketmeyip tamamen tasarrufa ayırdıklarını söylemektedir (Friedman 1957).

Gelir dağılımının tasarrufları belirlemedeki rolü fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı aracılığı ile gündeme gelebilmektedir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, tasarruf ve ekonomik büyüme ile olan ilişkisi neoklasik ve neokeynesyen büyüme modellerinin inceleme alanını oluşturmaktadır (Barış 2014).

Gelir-tasarruf ve gelir dağılımı tasarruf ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar mevcuttur. Gelir-tasarruf ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalarda ((Ahmad vd. 2006; Athukorola ve Sen 2004; Dayal-Gulati ve Thimann 1997; Edwards 1995; Rossi 1988; Schmidt-Hebbel, Webb, ve Corsetti 1992) gelir ile tasarruf arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir.

Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisine yönelik yapılan ampirik çalışmalarda birbirinden çok farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin (Büyükdeniz 1991), yaptığı çalışmasında gelirlerde (faiz, kira, rant) meydana gelen artışın özel tasarrufları önemli derecede artırıcı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uzay (1997) ise gelir dağılımının tasarruflar üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır (Uzay'dan akt. (Barış 2014).

Sonuç olarak gelir-tasarruf ve gelir dağılımı tasarruf ilişkisi ülkelerin sahip olduğu karakteristik yapıya göre değişiklik arz etmektedir. Literatürde her ülke için geçerli kesin bir sonuca ulaşılamamıştır.

1.4.3. Enflasyon

İnceleme konusu olması gereken asıl soru enflasyon dediğimiz olgunun hanehalkının tasarruf ve tüketim davranışını neden ve nasıl etkileyeceği olacaktır. 1950'lerin başından beri hanehalkının yapmış olduğu tasarruf davranışını incelemek için yapılan ampirik çalışmaların çoğunda enflasyonun tasarruf davranışları üzerindeki etkisi ihmal edilmiştir. Bu çalışmalarda geleneksel olarak, tüm reel harcama kararlarının enflasyondan diğer bir deyişle fiyatlar genel düzeyindeki artışlardan-azalışlardan etkilenmediği varsayılmıştır. Enflasyon etkisinin göz ardı edildiği bu çalışmalar, günümüzde enflasyon-tasarruf ilişkisini doğru bir şekilde açıklayamamaktadır. Ampirik çalışmaların yapıldığı ilk zamanlarda enflasyonun etkisinin analize dâhil etmeye gerek görülmece kadar önemsiz olduğu görülmüştür. Gelişen hesaplama yöntemlerinin de etkisiyle söz konusu durumun artık kabul edilemeyeceği ve literatürde yer alan geleneksel yaklaşımları destekleyen geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Dönemler arası ikame, gelir ve refaha ilişkin beklentiler, parasal aldanma, geleceğe ilişkin belirsizlikler, faiz oranı gibi değişiklikler tüketicinin davranışlarını dolaylı yoldan etkilemektedir (Wachtel, 1997). 1983 yılında Davidson ve Mackinnon tarafından yapılmış olan çalışmada elde edilen sonuçlar enflasyonun da

hesaba katılması fikrini destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır. Davidson ve Mackinnon çalışma kapsamında Kanada ve ABD için zaman serisi analizi yapmışlardır. Analiz neticesinde enflasyon oranı ile tasarruflar arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Ulaşılan sonuç doğrultusunda bireylerin gelecekte elde etmeyi umdukları gelir düzeyi tasarruf davranışını belirleyen etkenlerden birisidir demek yanlış olmayacaktır.

Konuyla bağlantılı olarak yapılan deneye dayalı diğer çalışmaların çoğunda belirsizliğin bir göstergesi olarak enflasyon kullanılmıştır. Eğer bireyler gelecekte elde etmeyi umdukları gelirlerine ilişkin net olmayan bir durumla karşı karşıyaysalar kendilerini geleceğin belirsizliklerinden kurtarmak için tüketim düzleştirmesi yoluna giderler. Bunun sonucu olarak da tasarruflarında bir artış beklenir. Yani eğer ekonomide belirsizlik durumu varsa bireyler bu ortamda daha fazla tasarruf yapma eğilimine gireceklerdir (Davidson'dan aktaran Loayza vd., 2000: 402). Buna karşılık, eğer ülke vatandaşlarının büyük bir kısmı asgari geçim düzeyinde gelir elde ediyorsa enflasyon nedeniyle bireylerin tüketim giderlerinde artış söz konusu olacaktır. Çünkü artan enflasyon karşısında reel gelirlerinde bir azalma söz konusu olacaktır. Dolayısıyla da gelirden bir değişim olmazken tüketim giderlerindeki artış neticesinde bireylerin tasarrufları azalacaktır. Bundan dolayıdır ki gelir seviyesi düşük olan az gelişmiş ülkelerde tasarruf oranı nominal gelire değil de reel gelire bağlıdır. Düşük gelirli az gelişmiş ülkelerde görülen enflasyon-yatırım arasındaki dengesizliklerin çözümünün uzun sürmesinin en önemli nedenlerinden birisi de bu durumdur. Enflasyon reel geliri azalttığı için ve tasarruflar da reel gelirle ilişkili olduğu için azalan gelirle beraber tasarruflar da azalacaktır. Reel gelirinde azalma meydana gelen hanehalkları elde ettikleri gelirle zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacaklarından tasarrufa ayıracakları gelir miktarı azalacaktır.

1.4.4. Tasarrufu Düzenleyen Devlet Politikaları

Devlet veya kamu kurumlarınca uygulanan ya da uygulanması planlanan ekonomi politikaları da gerek firmaların gerekse de hanehalkının tasarruf davranışlarını etkilemektedir. Söz konusu durum esasında devletlerin bütçeleri ile yani gelir ve harcama politikaları ile ilgilidir. Devlet tarafından finanse edilen eğitim ve sağlık politikalarının bireylerin tasarruf eğilimlerini yaşam beklentisi ve üretkenlik,

artan hayat standartları gibi faktörlere bağılı olarak etkilediği görölmektedir. Ortalama yaşam beklentisinin ve hayat standartlarının son derece düşük olduğu azgelişmiş Afrika ölkelerinde tasarruf eğilimleri de düşük düzeyde seyretmekteyken yaşam beklentisinin ve hayat standartlarının oldukça yüksek olduğu Japonya’da tasarruf eğiliminin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla devletler tarafından uygun politikalar aracılığı ile desteklenen eğitim ve sağlık harcamaları tasarrufları olumlu yönde etkileyecektir (Özlale ve Karakurt, 2012). Para otoritesince izlenecek olan parasal politika, emeklilik reformu, sosyal transferler, dış yardımlar, finansal serbestleşme ve dış borçlanma gibi bir takım ekonomi politikaları doğrudan veya dolaylı olarak tasarruf oranlarını etkiyecektir. Yapılmış olan çalışmaların sonucunda kamu kesimi tarafından yapılan tasarrufun veya tasarruf açığının özel kesim tarafından yapılan tasarrufları negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde yabancı ölkelerden alınan dış borcun ve dış yardımların, dışlama (Crowding out) yoluyla ölkelerin iç tasarruflarını olumsuz etkilediği görölmüştür. Finansal serbestleşmenin kısa vade için tasarruflar üzerinde doğrudan negatif bir etkisinin olduğu ancak uzun vadede dolaylı da olsa pozitif bir etkiye neden olduğu görölmektedir (Loayza vd, 2000).

1.5. Tüketim Modellerinde Tasarruf İlişkisi

Tasarrufun tanımını yaparken, gelirin tüketilmeyen kısmı olduğunu belirtmiştik. Tanımdan anlaşıldığı üzere tasarrufun belirleyicilerinden biri de tüketimdir. İktisat literatürüne bakıldığında büyüme, gelir, tasarruf, kalkınma gibi konularında yapılan çalışmalarda tüketim modellerinden faydalanıldığı görölmektedir. Bunun altında yatan sebep ise sözkonusu teorilerin, tasarruf oranlarının belirlenmesi aşamasında kabul ettikleri temel değişkenin tüketim olmasıdır.

Tüketim modelleri kapsamında incelenecek olan teorilerin ikisi esasen mikro iktisat temellidir. 1657 yılında Milton Friedman tarafından geliştirilen Sürekli Gelir Hipotezi ve 1954 yılında Modigliani ve Brumberg tarafından literatüre kazandırılan Yaşam (Ömür) Boyu Gelir Hipotezidir. Günümüzde kullanılan modern tüketim teorilerinin temeli bu iki hipoteze dayanmaktadır (Barış 2014).

Tezde yaptığımız ampirik çalışma sonucunda bizim de ulaştığımız sonucu destekler nitelikte olan ve gelişmiş ölkelerde tasarruf davranışlarını açıklamada daha

başarılı sonuçlar veren Keynes'in Mutlak Gelir Hipotezi gelir-tasarruf ilişkisini incelemiştir.

Tasarruf-tüketim ilişkisinin incelendiği günümüz literatüründe daha çok Yaşam (Ömür) Boyu Gelir Hipotezi ve Sürekli Gelir Hipotezi baz alınmaktadır. Ancak diğer teorilerde tüketim, gelir, tasarruf gibi konulara açıklama getirmeye çalıştıkları için tezin bu bölümünde kısaca bahsedilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde sırayla Mutlak Gelir Hipotezi, Tüketim Bulmacası, Nispi Gelir Hipotezi, Fisher'in Zamanlararası Tüketim Seçimi, Yaşam (Ömür) Boyu Gelir Hipotezi, Sürekli Gelir Hipotezi, Rassal Yürüme Hipotezi anlatılacaktır.

1.5.1. Mutlak Gelir Hipotezi

Keynes Genel Teori'de tüketime dair üç varsayımda bulunmaktadır. Birincisi faizin tüketim üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını, tüketimin gelir düzeyine bağlı olarak değiştiğidir. İkinci varsayım artan refahla gelen harcanabilir gelirdeki artışın tüketimi de arttırdığı ancak tüketimdeki artışın gelirdeki artıştan daha küçük olduğudur. Keynes bu duruma *Temel Psikolojik Kanun* adını vermektedir. Gelirdeki 1 birimlik bir artışın tüketimde kaç birimlik bir artışa yol açtığını ifade eden marjinal tüketim eğilimini (c) sıfırdan büyük fakat birden de küçük olduğunu söylemektedir.

$$C=C(Y), \quad 0 < c < 1 \quad (7)$$

7 numaralı denklemde tüketimin gelir düzeyinin bir fonksiyonu olarak değişmesi neticesinde bugünkü tüketimin bugünkü gelire bağlı olarak değişmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle de Keynesyen tüketim fonksiyonu Mutlak Gelir Hipotezi olarak adlandırılmaktadır (Ünsal E. , 2009).

Keynes'in üçüncü ve son varsayımı ise harcanabilir gelir arttıkça, gelirin tüketime ayrılan kısmının azalacağı hususudur. Bir başka ifade ile marjinal tasarruf eğilimi birden küçüktür ve gelir arttıkça ortalama tasarruf eğilimi artar.

1.5.2. Tüketim Bulmacası

Mutlak gelir hipotezinin ortaya konulmasından sonra bir takım iktisatçılar bu hipotezin geçerliliğini sınamışlardır. 1971 yılı Nobel Ödülünün sahibi Simon Kuznets de bu araştırmaları yapan iktisatçılar arasındadır. 1946 yılında yayımlanan

çalışmasında 1869 yılından sonrası dönemi kapsayan uzun dönem zaman serisi analizi yapmıştır. 1869 yılında gelirlerde çok ciddi artışlar olmasına karşın ortalama tüketim eğilimi mutlak gelir hipotezinin teyit ettiğinin aksine düşmemiş sabit kalmıştır.

Aynı dönemde bu sefer de kısa dönem için yapılan bir başka çalışmada ise iki farklı gelir grubuna dâhil ailelerin geliri incelenmiştir. Geliri yüksek olan ailelerin daha fazla tükettikleri yani marjinal tüketim eğiliminin 0'dan büyük olduğu ($c > 0$), geliri daha yüksek ailelerin ise gelirlerinden daha büyük bir kısmını tasarruf ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Daha yüksek gelire sahip olan hanehalkının marjinal tüketim eğilimi 1'den küçüktür ($c < 1$), ki bu durum mutlak gelir hipotezini destekler niteliktedir.

Kısa ve uzun dönemde mutlak gelir hipotezi için iki farklı sonucun geçerli olduğu bu duruma *tüketim bulmacası* denilmektedir. (Ünsal E. , 2009)

Mutlak gelir hipotezinin geçerliliğinin sınındığı yıllarda ortaya koyulan bu hipoteze göre birinci ve ikinci dünya savaşı sırasında yapılan iki çalışma neticesinde birbirlerinden tamamen farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlardan birisi Mutlak Gelir Hipotezini desteklerken bir kısmı tam tersi sonuçlar ortaya koymuştur.

Ancak savaş gibi olağan dışı bir dönemde yapılan bu çalışmaların tam ve sağlıklı bir sonucu verip vermediği tartışmalıdır.

1.5.3. Nispi Gelir Hipotezi

Mutlak gelir hipotezinden sonra yapılan ilk çalışma 1949 yılında James Duesenberry tarafından yapılmıştır. Nispi gelir hipotezi olarak adlandırılan bu çalışmanın mutlak gelir hipotezinden temelde iki farkı vardır. Birincisi nispi gelir hipotezinde iktisadi ajanların tüketim kararlarını birbirinden bağımsız olarak alamamalarıdır. Duesenberry bireyin tüketim kararı verirken bulunduğu ortamdan (mahalleden, arkadaş çevresinden) etkilendiğini söylemektedir. Kişinin bulunduğu gelir grubundaki nispi gelir durumu değişmedikçe gelirden tüketime ayırdığı kısım da değişmeyecektir. Bu durumu makroekonomiye uyarlıysak ortalama tüketim eğilimi bireyin gelir dağılımındaki yerine bağlıdır.

Nispi gelir hipotezinin ikinci temel farkı ise iktisadi dalgalanmalar neticesinde gelir değişince tüketimin önceki dönemin en yüksek gelir düzeyine bağlı olarak

değiştigi varsayımdır. Duesenberry'e göre gelirden bir azalma meydana gelirse bireyler alıştikları tüketim düzeyinden vazgeçmek yerine tasarruf oranlarını düşürme yoluna gideceklerdir. Nispi gelir hipotezinde gelir azalınca tüketimde meydana gelen azalma, gelir artınca tüketimde meydana gelen artıştan küçüktür. Buna *mandal-takoz etkisi* denir. (Ünsal E. , 2009).

Nispi Gelir Hipotezinde tüketim sadece cari dönemdeki gelire bağlı değildir. Cari gelire ek olarak geçmiş dönemde elde ettikleri en yüksek gelir seviyesine de bağlıdır. Şöyle ki gelirden meydana gelen bir azalma söz konusu olduğunda hipoteze göre, tüketici alıştığı refah seviyesinden vazgeçmemek için tasarruflarını azaltacak veya yapmış olduğu tasarrufları tüketime ayıracaktır. Teoriye göre, cari döneme ait gelir düzeyi, geçmiş dönemde elde edilen gelirlere büyükse hanehalkının tüketimi içinde bulunduğu grubun nispi gelirine göre belirlenecektir. Benzer şekilde cari dönemde elde ettiği gelir, geçmiş dönemde elde ettiği gelirden daha düşükse, hanehalkının tüketim davranışını geçmiş dönemde elde ettiği en yüksek gelire göre belirler. (Bolat S. , 2006).

1.5.4. Fisher'in Zamanlararası Tüketim Seçimi

Ekonomik ajanlar harcanabilir gelirlerinin tüketime ayırmadığı kısmını belirli bir faiz karşılığında ileri bir tarihte geri almak üzere borç vermeyi tercih edebilir. Bir diğer deyişle tüketici gelecekteki tüketimini bu günkü tüketime tercih edebilir. Bir başka iktisadi ajan ise gelirinden daha fazla harcama yapmak isteyebilir. Örneğin ev veya araba almak gibi...

Beklentilerin gerçekleşenle eşit olduğu yani belirsizliğin olmadığı bir ekonomide Fisher tüketimin dönemler arasında optimal dağılımını analiz etmiştir. Dönemler arası optimizasyon ilkesine göre farklı dönemlerdeki tüketimlerin temel belirleyicileri faiz oranları ve tüketimin sağlamış olduğu marjinal faydadır (Ünsal E. , 2009).

Fisher'a göre cari dönemde gerçekleşecek tüketim miktarı, cari dönemde elde edilen gelire ek olarak gelecekte elde edilmesi planlanan gelire bağlıdır. Fisher teorisinde bireylerin yalnızca iki dönem yaşadığını varsaymaktadır. Bunun sonucu olarak bireyler tasarruf yapmamaktadır.

Teori bizlere özetle şunları söylemektedir;

Hanehalkı gelirlerini bu gün tüketmeyi tercih ederse gelirlerini tasarruf etmeyeceklerdir. Ancak bugünkü tüketimini yarına tercih ederlerse hanehalkı tasarruflarını artacaktır.

1.5.5. Yaşam (Ömür) Boyu Gelir Hipotezi

Yaşam (Ömür) Boyu Gelir Hipotezi Fisher'ın zamanlararası tüketim analizinden yola çıkılarak F. Modigliani tarafından geliştirilmiştir. Bu hipoteze göre bir ekonomide t dönemindeki tüketim, tüketicilerin aynı t döneminde elde ettikleri cari gelirle değil, ömür boyunca elde etmeyi bekledikleri gelire bağlıdır. Bu günkü tüketim(C_t), gelirin bu günkü değerine(PV_t) bağlıdır.

$$C_t = k(PV_t) \quad (8)$$

8 numaralı denklemde k terimi ekonomik bireylerin bugünkü harcanabilir gelirinden tüketime ayırdıkları kısmı ifade etmektedir.

Faizin sıfır olduğu, miras bırakmanın olmadığı, bireylerin tüketim düzleştirmesi yaptığı varsayımları altında bu teoriye göre kişiler hayatlarının çalışma dönemlerinde emeklilik günlerine kıyasla daha çok gelir elde ederler. Bu sebepten ötürü kişiler gelirlerinde ömürleri boyunca karşılaşmaları muhtemel olan dalgalanmaların tüketimlerine olan etkisini en aza indirmek için (tüketim düzleştirmesi), çalışma dönemlerinde pozitif tasarruf yaparlar. Bu pozitif tasarruf sayesinde de emeklilik dönemlerinde gelirlerinden fazla harcama yapabileceklerdir.

Hanehalkını oluşturan bireyler genç yaşlarda yeterli gelir düzeyine sahip değillerdir. Özellikle çalışma çağından önceki dönemlerde net borçlu durumundadırlar (Bolat S. , 2006). Artan yaşla beraber gelir seviyesinde bir artış söz konusu olacaktır. Emeklilik sonrasında gelir azalacağı için bireyler yüksek gelir elde ederken yapmış oldukları tasarruflarını tüketeceklerdir. Yani emeklilik sonrasında negatif tasarruf söz konusudur. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, hanehalkı gelirlerinin yüksek olduğu zamanlarda tasarrufa önem vermektedirler. Gelirleri azaldığında ise, yüksek gelir elde ettikleri zamanlarda yapmış oldukları tasarrufları tüketim harcamalarına dönüştürmektedirler.

1.5.6. Sürekli Gelir Hipotezi

1957 yılında Amerikalı iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Bu hipotezin de çıkış noktası Fisher'ın zamanlararası tüketim analizidir. Friedman'a göre belirli bir dönemdeki cari gelir (Y^M), sürekli gelir (Y^P) ve geçici gelir (Y^t) olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır.

$$Y^M = Y^P + Y^t \quad (9)$$

Sürekli gelir kişilerin sahip olduğu servetine ek olarak yaşı, eğitimi, kariyeri gibi etkenleri de göz önüne alarak her yıl düzenli olarak elde ettikleri (elde etmeyi bekledikleri) ortalama gelire eşittir. (Ünsal E. , 2009)

Elde edilen sürekli gelirin gerçekleştirilen tüketimin ya da tasarrufun temel belirleyicisi olmasından hareketle, nüfusun yaş yapısı, ulusal tüketim ve tasarruf düzeyi üzerinde baskın bir role sahiptir. Ayrıca, bireyin sahip olduğu beşeri sermaye ve servet sürekli gelirin düzeyini ve zaman içerisindeki gelişimini belirleyerek tasarruf kararı üzerinde önemli bir etkiye sahip olur. (Şengür ve Taban , 2016)

Teoriye göre geçici gelir artışı sonucu cari gelir artarsa ortalama tüketim eğiliminde geçici bir azalış söz konusu olacaktır. Geçici gelir azaldığı için cari gelirden bir azalma meydana gelirse ortalama tüketim eğiliminde geçici bir artma meydana gelecektir. Sürekli yüksek gelire sahip olan hanehalkının ortalama tüketim eğilimi de yüksek olacaktır (Bolat S. , 2006).

1.5.7. Rassal Yürüme Hipotezi

Sürekli gelir hipotezinde bireyler tüketim davranışlarını sürekli gelire göre belirlediğini önceki bölümlerde belirtmiştik. Hall'e göre rasyonel beklentiler doğrultusunda tüm mevcut bilgilerinden yararlanarak rasyonel beklentiler altında gelir düzeyini tahmin eden iktisadi ajanlar, beklenmeyen bir şok olmadıkça sürekli gelirini ortalama olarak doğru tahminde bulunurlar. Hipoteze göre bireylerin sürekli gelirlerinin ve dolayısıyla tasarruflarının değişmesi için ekonomide beklenmedik bir şokun olması gerekmektedir. Böyle bir ortamda tüketimde meydana gelen değişmelerin ön görülemez olması anlamına gelmektedir. Bu duruma da iktisat literatüründe *tüketimin rassal yürümesi* denir. Gelirdeki bu beklenmeyen değişiklikler tüketimi de etkiler. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar hipotezin iki öngörüsünün

çalışmadığını söylemektedir. Bu çalışmalar neticesinde iki sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan ilki gelirdeki beklenmeyen değişmelerin tüketimi etkilememesine *aşırı düzleştirme* adı verilmektedir. Ulaşılan diğer sonuç gelirdeki beklenen değişimin tüketimi etkilemesi durumudur. Buna da *aşırı duyarlılık* denmektedir.

Teoriye göre beklenmedik bir değişimin olması durumunda sürekli gelir bu durumdan etkilenecektir. Buna bağlı olarak da tüketim düzeyinde bir değişme meydana gelecektir. Tüketimdeki bu değişimin miktarı ve yönüne bağlı olarak da tasarruflarda artışlar veya azalışlar meydana gelecektir.

Çalışmanın bu bölümünde gelirin ne olduğu kaç türlü gelir olduğu sorularının cevabı ortaya konmuştur. Ardından tasarrufun tanımı yapılarak tasarruf özdeşlikleri adım adım incelenmiştir. Tezin dördüncü bölümünde kullanılan tasarruf kavramı yurtiçi tasarruf olduğu için tasarrufu etkileyen faktörlerden, daha çok yurtiçini etkileyen faktörlerin açıklanması tercih edilmiştir. Tüketim teorileri kapsamında tasarrufa önem veren ve diğer hipotezlerin temelini oluşturan teoriler hakkında bilgi verilmiştir.

Söz konusu başlıkların anlatılmasında sonra tezin ikinci bölümünde kalkınma kavramının ne olduğu kalkınmanın finansman kaynaklarının ne olduğu, ardından kalkınmanın sosyal boyutundan ve HDI'den bahsedilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMAYA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Tezin bu bölümünde ilk olarak kalkınma kavramının kökeninden ne zaman önem kazanmaya başladığından bahsedilecektir. Ardından ülkelerin kalkınma için ihtiyaç duydukları finansman kaynaklarının neler olduğu anlatılacaktır. Son olarak da kalkınmanın sosyal boyutundan ve tezin inceleme konularından biri olan İnsani Gelişmişlik Endeksinden bahsedilecektir.

2.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı insanlığın gelişim süreciyle beraber farklı şekillerde tanımlanışlardır. Kalkınma kavramının kökenine bakıldığında, 17. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen ikinci dünya savaşından sonra kullanımı dünya genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır (Başkaya 2009). İngilizce *development* sözcüğünün karşılığı olarak kullanıldığı için günümüzde bazı yazarlar tarafından kalkınma kelimesi yerine gelişme kelimesi de tercih edilmektedir.

Kavram bazen kendine yakın anlamlar içeren sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme gibi kavramların yerine de kullanılmıştır. Tarihsel süreçte toplumların birbirleriyle girmiş oldukları ekonomik ilişki neticesinde kalkınma kavramına yüklenen anlamlarda değişikliğe uğramıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik performansla özdeşleştirilmiştir. Büyük ve yıkıcı bir savaştan çıkan dünya ülkeleri gelir ve üretimlerini arttırıcı politikalara yönelmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bu dönemde bir ülkenin kalkınmasının ölçülmesinde yalnızca iktisadi büyüme temel bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Kişi başına düşen GSYİH'nin ekonomik performansın güvenilir ve karşılaştırılabilir bir göstergesi olduğu; hatta kalkınmanın sağlık, eğitim, yaşam koşulları gibi iktisadi olmayan unsurları için de yeterli bir gösterge niteliği taşıdığı düşünülmüştür (Yavilioğlu, 2012).

GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH ve ekonomik büyüme kavramları uzun yıllar kalkınmanın göstergesi olarak kabul görmüştür. Suudi Arabistan, Irak, İran, Venezuela gibi petrol ihraç eden ülkelerin sosyal yaşam göstergelerinin düşük

olmasından hareketle yüksek milli hasılanın ve yüksek ekonomik büyümenin kalkınmanın göstergesi olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır (Lynn 2003).

Gelir, kalkınmanın gerçekleşmesi aşamasının önemli bir boyutu olmakla birlikte kalkınmayı sadece gelir boyutuna indirgemek doğru olmayacaktır. Çünkü kaynaklar ve finansal zenginlik artırılırken uzun, sağlıklı ve rahat bir yaşam genellikle gözden kaçmaktadır (UNDP, 1990 aktaran Tüylüoğlu ve Karalı).

Ekonomik kalkınma kavramı ise, nicelikten ziyade niteliksel değişmeye vurgu yapmaktadır. Yani ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknikteki ve kurumların yapısındaki değişimleri içermektedir (Flammang, 1979).

Kalkınma kavramı dinamik yapısı gereği sürekli yenilenmektedir. Ülkelerin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik, coğrafi, tarihi vb. farklılıklardan dolayı kesin bir tanım yapmak ne yazık ki pek mümkün gözükmemektedir.

2.2. Kalkınmanın Ekonomik Kaynakları

Kalkınmanın ekonomik kaynakları, iç ve dış finansman kaynakları olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. İç finansman kaynaklarını ülke yerleşiklerinin tasarruflarından oluşurken; dış finansman kaynaklarını ise ülke dışındaki iktisadi aktörlerinin tasarruflarından oluşmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde iç finansman kaynaklarını vergiler, enflasyonist finansman, sermaye piyasası ve iç borçlanma; dış finansman kaynaklarını ise yabancı özel sermaye, dış borçlar, hibe ve dış yardımlar ve dış borçlar başlıkları altında inceleyeceğiz.

2.2.1. İç Finansman Kaynakları

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iç tasarrufların kalkınmayı harekete geçirmeye yetecek düzeyde olmaması, sermaye birikimini ve yatırımları olumsuz etkilemektedir. Bu tip ülkelerde sermaye birikiminin iç kaynaklarla artırılmasının yolu tasarrufların artırılmasından geçmektedir. Çünkü gelir, tüketim ile tasarrufların toplamına eşittir. Bundan dolayı da tasarrufları artırmak için ya tüketimi kısmak ya da geliri artırmak gerekir.

Çoğu zaman tüketimi kısmak kolay değildir. Çünkü bireyler alıştıkları tüketim seviyesinden vazgeçmek istemezler. Politika yapıcıları da bu yola çok sancılı olacağından başvurmak istemezler. Tüketimi kısmanın dışında tasarrufların artırılabilmesi için geriye tek bir yol kalıyor o da gelirin artırılmasıdır. Bunun için de aktif olarak üretim faaliyetinde kullanılmayan üretim faktörlerinin, öncelikli olarak da emeğin üretim aşamasında tam kapasitede istihdamı sağlanabilir. Bu uygulamayı desteklemek amacıyla da iktisadi birimlerin üretimi finanse etmeyen geleneksel tasarruf alışkanlıklarının değiştirilmesi yönünde adımlar atılabilir. Bu bağlamda tasarrufları ekonomiye, özellikle bankacılık sistemine veya sermaye piyasasına yönlendirme amacıyla özendirici politikalar uygulanabilir.

Kalkınmanın iç finansman kaynakları vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar ile enflasyonist finansmandan oluşmaktadır. Eğer tasarruf yapacak birimler, tasarruf yapma kararını kendi özgür iradeleri doğrultusunda alıyorsa gönüllülük, bir otorite baskısından dolayı tasarruf yapma kararı alıyorsa zorunluluk unsurundan söz edilmektedir. Zorunluluk unsuruna dayanarak elde edilen iç finansman kaynaklarının başında vergiler gelmektedir. İç borçlar olağanüstü dönemlerde çok nadir olarak zorunluluk esasına göre elde edilmiş olsa da demokratik, sosyal ülke anlayışının esas kabul edildiği günümüzde iç borçlarda gönüllülük esastır (Şen vd., 2011).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir düşük olduğu için, bireyler elde ettikleri kişisel gelirin büyük bir kısmını zorunlu olarak tüketime ayıracaklardır. Geriye kalan gelir az olduğu için tasarrufa ayrılan miktar da otomatikman azalacaktır. Ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi ve bireylerin gelir düzeyleri yükseldikçe tüketim tercihleri de değişmektedir. Refah seviyesindeki iyileşmeye bağlı olarak da toplumun tüketim eğilimi zorunlu mallardan lüks mallara doğru kayacaktır. Ekonominin ve beraberinde bireylerin refahlarının gelişmesiyle birlikte tasarrufların da artırılması ancak tasarrufu özendirici politikalar ve bunları değerlendirecek kurumların varlığı ile mümkün olabilmektedir. Buna karşın kalkınmışlık seviyesinin düşük olduğu ülkelerde bu fonksiyona sahip kurumların sayısı sınırlıdır. Benzer biçimde gönüllü tasarruflar da genelde yastık altı şeklinde tutulmaktadır. Gelir sahibi iktisadi ajanlar; genelde güvensizlik, hastalık, ölüm, gelecek nesillere daha iyi bir yaşam sunma, geleceğin belirsizliklerine karşı önlem

alma, faiz getirisi elde etme gibi sebeplerden ötürü tasarrufta bulunmayı yeğlemektedir. Tasarruflar ekonomiden çekildiği zaman ise atıl kalmakta ve dolayısıyla verimli yatırımlara yönlendirilememektedir. Bu tasarruflar daha çok altın, döviz ya da gayrimenkul olarak değerlendirilmektedir. Bir başka ifadeyle tasarruflar yastık altında tutulmaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde gösteriş tüketiminin oldukça yaygın olduğu da görülmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği, güçlü bir orta sınıfın olmaması, gelir düzeyi yüksek kişilerde reel yatırım alışkanlığının olmaması bu tarz tüketimin nedeni olarak düşünülmektedir (Han ve Kaya, 1999).

2.2.1.1.Vergi

Vergiler, kamu gücünün en büyük gelir kaynağı olması sebebiyle kalkınmanın finansmanında da en etkili kaynaklarından biridir. Zorunlu tasarruf olarak adlandırılan vergiler, kamu harcamalarının finansmanında kullanılmak, diğer ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla devletin egemenlik sıfatından aldığı güce dayanarak gerçek ve tüzel kişilerden ivazsız (karşılıksız) olarak tahsil ettiği ekonomik değerler olarak isimlendirilir. Devletin vergi geliri elde etmesinin asıl amacı, kamu giderlerini karşılamak için kaynak yaratmaktır (Burgess ve Stern, 1993). Ülkeden ülkeye değişiklikler göstermesine rağmen, ülkeler kamu harcamalarını karşılama amaçlarının yanında gelir dağılımında düzenlemeler yapılması, fiyat istikrarın sağlanması, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi amaçlarla da vergi sistemlerini kullanmaktadır. Farklı ülkeler farklı ekonomik, siyasi ve çevresel durumları nedeniyle birbirinden farklı vergi sistemlerini meydana getirmişlerdir (Gemmell, 1987). Gelirin ve dolayısıyla tasarruf oranlarının düşük olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vergiler kalkınmanın finansmanında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu ülkelerde vergi gelirlerinin toplanmasını zorlaştırıcı bazı ekonomik, sosyal, siyasi ve psikolojik faktörler bulunmaktadır. Bu ülkelerde vergileri artırma yolu ile kalkınmayı finanse etmeye çalışmak, tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azalmasına yol açabilir (Türk, 2003).

Daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir kalkınma için devletin sosyal sabit sermayeyi oluşturması öncü ekonomik girişimlerde bulunması, girişimci vatandaşlarını desteklemesi, katma değeri yüksek üretim alanlarını sübvans etmeli ve ağır sanayiye kurarak kalkınmayı tetikleyecek faaliyetleri özendirilmesi gerektiği,

kalkınmaya engelleyen faaliyetlerin sınırlandırılarak vergi politikalarının tasarrufların teşvik edilmesi için kullanılmasının daha etkili olduğu düşünülmektedir (Türk, 2003). Gelişmekte olan ülkeler özellikleri itibari ile vergilemede çeşitli güçlüklerle karşılaşır (Tanzi ve Zee, 2000).

Genel itibariyle emeğe dayanması sebebiyle tarım sektörünün toplam üretim ve işgücü içindeki payı diğer sektörlerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Ekonomisi tarıma dayalı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, küçük ölçekli işletmeler yaygındır ve ücretlerin toplam milli gelir içindeki payı düşüktür. Tüketim harcamalarının düşük bir kısmı büyük ve gelişmiş işletmelerde gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde kayıt dışı ekonominin milli gelire oranı yüksektir. Kayıt dışı ekonominin varlığı ise gelir ve katma değer vergisi gibi vergilerin etkin bir şekilde uygulanmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla, bu ülke ekonomilerinde yüksek vergi gelirleri elde etmek zordur (Şen vd., 2011).

Vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar mevcuttur. (King ve Rebelo 1990), yaptıkları çalışmada uzun dönemde gelir vergilerindeki artışın kişi başına düşen gelirden azalmaya neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

(Roubini ve Milesi-Feretti 1995), dışa açık ekonomilerde gelir vergisinin ekonomik büyümeye olan etkisini incelediği çalışmada istihdam ve fiziksel sermaye vergilerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

(Razin ve Yuen 1995) Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD ülkelerini kapsayan çalışmada tam sermaye hareketliliğinin geçerli olduğu durumda, sermaye vergilerinden yapılan kesintilerin kişi başına düşen geliri arttırmasına karşılık ekonomik büyümeyi azalttığı sonucunu bulmuşlardır. Benzer şekilde (Widmalm 2001), 23 OECD ülkesine yönelik yaptığı çalışmada ülkelerin sahip olduğu vergi sisteminin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Temiz 2008).

2.2.1.2.Enflasyonist Finansman

Kalkınmanın finanse edilmesi aşamasında başvurulacak bir diğer iç finansman enstrümanı enflasyonist finansmandır. Enflasyonist finansman sermaye birikiminin yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin sağlanmasında etkin bir araçtır. Enflasyon, piyasada bulunan mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırdığı için bir taraftan özel tüketimi azaltırken, diğer taraftan da üretim faktörlerinin kalkınma için gerekli olduğu düşünülen alanlara aktarılmasına katkı sağlar. Ancak bu durumun mümkün olabilmesi için ekonomide sıkı bir ücret ve fiyat kontrolü politikasının uygulanması ve üretim faktörlerinin hareketliliğinin serbest olması gerekir (Şen vd., 2011). Bu koşullar sağlanmadığında, ekonomide ücret fiyat sarmalının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Böyle bir durumda da ekonomide makroekonomik dengesizlikler meydana gelecektir. Tobin'e göre(1965), enflasyon kalkınmanın finansmanında bir araç olarak kullanılabilir (Tobin, 1965 aktaran Şen vd. 2011). Literatürde Tobin etkisi de olarak bilinen görüşe göre enflasyon iktisadi ajanların reel para balanslarını düşürecektir. Bu düşüşün yanında da iktisadi ajanlar zorunlu olarak tasarruflarını arttıracaktır. Nihayetinde de ülke içinde sermaye birikimi artacaktır.

Ülke ekonomisinde yerli para cinsinden gömüleme eğilimi çok yüksek ise enflasyon yastık altındaki birikimlerin çözülmesine ve dolayısıyla sermaye birikimine katkı yapabilir. Modern teknolojiyi üretmedikleri için zorunlu olarak ithal eden gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu için enflasyonist finansman üretimi ve dolayısıyla kalkınmayı teşvik edebilir. Bir başka görüşe göre enflasyon, gelir dağılımını sabit gelirli aleyhine, buna karşın girişimciler lehine çevirebilir (Ataç, 2002). Ekonominin belirli sektörlerinde nispi fiyat artışları girişimciler tarafından yüksek kâr marjı olarak algılanarak girişimcileri kapasitelerini artırmaya ve yeni yatırımlar yapmaya yöneltebilir Mal ve hizmet fiyatlarının yükseldiği bir ekonomik ortamda, üst sınırı belirlenen nominal faizler nedeniyle negatif reel faiz oranlarıyla girişimciler daha fazla banka kredisi kullanarak yeni yatırımlar için borçlanmaya yönelebilir. Girişimcilerin yatırımlarının dış rekabete karşı korunması halinde (örneğin bebek endüstri tezi) ekonomide hızlı bir yatırım artışı mümkün olur ancak bu yatırımların sosyal maliyeti yüksektir. Bu yolla düşük gelirli gruplardan yüksek gelirli gruplara kaynak aktarımı gerçekleşmiş olur. Tüm bu beklentilerin sonucunda ekonomide yüksek düzeyde bir sermaye birikimi, mal ve hizmet üretimindeki artışa bağlı olarak

refah artışı ve dolayısıyla güçlü bir kalkınma performansı yakalanabilir (Ataç, 2002). Özel girişimin yatırım yapmadığı durumda bu işlevi kamu kesimi yerine getirecektir. Bu amaç doğrultusunda enflasyon aracılığıyla özel kesimin kontrolünde bulunan kaynakların kamu kesimine aktarılması sağlanmış olacaktır (Dornbush ve Reynosa, 1989 aktaran Şen, vd. 2011). Sermaye piyasası ve bankacılık sektörü gelişmemiş olan ülkelerde insanlar gelirlerini nakit olarak ellerinde tutma eğiliminde bulunacaklardır. Nakit paraya olan talebin yüksek olduğu ülke ekonomilerinde kamu otoritelerinin enflasyon yoluyla daha yüksek gelir elde etme imkânları vardır (Fischer ve Easterly, 1990 aktaran Şen, vd. 2011). Burada belirtmekte fayda vardır ki ekonominin büyüme oranı ne olursa olsun enflasyonist finansman uzun dönemde sürdürülebilir ve tercih edilebilir bir yöntem değildir. Uzun dönemde kalkınmanın enflasyonla finansmanı ancak yüksek enflasyon ve hatta hiperenflasyonla mümkün olabilecektir. Çünkü her ilave kaynak artışı ancak daha yüksek enflasyonla gerçekleşebilecektir. Yüksek enflasyon ise diğer olumsuzlukları yanında belirsizliği arttırarak ülkeden sermaye kaçışına ve kaynak tahsisinde verimsizliğe neden olacaktır (Dornbusch ve Reynoso, 1989 aktaran Şen, vd. 2011). Bu da ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumsuz yönde etkileyecektir.

Enflasyon bir yandan kalkınma için finansman sağlarken diğer yandan da kalkınmanın önemli bir finansman kaynağı olan vergi gelirlerinin reel değerini azaltmaktadır (Tanzi ve Zee, 2000). Enflasyonun hızlandığı dönemlerde vergi tahsilâtındaki gecikmelerin uzun olması durumunda vergi gelirlerinin reel değeri azalacaktır. Devlet, enflasyonist finansman yoluyla iç borçların reel değerini düşürmek ve sınırlı da olsa kişi ve kurumlardan kamu kesimine kaynak transferi sağlamak suretiyle belli bir mali avantaj sağlayabilir (Sönmez, 1994). Fischer ve Easterly 1990 yılında yapmış oldukları çalışmada, ülkelerin enflasyonist finansman yoluna başvurarak elde edebilecekleri ortalama gelirin gelişmiş ülkelerde GSMH'nin %1'i; gelişmekte olan ülkelerde ise, maksimum GSMH'nin %2,5'i kadar olabileceği sonucuna ulaşmışlardır (Fischer ve Easterly, 1990).

Literatürde enflasyon-tasarruf ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcut olup henüz fikir birliği sağlanamamıştır. Literatürde yer alan çalışmalardan bazıları (Burch ve Werneke, 1975; Wachtel, 1977; Deaton, 1977; Howard, 1978; Aşırım, 1994; El-

Seoud, 2014;) enflasyonun gelecek döneme ilişkin belirsizliğini artırmasının beraberinde tasarruf oranlarını da arttıracakını ifade etmektedir.

Enflasyon ve belirsizliğin tasarrufları olumsuz etkilediğini savunan görüşlerde vardır. (Leff ve Sato 1975), (Stockman 1981) ve (Den Haan 1990) yaptıkları çalışmalarında enflasyonun ve belirsizliğin tasarrufları olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

(Heer ve Süßmuth 2009) Amerikan ekonomisi için yaptığı çalışmada 1965-1998 yılları arasında enflasyon ve tasarruf arasında bir ilişki bulamazken, 1979-1987 döneminde pozitif ilişki bulmuştur. Bu sonuçlara ek olarak 1965-1978 ve 1988-1998 arasındaki dönemlerde negatif ilişki bulmuştur (Ceylan 2018)

2.2.1.3.Sermaye Piyasası

Orta ve uzun vadeli fon arz edenler ile fon talep edenlerin bir araya gelerek oluşturdukları piyasaya sermaye piyasası denmektedir. Sermaye piyasasını yatırımcılar, tasarruf sahipleri ve bunlar arasındaki alışverişin yapılmasını sağlayan; bankalar, yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi aracı kurum ve kuruluşlar oluşturur (Başoğlu vd. 2001). Düzgün işleyen bir sermaye piyasası tasarrufların artırılması, var olan kaynakların etkin alanlara yönlendirilmesi, yatırım kaynaklarının etkin dağılmasına yardım etmesi gibi yollarla büyümeye ve kalkınmaya yardımcı olur. Sermaye piyasası, hisse senedi, tahvil, gelir ortaklığı senetleri ve bunlara dayanılarak çıkartılan türev araçları gibi pazarlanabilir menkul kıymetlerin alınıp satıldığı birincil veya ikincil piyasaları kapsayan bir piyasadır. Bu piyasa, orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaşmasına imkân vermektedir. Temelini menkul kıymetlerin oluşturduğu bu piyasa, ulusal ekonominin uzun dönemli finansman ihtiyacını karşılaması açısından büyük önem taşımaktadır. Genel olarak iyi işleyen bir sermaye piyasası tasarrufları arttırması, etkin dağılımına aracılık etmesi ve mevcut kaynakların daha etkin kullanımına imkân sağlaması nedeniyle ekonomik büyüme ve kalkınma sürecine katkıda bulunabilir (Singh, 1993 aktaran Şen, vd. 2011).

Sermaye piyasası, ekonomide mevcut tasarrufların yatırım yapacak kişi ve kurumlara aktarılmasını sağlayan piyasalar olduğundan iç tasarrufların verimli alanlara yönlendirilmesine ve reel sektörün uzun vadede ihtiyaç duyduğu fona

ulaşmasına imkân sağlamaktadır (Türk, 2003). Sermaye piyasası sahip olduğu likidite sağlama, riski çeşitlendirme, bilgiye ulaşımı kolaylaştırma, tasarruf birikimi sağlama, işletme denetimi sağlama gibi işlevleri sayesinde ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırmaktadır (Müslümov ve Aras, 2002).

Sermaye piyasasının sağladığı likidite işlevi sayesinde tasarruf sahipleri tasarruflarını daha kolay kontrol altında tutma imkânına sahip olurken; işletmeler de hisse senedi veya tahvil ihracı yoluyla uzun vadeli yatırım projeleri için gerekli finansmanı sağlama imkânına kavuşurlar. Ayrıca sermaye piyasasının sahip olduğu likidite işlevi uzun vadeli yatırım projelerinin hem riskini, hem de maliyetini düşürmekte olduğundan işletmeler uzun vadeli ve verimliliği yüksek yatırım projelerini finanse etme imkânı bulabilirler. Bu da ekonomide yatırıma ayrılan fonların yatırım alanları arasında etkin bölüşümünü mümkün kılmakta ve böylece ekonomik büyüme sürecini hızlandırmaktadır (Müslümov ve Aras, 2002).

Sermaye piyasası, işletmeler hakkında sağlıklı bilgi alınmasına ve dolayısıyla tasarruf sahiplerinin tasarruflarını daha rasyonel bir biçimde değerlendirmesini kolaylaştırmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kurumsallaşmanın yeterli düzeyde olmaması ve finans piyasalarında yatırım yapma kültürü oturmamış olması nedeniyle, sermaye piyasası yeterli ölçüde gelişmemiştir. Bu durum hâlihazırda bulunan ama yetersiz olan tasarrufların bile kalkınma için gerekli yatırımlara aktarılmasını engellemektedir. Bir ekonomide sermaye piyasalarının gelişebilmesi için her şeyden önce sermaye talebinde bulunacak kurumlar ile tasarrufları özendirecek ve sermaye arzını artıracak kurumların çoğalmasına ve finansal aracı kuruluşların örgütlenmesine ihtiyaç vardır. Bunun için de sermaye şirketlerinin, tasarruf kurumlarının, kalkınma ve yatırım bankalarının kurulması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekir. Halka açık sermaye şirketlerinin arz edecekleri hisse senetleri ve tahviller fon talebi yaratarak sermaye piyasasının gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu talebin karşılanabilmesi ise ancak fon birikimi sağlayan kurumların varlığı ile mümkündür. Bu kurumların başında, kalkınma ve yatırım bankaları gelmektedir. Kalkınma bankaları, yatırılabilir fonların belirli yatırım alanlarına yönlendirilmesine sağlarken; yatırım bankaları da hisse senedi, tahvil gibi sermaye piyasası aracı menkul kıymetlerin alımı, satımı ve ihracına aracılık ederek katkıda bulunur (Türk, 2003).

2.2.1.4.İç Borçlanma

Yurtiçi tasarruflardan sağlanan kalkınmanın finansman araçlarından bir diğeri iç borçlanmadır. Bireyler, bankalar, banka dışı firma ve kurumlar iç borçlanmada kullanılan fonların kaynaklarını oluşturmaktadır. İç borçlanma, kişilerin ve kurumların tasarruflarının yatırıma dönüştürülmek amacıyla kamu kesimine aktarılması şeklinde gerçekleştirilir. Bu nedenle de iç borçlanmanın milli gelir üzerinde azalışa neden olacak herhangi bir olumsuz etkisi yoktur. Burada önemle belirtelim ki, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda iç borçlanma imkânları oldukça sınırlıdır. Bunun temel nedeni, gelişmekte olan ülkelere kişisel ve kurumsal gelirlerin ve dolayısıyla tasarrufların gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük düzeyde olmasıdır. Yine gelişmekte olan ülkelere gelirlerin düşük olması ister istemez bu gelirin büyük bir kısmının tüketime gitmesine neden olmaktadır. Bir başka neden de, bireylerin harcama, tasarruf ve yatırım alışkanlıkları ile bu konudaki tercihlerinin, bilgi birikimlerinin farklı olmasıdır.

Gelişmekte olan ülkelere iktisadi aktörler tasarruflarını genellikle üretken alanlar yerine gayrimenkul, altın, döviz gibi alanlarda değerlendirmeyi yeğlemektedirler. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelere kalkınmanın finansmanında yapılacak iş, bir yandan kişi ve kurumları daha fazla tasarrufta bulunmaya teşvik ederken; diğer yandan da bu tasarrufları yastık altından çıkartıp reel yatırımlara yönlendirici tedbirleri almaktır. Ne var ki kişilerin tüketim, tasarruf ve yatırımlarını değerlendirme alışkanlıklarını değiştirmek en azından kısa dönemde oldukça zordur ve zaman almaktadır. Bunun için iktisadi aktörlerin tasarruflarını toplayacak ve bunları verimli yatırımlara aktaracak iyi işleyen finansal kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere kişilerin ve firmalardan borçlanma olanaklarının sınırlı olduğu gerçeği dikkate alındığında, iç borçlanma açısından en kolay ulaşılabilecek kaynak olarak karşımıza bankalar çıkmaktadır. Piyasaya borç veren bankaların kaydi para yaratma gücü azalacağı için sermaye piyasasında fon arzı azalacaktır. Azalan fon arzı neticesinde piyasa faiz oranı yükselecek; bundan da uzun dönemde, zaten düşük seviyede olan özel sektör yatırımları ve dolayısıyla kalkınma olumsuz etkilenmiş olacaktır (Şen ve., 2011).

İç borçlanma, hem ekonomideki toplam tasarrufları arttırma hem de yatırımlara aktarılmayan tasarrufları yatırıma dönüştürme sürecine aracılık edebilir (Türk, 2003).

İç borçlanmanın kalkınma sürecini ne derecede etkilediği, elde edilen kaynakların özel kesim tarafından mı yoksa kamu kesimi tarafından mı borç olarak kullanılacağına bağlıdır. Finans piyasalarında birbirlerine rakip konumunda bulunan kamu ve özel kesimin, yapılan yatırımlar açısından kamu yatırımlarının özel yatırımlara rakip mi; yoksa tamamlayıcı mı olacağı büyük önem taşımaktadır. Üretim, refah ve kalkınmanın beraber sağlanması için elde edilen bu iç borçların tüketim harcamalarından ziyade verimli yatırım alanlarına aktarılması şarttır. Çarpan mekanizmasının da etkisiyle verimli yatırımlarda kullanılan iç borçlar, refah artışı sağlayarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkiler.

2.2.2. Dış Finansman Kaynakları

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için iç tasarrufları yetersiz olduğundan açıklarını dış finansman ile sağlarlar. Tasarruf oranlarının yetersiz olduğu bu tip ülkelerde genellikle döviz açığı da görülmektedir.

Yatırımlar ile ulusal tasarruflardan büyük olması durumunda arasındaki fark, tasarruf açığına; ödemeler dengesi açığı da döviz açığına işaret eder. Daha genel bir ifadeyle gelişmekte olan ülkelerin dış finansman ihtiyacı, tasarruf açığı ve/veya döviz açığından oluşmaktadır. Burada döviz açığının kalkınma ile doğrudan ilişkisi olmadığından yalnızca tasarruf açığı üzerinde durulacaktır. Gelişmekte olan ülkeleri dış finansman kullanımına iten temel nedenler, düşük düzeydeki iç tasarruflar, vadesi gelen dış borçların ödenmesi sırasında ortaya çıkan sıkıntılar ve bu ülkelerin karşı karşıya bulunduğu teknolojik geri kalmışlıktır (Han ve Kaya, 1999). Kalkınmanın finansmanında kullanılacak dış finansman kaynaklarını yabancı özel sermaye, dış borçlar ve dış yardımlar olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

2.2.2.1.Yabancı Özel Sermaye Hareketleri

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde karşı karşıya buldukları temel sorunlardan birisi yurtiçi tasarruflarının yeterli düzeyde olmamasıdır. Yurtiçi tasarrufların yeterli olmaması kalkınmanın finansmanında dış tasarrufların önemine

işaret etmekte ve bu tasarrufların ülkeye çekilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yabancı özel sermaye gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında bir dış finansman kaynağı olarak önem kazanmaktadır. Yabancı özel sermaye ülkeye doğrudan yatırım olarak gelebileceği gibi portföy yatırımı şeklinde de gelebilir. Ülkeye portföy yatırımları şeklinde gelen yabancı sermaye kısa vadeli olduğundan dolayı ülkenin kalkınmasında uzun dönemde pek de etkili değildir. Portföy yatırımları finans piyasalarında da istikrarsızlığa neden olduğu için bir takım olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından farklı olarak portföy yatırımlarının likiditesi yüksek ve yer değiştirme maliyeti düşük olduğundan, savaş, doğal afetler, ekonomik kriz gibi olağanüstü dönemlerde gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye hareketlerini olumsuz etkiler (UNCTAD, 1998).

Doğrudan yabancı sermaye, ev sahibi ülkeye yalnızca finansal sermayeyi değil; ekonomik büyüme açısından büyük öneme sahip teknolojiyi, iş yönetimi bilgisini ve know-how kazandırarak ülkenin üretim olanaklarını artırır (UNCTAD, 1998). Ayrıca yabancı yatırımcıların dikkatini döviz girişi olan ev sahibi ülkeye çekerek ülkenin ihracatını artırarak verimliliğine pozitif katkı yapar. Doğrudan yabancı sermaye, yatırım yaptığı ülkeye beraberinde ileri teknolojiyi de getirir. Böylece ev sahibi ülkenin teknolojik seviyesi yükselir. Eğer yeterli seviyede işgücü ve fiziki altyapı varsa ülkede verimlilik artışı da görülebilir. Örneğin Asya ülkelerinde işgücü ve alt yapı yatırımları yeterli düzeyde olduğundan yabancı yatırımlar bu ülkelerin gelişmesine katkı sağlarken Latin Amerika ülkelerinde durum bunun tam tersidir. Doğrudan yabancı sermaye tüketim, yatırım, döviz rezervi gibi değişkenleri artırma gücüne sahiptir (Güngör, 2002).

Özet olarak, yabancı özel sermayenin gelişmekte olan bir ülke ekonomisine iç tasarruf ve döviz açığının kapatılması, sermaye birikimi sağlaması, teknolojik gelişmeye ve yeni teknoloji transferine imkân sağlaması, entelektüel bilgi (Know-how) getirmesi, reel ücretleri ve istihdamı artırması, rekabet gücünü artırması, vergi gelirlerini artırması, üretimi ve ihracatı teşvik etmesi, üretim kalitesini yükseltmesi, beşeri sermayenin gelişimine katkıda bulunması, pozitif dışsallık sağlaması, piyasa mekanizmasının gelişmesine ve işleyişine dinamizm kazandırması şeklinde sayılabilecek katkılara sahiptir (Şen vd., 2011).

Doğrudan yabancı sermaye beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmesi kuvvetle muhtemeldir. Sermaye sahibi ülkenin yatırım yapmasındaki esas amacı kar elde etmektir. Yatırımı neticesinde elde ettiği karı yine kendi ülkesine götürecektir. Literatürde kar transferi olarak geçen bu durum, kar transferine bağlı olarak yatırım alan ülkeyi zora sokabilir. Ekonomik boyutun yanı sıra yatırım sahibi firmalar kendilerine maliyet oluşturacağı düşüncesiyle çevre kirliliği, güvenlik vb. sorunları da beraberinde getirebilir.

Ülkeye giren doğrudan yabancı sermayenin kalkınmaya ne derecede katkıda bulunduğu onun hangi alanlarda kullanıldığı, beraberinde ne tür teknolojileri getirdiği, gelen teknolojinin ülkenin ihtiyaçlarını ne derece karşıladığına, iç piyasada rekabeti ne derece artırdığına, kar transferlerinin büyüklüğüne, sermayenin yatırımı alan ülkede ne sürede kalacağına, ev sahibi ülkedeki iş gücü ve fiziki alt yapının ne kadar gelişmiş olduğuna, ülkede yar alan yerli işletmelerle ne ölçüde alışveriş yaptığına, ne ölçüde ihracat yaptığına bağlıdır (Şen vd., 2011).

2.2.2.2.Dış Borçlar

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hem yurtiçi tasarruf düzeyi yeterli ölçüde olmadığından hem de ihracat yoluyla ülkeye yabancı para girişi çok sınırlı olduğundan dolayı hedeflenen kalkınma hızına ulaşmak için zorunlu olarak borçlanmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ülkeler kalkınmalarını iç finansman kaynaklarıyla başlatsalar bile bir süre sonra ortaya çıkacak koşullar dış borçlanmayı kaçınılmaz kılacaktır. Bunun nedeni kalkınma için gerekli sermaye birikiminin ithal mallara harcanmasıdır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlayan dış borçlar, dış finansman kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Uluslararası mali kuruluşların faaliyete geçmesiyle beraber az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış borç bulma imkânları artmıştır (Todaro, 1994).

Kabul edilebilir ve sürdürülebilir seviyedeki dış borç, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyebilir. Henüz kalkınma evrelerinin başında bulunan ülkelerde sermaye birikimi yetersiz düzeydedir. Buna rağmen bu tip ülkelerde yatırımlardan elde edilen getiri, gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde daha fazla olması muhtemeldir. Eğer dış borçlar, makroekonomik istikrarsızlığa neden

olmayacaksa ve katma değeri yüksek alanlarda kullanılırsa ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi beklenmektedir (Pattillo vd., 2002).

Dış borçların vadeleri dolduğunda borç alan taraf anapara ve faiz ile karşı karşıya gelecektir. Eğer ülke aldığı borcu katma değeri yüksek üretim alanlarında değerlendirmese borç ödemelerini karşılayamayabilir. Şu halde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzun vadede kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması ancak alınan dış borçların verimli alanlarda kullanılması ile mümkündür (Şen vd., 2011).

2.2.2.3.Hibe Ve Dış Yardımlar

Hibe ve dış yardımlar, tasarruf ve döviz açıklarının kapatılması amacıyla kısmen veya tamamen karşılıksız olarak verilen dış tasarruflardır. Görünürde ekonomik olarak bir karşılık beklenmese de siyasi olarak bir karşılığının bulunduğu bilinen fakat dile getirilmeyen bir gerçektir. Diğer bir deyişle gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere özellikle siyasi, askeri, ekonomik ve benzeri konularda iş birliği sağlamak için yaptığı yardımlardır. Son zamanlarda dış yardımlar hibe adını almıştır.

Gelişmiş ülkelere yapılan dış yardımlara karşın, bu ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının azaldığını söylemek güçtür. Yapılan dış yardımların gelişmekte olan ülkelerin iç tasarruflarına katkı sağlaması ve yatırımlara yönlendirilmesi durumunda kalkınma üzerinde olumlu etki yapması beklenir. Ancak söz konusu yardımların bu ülkelere iç tasarrufları azaltması, etkin kullanılmaması, israf edilmesi, ithal tüketim malları alımında kullanılması gibi durumlarda kalkınmayı olumsuz yönde etkilemesi beklenebilir (Eroğlu, 1997). Burnside ve Dollar, (2000) tarafından 2000 yılında gelişmekte olan ülkelere yapılan çalışmada dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma neticesinde iyi bir para, maliye ve dış ticaret politikasına sahip olması halinde dış yardımların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Yazarlar çalışmada, ortalama olarak dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Burnside ve Dollar, 2000).

2.2.2.4.Dış Ticaret Kazançları

Dış tasarrufları ülke içerisine çekmenin bir yolu da ithalattan fazla ihracat yapmaktır. Diğer bir deyişle dış ticaret aracılığı ile kazanç elde etmektir.

Dış ticaret faaliyeti neticesinde elde edilen kazançlar üretim kazançları ve döviz kazançları olarak ikiye ayrılır. Üretim kazançları ülkelerin dış ticaret vasıtasıyla yurtiçi kaynaklardan elde edilen reel gelir (üretim) artışlarıyla ölçülürken; döviz kazançları ise kazanılan döviz miktarıyla ölçülmektedir. Dolayısıyla ihracat gelirlerinin artırılarak mevcut ve yeni yatırımların finansman olanaklarının çoğaltılması, ihracatı geliştirici politikaların geliştirilmesi ile mümkündür (Kaynak 2011).

İhraç edilen malın fiyatına ve hacmine bağlı olarak ihracattan elde edilecek döviz kazancı da artabilecektir. Özellikle sanayi sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin artırılması büyümenin sağlanması için önemlidir (Dilek'ten akt. (Şerefli 2016).

İhracat hacmi ihraç edilen malların yurtiçi fiyatlarıyla negatif, döviz kuruyla pozitif, yurtdışı fiyatlar ile pozitif ve yurtdışında yaşayan insanların gelir düzeyi ile pozitif ilişkilidir (Kaynak 2011).

Literatüre baktığımızda Korkmaz ve Aydın (2015), Türkiye'de ithalat ve ekonomik büyüme arasında Çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde (Aktaş, 2009), ithalat, İhracat ve GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.3. Kalkınmanın Sosyal Boyutu

Her ne kadar yıllar öncesinde bir ülkenin milli gelirindeki artışın yüksek olması o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak nitelendirilmesi için yeterli olarak kabul edilmiş olsa da günümüzde bu durum geçerli değildir. Kalkınma kavramı tek başına iktisadi performans ile değil, daha çok insanların iyi bir yaşam sürdürebilmeleri ile açıklanmaktadır. Yani artık iktisadi büyüme tek başına bir amaç olmaktan çıkmış, insanların hayat standartlarını geliştiren yeni bir araç konumuna gelmiştir. İktisadi büyümeyle gelen fayda insanın yaşam kalitesini iyileştirebilmelidir. Kalkınma kavramı, bir birey olarak insanın kendisi ve iyi bir yaşam sürdürmesi ile ilgili bir

kavram olarak açıklanmaktadır. Ekonomik anlamda gelişmiş kabul edilen birçok ülkede sosyal alandaki sorunların çözüme kavuşturulamadığının görülmesi, ekonomik gelişmişlik ile insani gelişmişliğin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

1980’li yıllardan sonra bazı iktisatçılar, faydanın dağılımı, yetersiz beslenme, düşük okullaşma, bireysel özgürlüğün sınırlandırılması, sosyal imkanların yetersizliğini yansıtan gücü bakımından gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) ülkelerin kalkınmışlık seviyesinin ölçülmesinde yetersiz kaldığını söylemişlerdir (Todaro, 1992). GSYİH’nın yetersiz olduğu görüşünü savunanların üzerinde durduğu ortak nokta kalkınma süresince insanın odak noktası haline getirilmesi düşüncesidir. İnsani gelişmişlik kavramı her hangi bir ekonomik endeksten veya ekonomik göstergelerden daha derin ve zengin bir yapıya sahiptir (Streeten, 1994). Bu çerçevede, kaliteli yaşam standardının hesaplanması için yeni araştırmalar yapılmış ve birbirinden farklı yeni insani kalkınma göstergeleri ve endeksleri geliştirilmiştir (Jahan, 2002).

2.3.1. Beşeri Kalkınma (İnsani Gelişme) Endeksi

Kalkınmışlık seviyesinin son yıllara kadar ekonomik büyüme rakamları ile nicel olarak takip etmek bir takım eksikliklerine rağmen kabul gören bir yöntemdir. Ancak günümüzde yeni geliştirilen istatistikî ve ampirik çalışmalar sayesinde mevcut bilgilerin çeşitlendirilerek, hem ülkeler hem de uluslararası kuruluşlar tarafından belli periyotlarda hesaplanması kalkınmanın nitel yönüyle de analiz edilebilmesine olanak vermiştir. Kalkınmanın niteliksel boyutunu inceleyen ve bu alanda geliştirilen çalışmaların en önemlisi Birleşmiş Milletler (BM)’in küresel kalkınma kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’ndan (UNDP) gelmiştir. İnsani Gelişme Endeksi, 1980’li yıllarda Amartya Sen tarafından geliştirilmiş temelinde bireyin olduğu Beşeri Kalkınma Endeksi’nin (Human Development Index, HDI) 1990 yılında UNDP tarafından geliştirilmesiyle elde edilmiştir. Bu endeks 1990 yılından beri her yıl düzenli olarak Beşeri Kalkınma Raporları ile yayımlanmaktadır. Beşeri Kalkınma Raporlarının yayımlanmasıyla beraber, kalkınma kavramının insan temelli olması gerektiği düşüncesi daha fazla önem kazanmıştır (Taban ve Kar, 2015).

Birleşmiş Milletlere üye ülkeler için 1990 yılından beri hazırlanan Beşeri Kalkınma Raporu istatistik verilerini sürekli olarak güncellemektedir. Rapor kapsamında sağlık, kadın-erkek eşitliği, demokrasi, insan hakları, göç, doğumdan ölüme beklenen yaşam süresi, ortalama eğitim süresi gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Ülkelerin refah ve kalkınmışlık derecesini, günümüzde kullanımı artan bir diğer ifadeyle insani kalkınma kavramını, sayısal değerlere dönüştürerek ölçümleme yapılmasını mümkün kılan insani gelişme endeksi (HDI), kalkınmanın hem ekonomik hem de sosyal boyutunu dikkate alan ve yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilen çok yönlü bir ölçüttür (Han ve Kaya, 2006).

HDI, ülkelerin kendi arasında zamanla değişen sosyoekonomik gelişmişlik seviyelerin ölçülmesinde Gayri Safi Milli Hasıla'ya bir alternatif olmuştur. Bu sayede hükümetlerin diğer ülkelerin politika yapma tecrübelerinden faydalanmasının yolu açılmış olmaktadır (UNHDR, 1994).

HDI'nın hesaplanmasında birinci aşama doğumda yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksinin hesaplanmasıdır. Ancak söz konusu endekslerin ham verilerinin birimleri birbirinden farklıdır. Doğumdan ölüme beklenen yaşam süresinin verisi yıl iken, gelir endeksinin verisi dolar cinsindedir. Değeri 0-1 arasında değişen ve birimi olmayan endeksler elde etmek için bir takım düzenlemeler yapmak gerekmektedir. Bunun için Dünya Bankası aşağıdaki hesaplamayı kullanmaktadır.

$$\text{Boyut Endeksi} = \frac{(\text{Fiili Değer} - \text{Minimum Değer})}{(\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})}$$

Boyut endeksinin hesaplanmasında her bir ülkeye ait gerçekleşmiş değerler hesaplamada kullanılır. Hesaplamanın geçerliliği koruması açısından Dünya Bankası tarafından minimum değerler belirlenmiştir. Örneğin doğumdan ölüme yaşam beklentisi 20 yıl iken eğitim için 0 yıldır (Kaynak 2011).

İnsani gelişme yaklaşımı doğrultusunda gelir insanların edinmeyi arzuladıkları önemli bir hedef olmasına rağmen yaşamlarının tümü değildir. Bu yüzden gelişme sadece gelir ve refahın ötesinde bir olgu olmaktadır.

Dünyadaki bütün ülkeler HDI değerine göre üç grupta toplanır. HDI değeri 0,800 ve üstünde olan ülkeler yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunu;

0,500 - 0,799 arasında olan ülkeler, orta insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunu; 0,500'ün altında olan ülkeler ise düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeler grubunu oluşturur. Rapora göre ilk gruptaki ülkeler gelişmiş ülke grubu olarak isimlendirilirken diğerleri gelişmekte olan ülkeler olarak isimlendirilmektedir (UNHDR, 2006).

2.4. Türkiye’de Tasarruflar İle Kalkınma İlişkisi

UNDP tarafından düzenli olarak yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (HDI) insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi hedefleyen bir endekstir. Endeks hesaplanırken doğumdan ölüme beklenen yaşam süresi, beklenen öğrenim süresi, ortalama öğrenim süresi ve kişi başı millî hâsıla indikatörlerinden faydalanılmaktadır.

Türkiye, son yıllarda her ne kadar ekonomik açıdan önemli gelişmeler yaşamış olsa da HDI sıralamasında gelire göre olan sıralamasından daha geridedir. Tablo 1 yardımıyla da görüleceği üzere Türkiye’nin 1990 yılında 0.579 olan endeks değeri, 2010 yılında 0,679 olup 169 ülke içinden 83. sırada yer almıştır. Yalnızca gelirin esas alındığı durumda 59. sırada yer aldığı görülmektedir. 2017 yılına gelindiğinde ise Türkiye’nin endeks değeri 0,791’e yükselmiştir. Bu endeks değerinde 189 ülke arasında 64. sırada yer almıştır. 1990-2017 yılları arasında Türkiye’nin HDI değeri 0,579’dan 0,791’e yükselerek toplamda %36,6’lık bir artış kaydetmiştir. 1990 yılında yayımlanan rapora göre Türkiye için doğumdan ölüme beklenen ortalama ömür 65 yıl olarak belirlenirken 2009’a gelindiğinde 71.7 yıl olarak belirlenmiştir. 2018 yılı raporuna göre Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi kadınlar için 79.2 erkekler için 72.8 yıldır. Beklenen öğrenim süresi 1990 yılında 8.9 yıl iken 2017 yılında 15.2 yıla çıkmıştır. Ortalama öğrenim süresi ise 1990 yılında 4.5 yılken 8 yıla çıkmıştır. 2017 yılına gelindiğinde ise Türkiye’nin endeks değeri 0,791’e yükselmiştir. Bu endeks değerinde 189 ülke arasında 64. sırada yer almıştır. 1990-2017 yılları arasında Türkiye’nin HDI değeri 0,579’dan 0,791’e yükselerek toplamda %36,6’lık bir artış kaydetmiştir.

Türkiye HDI'deki gelir bileşeni bakımından değerlendirildiğinde görece iyi durumda olmasına rağmen işin içine sağlık ve eğitim göstergeleri dâhil edildiğinde aynı performansı gösterememektedir. Türkiye sağlık alt endeksinde HDI ortalamasına yakın bir performansa sahipken eğitim alanındaki endeks değeri en geride olduğumuz endekstir (Demir Şeker 2011).

Tablo 1: Türkiye'nin İGE bileşenleri ve İGE değerleri

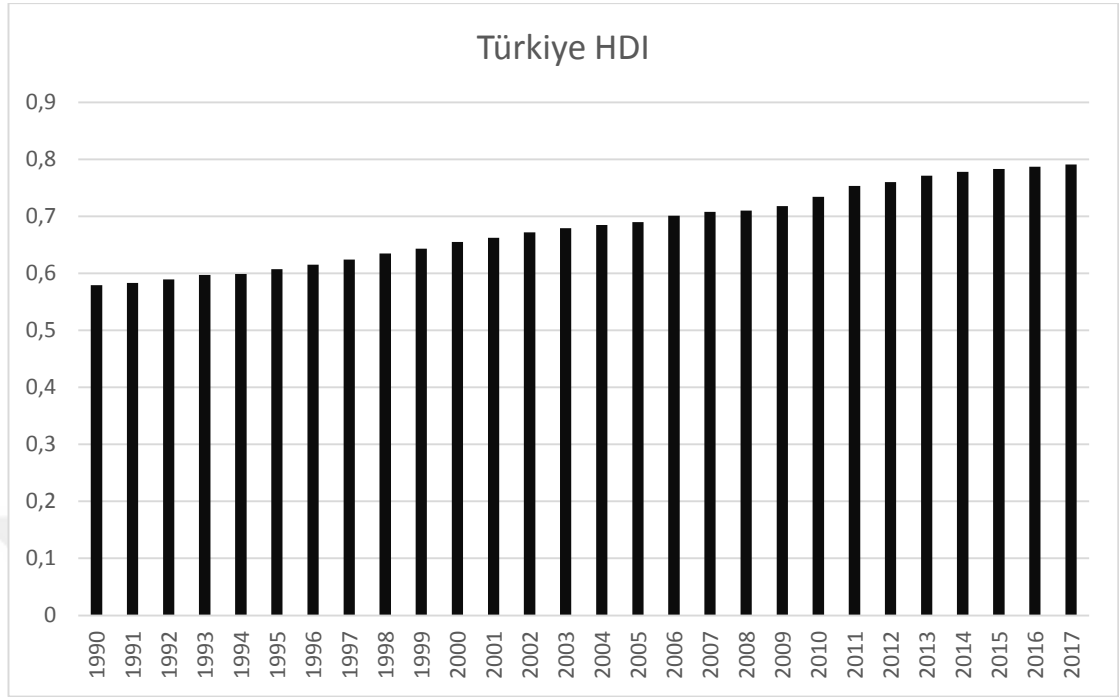
Yıl	Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Öğrenim Süresi	Ortalama Öğrenim Süresi	HDI değeri
1990	64,3	8,9	4,5	0,579
1995	67	9,6	4,8	0,607
2000	70	11,1	5,5	0,655
2005	72,5	11,9	6	0,69
2010	74,2	13,8	6,7	0,734
2015	75,5	15,2	7,8	0,783
2016	75,8	15,2	8	0,787
2017	76	15,2	8	0,791

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

Tablo 1'de Türkiye'nin her HDI göstergesi açısından ilerleme kaydettiği görülmektedir. Ülkemizde 1990-2017 yılları arasında beklenen yaşam süresi 11,7 yıl; ortalama öğrenim süresi 3,5 yıl ve beklenen öğrenim süresi 6,3 yıl artmıştır. Aynı yıllar arasında kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla yaklaşık olarak %121,2 oranında bir artış göstermiştir.

Türkiye'nin HDI değerleri yıllar itibariyle sürekli artış göstermekle beraber eğitim, sağlık ve özellikle gelirden oluşan büyümeyle rağmen HDI sıralamasında benzer bir artış gözükmemektedir. HDI hesaplamasında kullanılan bileşenler çok fazla değişikliğe uğramamasına rağmen özellikle ekonomik gelişmişliğin endeksteki etkisini azaltmaya yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Şekil 1: 1990-2017 Türkiye'nin HDI değerleri

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (<http://hdr.undp.org/en/data>)

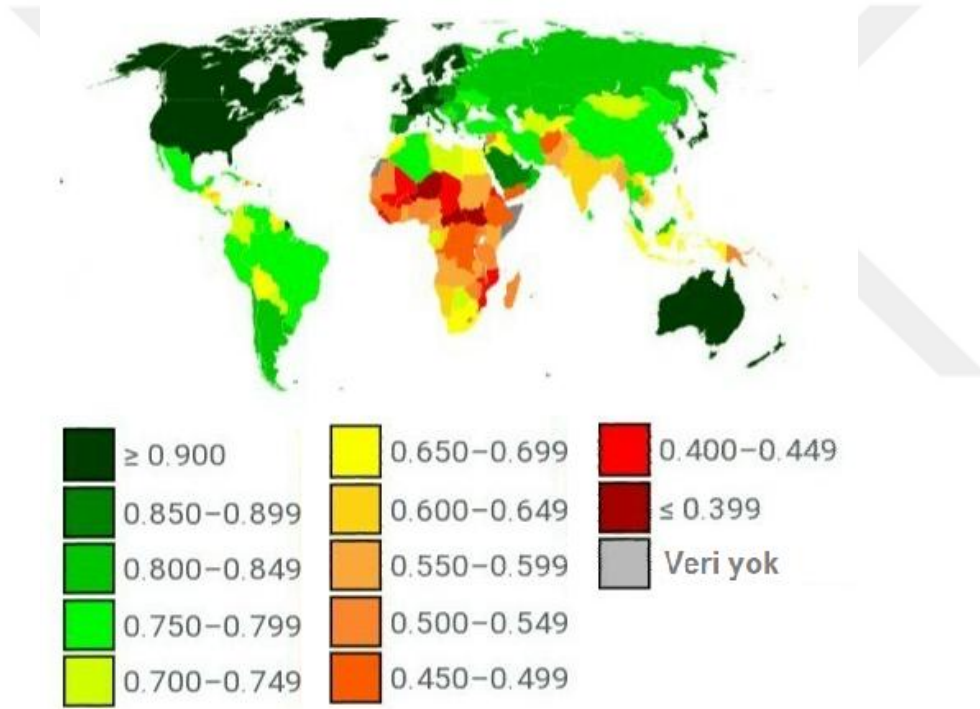
2018 yılında UNDP tarafından yayımlanan rapora göre Yetişkin kadınlar arasında en az orta öğretim eğitimi almış kadınların oranı %44.9 iken bu oran erkeklerde %66'dır. Aynı rapora göre her 100.000 canlı doğumda 16 kadın hayatını kaybetmektedir. Ergenlik çağında doğurganlık oranı 15-19 yaşları arasındaki her 1000 kadında 25.8 olarak dikkat çekmektedir (UNDP Türkiye 2018).

1990-2017 yılları arasında HDI değerlerinin ortalamasına Türkiye orta gelişmişlik seviyesine sahip ülkeler grubunda yer almaktadır. Nedensellik analizlerine göre tasarruflar ve insani gelişmişlik arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur. Şekil 4 de görüleceği gibi son 30 yıldır Türkiye'nin tasarrufları Dünya tasarruf oranlarının altında seyretmektedir.

Demir Şeker (2011) tarafından yapılan çalışmada eğitim alanındaki gelişmelerin HDI değerini en fazla etkileyen değişken olduğunu söylemektedir. Öyle ki ortalama okullaşma yılı verisinde meydana gelecek 1 yıllık bir değişimin İnsani Gelişme Endeksi değerini, doğumda beklenen ortalama ömürdeki 3 yıllık artıştan, kişi başına düşen GSMH'da meydana gelecek 4000 dolarlık artıştan daha fazla etkileyeceğini söylemektedir.

2018 yılında yayımlanan rapor verilerine göre hazırlanmış olan ülkelerin insani gelişmişlik endeks haritası Şekil 2 de verilmiştir. Haritaya göre Latin Amerika ülkeleri, Avrupa, Orta ve Doğu Asya ve pasifik ülkelerini yüksek insani endeksine sahip ülkeler arasında yer almaktadır (UNDP 2018). Arap yarımadası ve Güney Asya ülkeleri orta gelişmişlik seviyesine sahip ülkeler grubunda yer almaktadır. Sahra altı Afrika ülkeleri ise en düşük insani gelişmişlik seviyesine sahip ülkeler grubundadır. Kişi başına düşen milli gelirin Arap ülkelerinde yüksek olmasına rağmen kadın-erkek eşitliği, ortalama eğitim süresi gibi alanlarda gelişmiş ülkelerin oldukça altında kalmaktadırlar (UNDP 2018).

Şekil 2: Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeks haritası (UNDP, 2017 verileri ile)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (<http://hdr.undp.org/en/data>)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TASARRUFLARIN GELİŞİMİ, TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

3.1. Küresel Ekonomide Tasarruf Eğilimindeki Gelişmeler

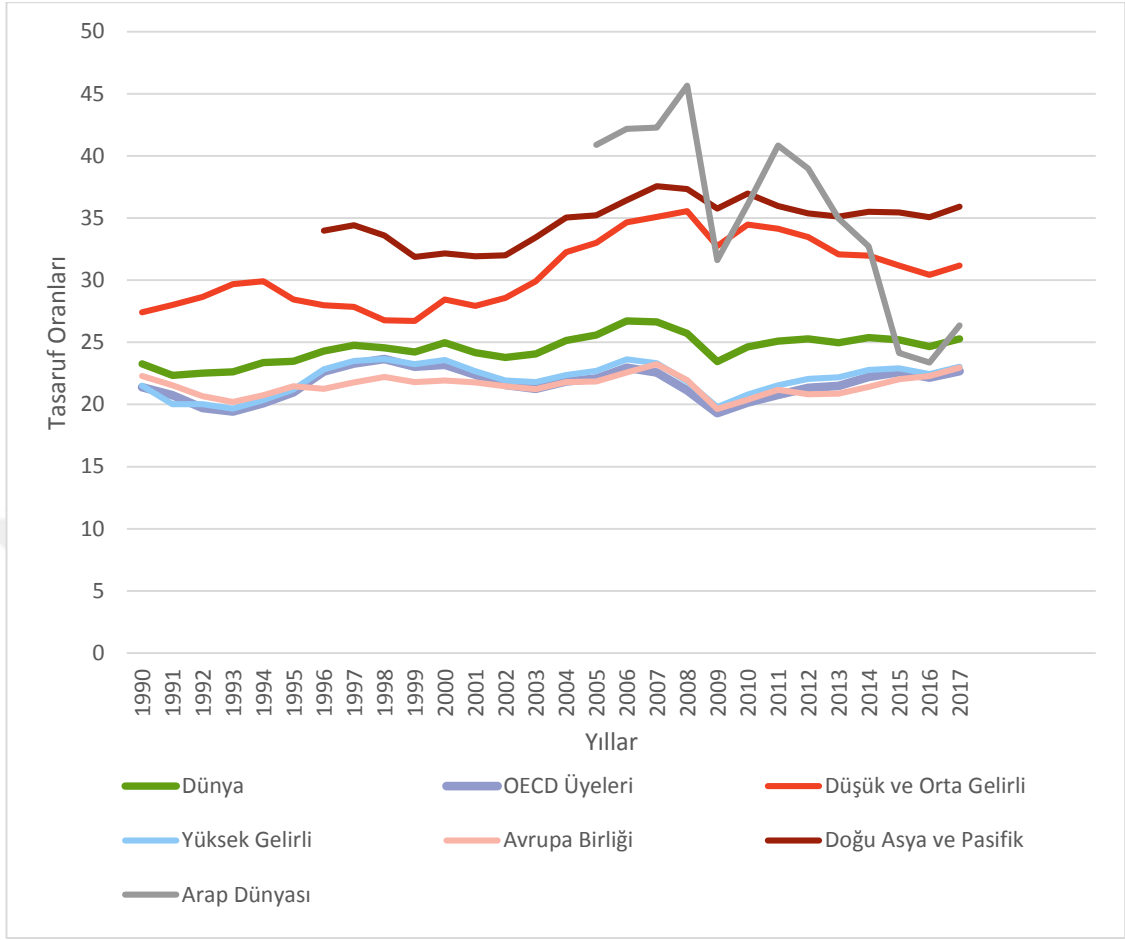
Dünya ekonomisinin derinden sarsan, etkileri günümüzde bile devam etmekte olan küresel kriz sürecinde en çok tartışılan makroekonomik kavramlardan birisi tasarruf olmuştur. Krizle birlikte küresel piyasalarda ciddi anlamda likidite yetersizliği boy göstermiştir.

Keynesyen iktisadın bir anlamda sonunu getiren 1973 Petrol Krizinden sonra Neo-Klasik iktisadın popüleritesi artmaya başlamıştır. Giderek artan bu ün sayesinde de kısa bir süre sonra hâkim görüş haline gelmiştir. Temeli Ronald McKinnon (1973) ve Gurley Shaw'ın (1973) monetarist iktisat teorisi kaynaklı finansal serbestleşme modelleri olan mal, emek ve para piyasalarına yönelik yeni iktisat politikası uygulamasına dayanıyordu (McKinnon ve Shaw'dan aktaran Çolak ve Öztürkler, 2012).

Yapılan ampirik çalışmalar neticesinde bir ülkenin finansal gelişmişlik seviyesi ile ekonomik büyüme arasında ilişki olduğunu ortaya koyan sonuçlar elde edilmiştir (Fitzgerald, 2006). Finansal piyasaların gelişmesi farklı yatırım araçlarına ulaşma imkanı sağlamanın yanı sıra portföy çeşitlendirmesi sayesinde de tasarruf sahiplerinin ilerde karşılaşması muhtemel risklerden kaçınmasını sağlarken, yatırımcıların ise daha yüksek getiri arayışlarına cevap vermektedir. Finansal gelişmeyle birlikte yatırım kararlarına ilişkin bilgiyi elde etme, işleme, karar verilen yatırımı gerçekleştirme gibi süreçler artık daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilebilmektedir. Bu çerçevede genel bulgular,

- i. Mevcut finansal varlıkların milli gelire oranlanmasıyla bulunan finansal derinlik arttıkça verimliliğin ve dolayısıyla kişi başı milli gelirin yükseldiğini,
- ii. Gelişmiş ve yatırım seçenekleri artmış bir finansal yapının daha yüksek kişi başı milli gelire işaret ettiğini göstermektedir. (King ve Levine, 1993)

Şekil 3: Dünya ve Ülke Gruplarına Göre Tasarruf Oranı

Kaynak: Dünya Bankası

Şekil 3 yardımıyla dünyanın, yüksek gelirli ülkelerin, Arap ülkelerinin, OECD ülkelerinin, Avrupa Birliği ülkelerinin, düşük ve orta gelirli ülkelerin ve Doğu Asya ülkelerinin 1990-2017 yılları arasındaki tasarruf oranları görülmektedir. Dünya tasarruf oranına bakıldığında 1991 yılında %21.3 ile en düşük değerini almıştır. 2006 yılında yani 2008 küresel krizden hemen önceki dönemde tasarruf oranı %26.72 ile en yüksek değerine ulaşmıştır.

Şekilden de açıkça görüldüğü üzere yüksek gelirli ülkeler, OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkelerinin tasarruf oranları beraber seyretmiştir. Bu üç ülke grubunu oluşturan ülkelerin çoğunun aynı olması bu sonuca neden olmuştur. Üç ülke grubu için seçilen yıllar arasında en belirgin hareket 2008 küresel krizi zamanında olmuştur. Krizden önceki yıl olan 2007 yılında %23 seviyelerinde iken 2009 yılında %19 oranına düşmüştür.

Şekilde en belirgin düşüşlerin yaşandığı ülke Arap ülkeleridir. Milli gelirlerinin büyük bir çoğunluğu petrole dayanan bu ülkeler, grafikte verilen ülkeler içinde en yüksek tasarruf oranına sahip ülkelerdir. Kriz öncesi dönemde %40-45 arasında değişen tasarruf oranları 2008 krizinden sonra ciddi düşüş yaşayarak %31 seviyesine kadar inmiştir. Ardından 2010 yılından sonra başlayan petrol fiyatlarındaki artışlardan dolayı 2011 de %40.8 olan tasarruf oranı 2017 yılında %26.3 seviyesine düşmüştür. Arap ülkelerinde kriz öncesinden 2017 yılına kadarki geçen sürede tasarruflarında %19'luk bir düşüş yaşanmıştır.

Düşük ve orta gelirli ülkelere bakıldığında 1999 yılından 2008 yılına kadar tasarruf oranlarında gözle görülür bir artış gözlemlenmiştir. 1999 yılında %26.7 olan tasarruf oranı 2008 yılında %35.5 seviyesine yükselmiştir.

2008 krizinde tasarruflarında ciddi bir azalma gözükmemektedir. Nitekim 2007-2008 yıllarında yaklaşık %35 olan tasarruf oranları 2009 yılında %32.7'ye düşmüştür.

Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin tasarruf oranlarının grafik incelendiğinde 2008 krizinden pek de etkilenmediği anlaşılmaktadır. Kriz öncesi dönemde %37 seviyesinde olan tasarruf oranı 2009 yılında %35'e düşmüştür.

Asya ekonomilerini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde 1996 yılından 2007 krizine kadar olan dönemde söz konusu ülkelerin tasarruflarında bir artış gerçekleşmiştir. Temelini Asya ülkelerinin oluşturduğu bu tasarruf fazlalığını Bernanke" tasarruf bolluğu" (saving glut) olarak isimlendirmiştir. (Bernanke, 2005, 2007, 2010, 2012).

Bernanke'ye göre son büyük ekonomik kriz olan 2008 krizinin altında 1996-2006 yılları arasında Asya Ülkelerinde biriken bu tasarruf bolluğu yatmaktadır. ABD sürekli tasarruf açığı verdiği için bu krizden en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir.

Asya ülkelerindeki bu tasarruf bolluğu sayesinde ABD dış ticaret açığını sürdürebildiği gibi, faiz oranlarının da düşük seyretmesine neden oldu. Bernanke 2005'te yaptığı bu tespitleri geliştirerek kriz sürecinde de devam ettirdi (Bertocco 2011'den aktaran Çolak ve Öztürkler, 2012). Asya ve Ortadoğu ülkelerinde bulunan tasarruf fazlaları daha iyi getiri elde etmek için ABD'ye akın etmiştir. Ülkeye giren bu sıcak paralar bir taraftan ABD'de gayrimenkul fiyatlarını yükseltirken (emlak balonu), diğer taraftan da artan talep nedeniyle petrol fiyatlarının da artmasına neden olmuştur (Bernanke, 2005). Ben Bernanke 1990'lı yıllarda yükselen ekonomilerde (özellikle

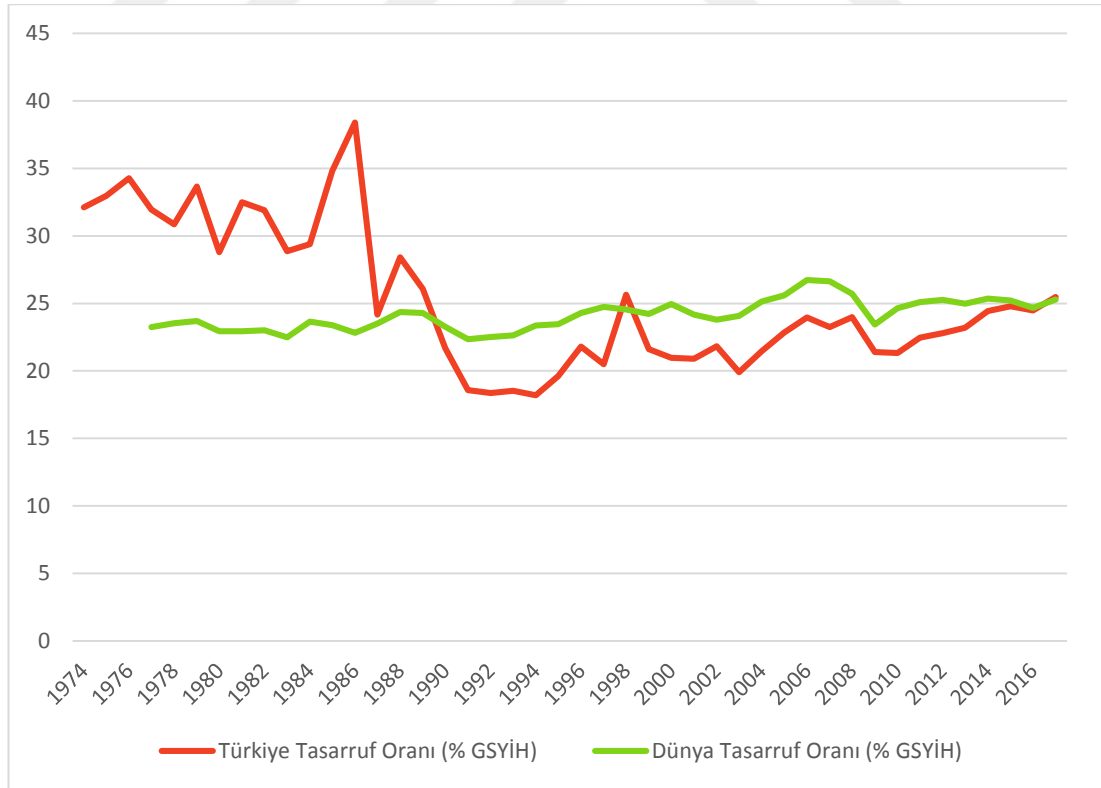
büyük ölçekte tasarruf ve büyüme hızına sahip olmaları sebebiyle Asya ülkeleri) tasarruf fazlasının nedenini üç faktöre dayandırmaktadır. Bunlar:

- 1990 yılında Asya ülkelerinde (Çin hariç) yaşanan kriz yatırımları azaltarak ülkelerin cari işlemler fazlası vermesi,
- Petrol fiyatlarında yaşanan artış nedeniyle gelirlerinin büyük bir kısmı petrole dayanan ülkelerin gelirleri ve dolayısıyla tasarruf oranlarının artması,
- Çin'deki yüksek büyüme oranlarının kişi başına düşen geliri ve tasarrufu artırması olarak sayılabilir (Bernanke, 2007:3).

3.2. Türkiye'de Tasarruf Eğilimindeki Gelişmeler

Ekonomideki iç dengenin sağlanabilmesi için yatırım tasarruf eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Fakat Türkiye'de tasarruf miktarı, yatırımların altında kalmakta ve tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda tasarruf miktarındaki yetersizliği giderebilmek için dış kaynak kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 4:Türkiye ve Dünya Tasarruf Oranı (%GSYİH)

Kaynak: Dünya Bankası (<https://databank.worldbank.org>)

Türkiye’de yurtiçi tasarruf oranları yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Şekil 4’te 1974-2017 yılları arasında Türkiye’de gayri safi tasarrufların GSYİH içindeki payı gösterilmiştir.

1974-1990 yılları arasında Türkiye’nin tasarruf oranları dünya ortalamasının üzerinde seyrederken 1990 yılından sonra dünya ortalamasının altına düşmüştür.

1970’li yıllardan sonra Türkiye, ekonomisinde yaşanan ödeme güçlükleri ve enflasyon nedeniyle ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle 1978-1980 yıllarında yaşanan borç krizleri tasarruf oranlarının önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur (Özcan vd., 2003).

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıyla ihracata dayalı sanayileşme politikası benimsenmiştir. 1980-1988 yılları arasında yüksek enflasyon ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle ekonomide ciddi belirsizlik görülmekteydi. Yüksek faiz oranları ve belirsizlikle beraber ekonomide tasarruf oranları bu dönemde artmıştır.

1985 yılından sonraki dönemde Türkiye’de artan yıllık ekonomik büyüme oranlarıyla beraber kamu tasarrufları azalırken, özel kesim tasarruflarında artış meydana gelmiştir. Kamu kesiminde meydana gelen tasarruf açığı beraberinde borçlanmayı gerektirmiş ve faiz oranlarını artırmıştır. Kamu tasarruflarındaki bu açığı kapatmak için özel tasarruf fazlası vermek gerekmiştir (Özcan vd., 2003). Bu yıllardan sonra tasarruflar açısından önemli bir gelişme, finansal liberalizasyon çalışmaları neticesinde temmuz 1989’da faizlerin serbest bırakılması olmuştur. Bu serbestleşme sonucunda faiz oranları yükselmiştir (Özcan vd. 2012).

Enflasyon ve faizlerin reel olarak %30’dan fazla artış gösterdiği 1994 krizinde gelir dağılımında ciddi değişimler yaşanmıştır. 1994 krizinden sonra 2000’lere kadar tasarruflarda artış gözlenmiştir.

2001-2014 yılları arasındaki tasarruf oranlarındaki düşüşün nedeni özel tasarruflardaki düşmedir (Dünya Bankası, 2011). 2001 ekonomik krizinin ardından kötüye giden makroekonomik göstergeleri düzeltmek, sürdürülemez seviyelere çıkan enflasyon ve faiz sarmalından kurtulmak ve borç seviyesini kabul edilebilir miktara indirmek için “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” yürürlüğe konmuştur. Bu programla beraber kamu kesimi tasarruf açığını kapatmak için sıkı mali disiplin benimsenmiştir. 2008 krizinin etkisiyle Türkiye’nin tasarruf oranları dünya tasarruf oranıyla benzer şekilde

hareket etmiştir. Krizin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte tasarruf oranları yükselmeye başlamıştır.

Dünya Bankası tarafından 2011 yılında paylaşılan rapora göre Türkiye’de özel kesime ait tasarrufları belirleyen dört temel değişken vardır. Bunlar reel faiz oranı, harcanabilir gelir, enflasyon ve genç bağımlılık oranıdır. Yapılan çalışmalar neticesinde reel faiz, enflasyon ve harcanabilir gelirdeki artışın tasarruf oranlarını artırdığı, genç bağımlı nüfustaki artışın ise tasarrufları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (World Bank, 2011).

3.3. Tasarruf ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Çalışmalar

Yurtiçi tasarruf oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin yönü, ekonomi politikalarının uygulanması ile ilgili farklı stratejilerin ortaya çıkmasına neden olacak kadar önemlidir. Ekonomide eğer tasarruflar büyümenin sebebi konumundaysa, politika yapıcıların esas gayesi tasarrufları artırıcı önlemler almak olmalıdır. Nedensellik ilişkisi büyümeden tasarruflara ise bu seferde yeni teknolojilerin geliştirilmesi, transfer edilmesi, beşeri sermaye ve ihracata dayalı büyüme politikaları teşvik edilmelidir.

Yurtiçi tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1950’li yıllardan itibaren araştırılmaya başlanmıştır. Lewis (1954) tarafından yapılan ilk çalışmada ekonomik kalkınma için temel sorunun ulusal gelirin %5’i kadar yapılan tasarrufun %15’i düzeyine yükseldiğinde yapılan gönüllü tasarrufun yatırıma elde edilen hızlı sermaye birikiminin kalkınmanın gerçeği olacağı ifade edilmiştir.

Tasarruflarla ilgili yapılan çalışmaların çoğunda, yurtiçi tasarrufu yüksek olan ülkelerin yatırımlarının da yüksek olduğu ve bu yüksek oranlı yatırımların iktisadi büyümeyi çok hızlı bir şekilde arttırdığı görülmüştür. Çalışmalardan elde edilen diğer sonuç ise yabancı sermaye girişlerindeki artışın yurtiçi tasarrufları azalttığı ya da tam tersi durumda, yabancı sermaye girişlerindeki azalmanın yurtiçi tasarrufları arttırdığı yönündedir.

3.3.1. Uluslararası Ampirik Çalışmalar

Carrol ve Weil (1994), yaptıkları analizde ekonomik büyümenin tasarrufların Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hanehalkı verileri ile yaptıkları analizde ise, yüksek gelir artışına sahip hanehalklarının, düşük gelir artışına sahip hanehalklarından daha fazla tasarruf yaptıklarını ortaya koymuşlardır.

Sinha ve Sinha, (1998) yapmış oldukları çalışmada, 1960-1996 yılları arasında Multivariante Grenger nedensellik testini kullanarak kamu ve özel sektör tasarruflarının Meksika'nın ekonomik büyümesi üzerindeki ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre gayrisafi yurtiçi hasıla ile özel tasarrufların uzun dönemde bir ilişki içindedir. Çok değişkenli Grenger nedensellik analizine göre GSYİH büyümesi kamu ve özel tasarrufların büyümesinin nedenidir. Ancak tersi durum geçerli değildir. Diğer bir deyişle GSYİH'dan tasarruflara tek yönlü nedensellik vardır.

Cardenas ve Escobar (1998), 1925-1994 yılları için ECM ve Grenger nedensellik testlerini kullanarak uzun dönemde Kolombiya için tasarruf ve büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Söz konusu çalışmaya göre ulusal tasarruflarda meydana gelen bir değişiklik ile yatırımlarda meydana gelen değişiklik arasında çok kuvvetli ilişki bulmuşlardır ve tasarruflar ekonomik büyümenin Grenger nedenidir sonucuna ulaşmışlardır.

6 bölümden oluşan çalışmasında 1960-1995 yılları için Şili'de tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Morande, koentegrasyon ve ECM yöntemini kullanmıştır. Liberalizasyon ve yapısal reformlarla Şili ekonomisi 1975 yılındaki derin resesyondan başarılı bir şekilde çıkarak 1976 yılından 1981 yılına kadar her yıl yüzde 7 den daha büyük bir oranla büyümüştür. Çalışma sonunda yüksek tasarrufların beraberinde yüksek ekonomik büyüme getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Morande , 1998) .

Saltz 1987-1997 yılları için 17 adet az gelişmiş (3. Dünya ülkesi) ülkenin tasarruf oranları ve ekonomik büyümesini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışmasında Granger nedensellik analizini kullanarak GSYİH'daki büyümenin tasarrufları arttırdığı sonucuna ulaşmıştır (Saltz, 1999).

Vujanovic 1947-1998 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin tasarruf ve büyüme verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada regresyon analizi tekniğini kullanmıştır. Çalışmanın amacı reel tasarruflar ile kişi başına düşen reel harcanabilir gelir arasındaki pozitif yönlü lineer ilişkinin varlığını test etmektir. Nitekim çalışma sonucunda da kişi başına düşen reel tasarruflarda meydana gelen değişmelerle kişi başına düşen reel harcanabilir gelirden meydana gelen değişiklikler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ispatlanmıştır (Vujanovic, 1999).

Andersson (1999) 1950-1997 yılları arasındaki verilere dayanarak İsveç, İngiltere ve ABD için VAR ve Granger nedensellik testlerini kullanarak tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini sınımlamıştır. Çalışma sonunda üzerinde çalıştığı üç ülke içinde üç farklı sonuca ulaşmıştır. İngiltere için yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ve tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşırken İsveç'te ise bu nedensellik ilişkisi tasarruflardan büyümeye doğru olup tek yönlüdür. Ulaştığı bir diğer sonuç ise ABD için tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığıdır (Andersson, 1999).

Attanasio vd., ikinci dünya savaşından sonraki dönem olan 1961 ve 1994 yılları arasında 123 ülke üzerine yapmış oldukları çalışmada (çalışmanın başında 150 olan ülke grubu verilerin yetersizliği nedeniyle 123'e düşürülmüştür.) koentegrasyon ve GMM teknik analizlerini kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuç ise Ekonomik büyümenin tasarruflara neden olduğudur. Bu sonuca ek olarak gecikmeli tasarruf oranlarının yatırımla pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Attanasio vd., 2000).

Anoruo ve Ahmad, 1960-1997 yılları arasında 7 Afrikan ülkesi olan Kongo, Fil Dişi Sahili, Gana, Kenya, Güney Afrika ve Zambiya için koentegrasyon, VECM ve Granger nedensellik analizini kullanarak tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Koentegrasyon testinin sonucuna göre tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik analizine göre, yaygın kabul gören düşüncenin aksine incelenen çoğu ülkede ekonomik büyümenin yurtiçi tasarrufların nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Anoruo & Ahmad, 2001).

Agrawal, tasarruf oranı diğer Asya ülkeleriyle kıyaslayınca görece yüksek olan Endonezya, Tayland, Singapur, Malezya, Kore, Tayvan ve Hindistan'dan oluşan 7 Asya ülkesini 1960 ve 1994 yılları için incelemiştir. VECM ve Granger nedensellik

analizini kullanmışlardır. İncelenen yedi ülkenin altısında yüksek ekonomik büyümenin tasarrufların nedeni olduğu ve hatta bu ülkelerden üçünde (Endonezya, Malezya ve Tayvan) nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonometrik analizler neticesinde ulaşılan bir diğer sonuç Doğu Asya'daki yüksek tasarruf oranlarının altında yatan sebebin kişi başına düşen gelirin büyüme oranının yüksek olması ve buna ek olarak da geçimi bir başkasına bağlı olan 0-14 ve 65+ yaş grubundaki nüfusun azalmasıdır. Bir başka deyişle yaş bağımlılık oranının düşmesidir (Agrawal, 2001).

Mavrotas ve Kelly, 1960 ve 1997 yılları arasında Hindistan ve Sri Lanka için yapmış oldukları çalışmada GSYİH, yurtiçi tasarruflar ve özel tasarruflar arasındaki nedensellik ilişkisini test etmişlerdir. Çalışmayı yaparken yazarlar zaman serisi çalışmalarında Granger nedensellik analizinin asimtotik doğası gereği olası yanıltıcı sonuçları önlemek için Toda ve Yamamoto nedensellik analizini kullandıklarını belirtmişlerdir. Nedensellik testi sonucuna göre Hindistan'da GSYİH ve tasarruflar arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılamazken Sri Lanka'da büyüme ve tasarruflar arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Mavrotas ve Kelly, 2001).

Sahoo, Nataraj ve Kamaiah, 1950-1999 yılları arasında Hindistan ekonomisi için yapmış oldukları çalışmada VECM ve Granger nedensellik analizini kullanmışlardır. Çalışma neticesinde ekonomik büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sahoo vd., 2001).

Kriekhaus, çoklu regresyon modelini kullanarak 2 ülke için yapmış olduğu çalışmada kamu tasarruflarının ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Kriekhaus, 2002).

Alguacil ve Cuadros'un, İspanya'da yaptıkları çalışmada yurtiçi tasarruf, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümeyi incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmada Granger nedensellik analizi yapmışlardır. Yüksek tasarruf oranlarının yüksek ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analize doğrudan yabancı yatırımları da dâhil ettikleri zaman, tasarrufların ekonomik büyümeye olan etkisi gücü daha da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle tasarruflar ekonomik büyümenin Granger nedenidir (Alguacil ve Cuadros, 2003).

Romm, 1946-1992 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti için yaptığı çalışmada Johansen VECM tahmin yöntemini kullanarak ortalama özel tasarruf oranının yatırım ve büyüme ile olan ilişkisini incelemiştir. Çalışma neticesinde tasarruf oranının büyüme ile hem dolaylı hem de doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolaylı etkinin kaynağı özel tasarruflardan kaynaklanırken büyüme oranının da tasarruf oranlarını arttırdığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle tasarruflar ile büyüme arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur (Romm, 2003).

Baharumshah Thanoon ve Rashid, yüksek büyüme hızına sahip 5 Asya ülkesi olan Singapur, Güney Kore, Malezya, Tayland ve Filipinler'in 1960-1997 yılları arasında kısa ve uzun dönem için tasarruf oranları ile büyüme oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda 4 sonuca ulaşmışlardır. Bunlar;

- Yabancı tasarruflar kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarrufları baskıladı
- Singapur dışındaki ülkelerde tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında Granger nedensellik ilişkisinin olmadığı
- Asya ülkelerinde tasarruflara uygulanan faiz oranının etkisi yetersizdir ve bu durum Asya ülkelerinde kabul edilen finansal liberalleşme anlayışının bir yansıması olduğu
- Uzun dönemde yabancı tasarruflardan yurtiçi tasarruflara bir nedensellik olduğudur (Baharumshah vd., 2003).

Alguacil, Cuadros , ve Orts 1970-2000 yılları verileriyle Granger nedensellik analizi tekniğini kullanarak Meksika üzerinde yapmış oldukları çalışmada hem yurtiçi tasarruflar hem de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi arttırdığını ve bu durumda inceleme konusu olan Meksika'nın ekonomik performansını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Alguacil vd., 2004).

Kónya, 1961-2000 yıllarına ait tasarruf ve büyüme verilerini kullanarak 84 ülke için yaptıkları çalışmada Granger nedensellik analizi tekniğinden faydalanmışlardır. Analiz konusu olan 84 ülkeyi kişi başı GSYİH seviyelerine göre üçe ayırmışlardır. Kişi başına düşen GSYİH miktarı 10000 dolardan fazla olan 26 ülke yüksek gelir grubuna, 1000 dolar ile 10000 dolar arasında olan 30 orta gelir grubuna ve 1000 dolardan az olan 28 ülke ise düşük gelir grubuna aittir. Çalışma sonucunda 10 ülke 0 Mohan(2006), farklı gelir seviyesine sahip 25 ülkenin 1960-2001 yılları verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada Granger nedensellik analizi tekniğini

kullanmışlardır. Çalışma sonucunda 13 ülkede ekonomik büyüme tasarrufların Granger nedeniyken İki ülkede ise tasarruflar ekonomik büyümenin Granger nedenidir. Beş ülkede ise çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ülkelerin gelir seviyelerine göre incelendiğinde gelir seviyesinin nedenselliğin yönünü belirlemede etkin rol oynadığı anlaşılmıştır (Mohan, 2006).

Narayan ve Narayan (2006) 1970-2000 yılları arasında Fiji için yaptığı çalışmada ARDL tekniğini kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyümenin tasarrufları arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Narayan ve Narayan, 2006).

Katırcıoğlu ve Naraliyeva, 1993 ve 2002 yılları verileri ile Kazakistan için yapmış oldukları çalışmada koentegrasyon ve Granger Nedensellik analizi tekniklerini kullanmışlardır. Çalışma neticesinde Tasarruf ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki olmasının yanı sıra tasarruflardan büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Katırcıoğlu ve Naraliyeva, 2006).

Kortela, Partanen ve Viren, 1950-2006 yılları ekonomik verilerine dayanarak yapmış oldukları çalışmada 24 ülkeyi incelemişlerdir. Panel veri analizinin kullanıldığı bu çalışmada tasarruflar ile büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir deyişle tasarruflardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki vardır. Yazarların önemle belirttiği bir diğer husus ise tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında ki pozitif yönlü bu ilişkinin hanehalkı tasarrufları söz konusu olduğunda güvenilirliğinin azaldığıdır (Kortela vd., 2007).

Verma (2007) Hindistan için yaptığı çalışmasında 1950-2004 yılları verileri ile ARDL tekniğini kullanarak tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Çalışma sonucuna göre ekonomik büyüme tasarrufların nedenidir. Hem kısa hem de uzun dönemde tasarruflar yatırımlara yön vermektedir. Yatırımları büyümenin nedeni olarak görmenin yanlış olacağı yazar tarafından belirtilmektedir.

Sinha ve Sinha (2008) 1950-2001 yılları için Hindistan için yaptığı çalışmasında ekonomik büyümenin yurtiçi tasarrufların nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Sajid ve Sarfraz, 1973:1 ve 2003:4 yıllarına ait çeyreklik verileri kullanarak Pakistan için yapmış olduğu çalışmasında koentegrasyon ve VAR analizlerini kullanmıştır. Çalışma neticesinde ise uzun dönemde tasarruflar ile ekonomide elde edilen çıktılar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ancak uzun dönemde kamu

tasarruflarından GSMH ve GSYİH'ye, özel tasarruflardan ise GSMH'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sajid ve Sarfraz, 2008).

Odhiambo (2008), 1969- 2005 yılları verileri ile Kenya için yapmış olduğu çalışmada koentegrasyon ve ECM tekniklerini kullanmışlardır. Çalışma neticesinde ekonomik büyümenin tasarrufların Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Waithima (2008), Kenya için yaptığı çalışmada GSYİH da meydana gelen %1'lik bir artışın uzun dönemde özel tasarrufları %0,5 arttırdığı, kişi başına düşen GSYİH ile özel tasarruflar arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Odhiambo (2009), 1950-2005 arası önemde Güney Afrika'da tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği bu çalışmada ECM ve Granger nedensellik analizi tekniğini kullanmışlardır. Kısa dönemde tasarruf ve ekonomik ve arasında çift yönlü, uzun dönemde ise büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Chaturvedi, Kumar ve Dholakia. (2009) 13 Güney ve Güneydoğu Asya Ülkesi için 1989-2003 arası dönemde regresyon analizini kullanarak yaptıkları çalışmada tasarruf ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve pozitif nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Chaturvedi vd., 2009).

Çiftçioğlu ve Begoviç, tarafından Panel Veri Analizi tekniğinden yararlanılarak Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için yapılan çalışmada tasarruflardan büyümeye doğru bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ek olarak ise yurtdışı tasarruf oranları ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü pozitif bir ilişkinin de varlığı tespit edilmiştir (Çiftçioğlu ve Begoviç, 2010).

Dineri ve Taş, (2017) OECD ülkelerinde tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi teorik ve ampirik olarak incelemişlerdir. 1988-2014 yılları arasında seçili OECD ülke verilerini kullanmışlardır. Bu verileri Panel Veri Analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ise ekonomik büyümenin tasarruflar üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ekonomik büyüme ve tasarruflar arasında ise Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik sonuçlarında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir.

3.3.2. Ulusal Ampirik Çalışmalar

Türkiye ekonomisi üzerine yapılan az sayıda çalışmada ise genel bir eğilimden söz edilememektedir. Bazı çalışmalarda tasarruf büyüme ilişkisinin yönünün ekonomik büyümeden tasarruflara doğru olduğu bazılarında ise tam tersi yönde olduğu şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır.

Çağlayan, (2006) 1970-2004 yıllarına ait ekonomik verilerini kullanarak Türkiye için yaptığı çalışmasında enflasyon, faiz oranı ve büyüme oranının yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmasında ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmıştır. Çalışma sonucunda uzun dönemde enflasyon ile yurtiçi tasarruflar arasında negatif, büyüme oranı ve reel faizlerin yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif kısa dönemde ise büyüme oranı ile yurtiçi tasarrufların pozitif yönde ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Abidinoğlu ve Berber (2007), 1970-2005 dönemine ait tasarruf düzeyini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi için yapmış oldukları çalışmada tasarrufun belirleyicisi olduklarını düşündükleri değişkenleri ayrı ayrı ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de tasarruf oranlarının en önemli belirleyicilerinin büyüme, gelir faiz ve bağımlılık oranı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yentürk, Ülengin ve Çimenoğlu (2009), yaptıkları çalışmada kısa dönem için Gayri Safi Milli Hasıladaki büyümeden yatırımlara doğru Granger nedensellik tespit etmiştir. Diğer değişkenler arasında her hangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını söylemektedirler. Orta ve uzun dönemde ise büyümenin tasarrufları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Düzgün, (2009) çalışmasında 1987-2007 dönemi için Türkiye’deki özel tasarrufların belirlenmesinde rol oynayan etkenleri analiz etmiştir. Çalışmada kendisi bir model geliştirmiştir. Modele göre özel tasarrufun; kamu tasarrufu para arzı faiz oranı enflasyon oranı ve dış tasarrufun bir fonksiyonu olduğunu belirtmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kamu tasarrufu, para arzı, faiz oranı ve enflasyon oranının özel tasarruf üzerinde negatif etkiye sahipken, dış tasarrufun ise özel tasarruf üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Değirmen ve Şengönül, (2011) Sermaye hareketlerinin serbestleştiriliği 1989 yılından sonraki dönemde cari açığa neden olan net tasarruf açığını incelemiştir. Yazarlar ARDL Sınır Sınaması yaklaşımı tekniğinden ve Hata Düzeltme Modelinden

yararlanmışlardır. 1990:1-2017:3 arası dönemde çeyreklik verilerle çalışmışlardır. Elde edilen sonuçlar hem kısa hem uzun dönemde kamu yatırım harcamaları oranının, GSYİH büyüme oranının ve enflasyon oranının net tasarruf açığını etkilediği şeklindedir.

Metin Özcan ve Günay, (2012), 32 yıllık Türkiye ekonomisi verisi ile yapmış oldukları bu çalışmada özel tasarruf modeli tahmin etmişlerdir. Yazarlara göre özel tasarrufların en önemli belirleyicileri atalet ve kamu tasarruflarıdır. Ancak tasarrufun belirleyicilerinde meydana gelen herhangi bir değişimin etkisi uzun dönemde hissedilmektedir. Ricardocu Denklik hipotezinin Türkiye’de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, kamu tasarruflarındaki artış özel tasarrufları azaltmaktadır. Ulaşılan diğer bir sonuç genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranının, kentleşmenin tasarrufu negatif etkilediğidir.

Özlale ve Karakurt (2012), 1980-2011 yılları verilerini kullanarak yaptığı çalışmada Regresyon analizi tekniğinden faydalanmışlardır. Çalışmaya göre kamu tasarrufu ile genç ve yaşlı bağımlı nüfus oranındaki artışın özel tasarrufları olumsuz etkilediği, faiz ve enflasyon oranındaki artışın özel tasarrufları olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Kişi başına düşen milli gelir ile büyüme oranı arasında bir ilişkinin olmadığını söylemişlerdir.

Açı, (2018) tarafından yapılan çalışmada ampirik analizler sonucunda ekonomik büyüme hızının negatif bileşeninden tasarruf oranının pozitif bileşenine orta dönemde, tasarruf oranının pozitif bileşeninden ekonomik büyüme hızının pozitif bileşenine kısa dönemde, tasarruf oranının negatif bileşeninden ekonomik büyüme hızının negatif bileşenine orta ve uzun dönemde nedensellik bulunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MODEL VERİ SETİ VE YÖNTEM

Tezin bu bölümünde Ek 1’de yalan alan ülkelerin 1990-2017 yılları verileri kullanılarak HDI ve SD arasındaki nedensellik ilişkisi incelenecektir. Çalışma kullanılan modelde HDI bağımlı değişken, SD bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Literatüre bakıldığında yapılan çalışmaların büyük bir kısmının ekonomik büyüme ve tasarruf oranı arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak eğitim harcamaları-tasarruf, sağlık harcamaları-tasarruf ilişkilerinin incelendiği çalışmalara da literatürde yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde model, veri seti ve yöntem başlıkları altında kullanılan modeli, değişkenleri, değişkenlere uygulanan testler ve sonuçları sırayla anlatılmıştır.

4.1. MODEL

Çalışmanın temel amacı, farklı insani gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerdeki tasarruf oranlarıyla insani gelişmişlik seviyeleri arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymaktır.

Çalışmada kullanılan model şu şekildedir.

$$\Delta HDI_{i,t} = \alpha + \beta_1 \Delta \ln SD_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (10)$$

$i = 1, \dots, 160$ sayıda kesit ve $t = 1, \dots, 28$ sayıda dönem ile ifade edilen $HDI_{i,t}$ bağımlı değişkeni $SD_{i,t}$ açıklayıcı değişkeni, β açıklayıcı değişkenlerin eğim katsayısını, α sabit terimi, $\varepsilon_{i,t}$ bağımsız ve özdeş tanıma sahip hata terimlerini ifade etmektedir.

$HDI_{i,t}$ = t yılında i ülkesine ait İnsani Gelişmişlik Endeks değerini;

$\ln SD_{i,t}$ = t yılında i ülkesine ait tasarrufların GSYİH içindeki oranını ifade etmektedir.

Ekonometrik araştırmalarda verilerin elde edilmesi aşaması çalışmanın doğruluğunu etkileyen en önemli aşamalardan biridir. Ekonometri literatüründe veriler kullanım şekillerine göre üçe ayrılır. Bunlar zaman serisi verileri, yatay kesit veriler ve panel verilerdir.

Bu çalışmada panel veri analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının çok fazla avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlardan bazıları;

- Kesitler arasında heterojenlik kontrolü sağlar. Panel verileri, bireylerin, firmaların, devletlerin veya ülkelerin heterojen olduğunu ortaya koymaktadır. Zaman serisi ve kesit çalışmalarında bu tarz heterojenliği kontrol edecek mekanizma olmadığı için hatalı sonuçlar elde etme riski vardır (Baltagi, 2005, s. 4).
- Panel veriler diğer analiz teknikleriyle kıyaslandığında daha bilgilendirici, daha fazla değişkenlik ve değişkenler arasında ortak doğrusallığın azalmasını sağlar. Buna ek olarak panel veriler analizi zaman serileriyle karşılaştırıldığında görece daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla örnek değişkenliğini barındırır. Buna bağlı olarak da ekonometrik tahminlerin verimliliğini artırır (Hsiao, 2003) (Baltagi, 2005)
- Zaman serisi verilerinde tespit edilmesi zor olan etkileri panel veriler daha iyi tanımlayıp ölçebilmektedir (Baltagi, 2005, s. 5).
- Panel veri modelleri kompleks yapıdaki modellerin oluşturulmasında ve test edilmesinde zaman serisine göre daha tercih edilebilirdir (Baltagi, 2005, s. 6).
- Değişkenlerin birim veya zamanla ilişkili olarak değişmediği durumlarda zaman serisi ve kesit verileriyle yapılan analizlerde sapma olabilmektedir. Böyle bir durumda panel veri kullanmak sapmanın kontrol altına alınmasını sağlamaktadır (Baltagi, 2005).
- Tek başına zaman serisi veya tek başına yatay kesit verisi tarafından kolayca tespit edilemeyen etkileri panel veri daha iyi analiz etmektedir (Baltagi, 2005).
- Panel verileri hem birimler arası hem zamana bağlı olarak her bir birimin kendi içinde oluşan farklılıkları inceleyebilmektedir.
- Birimler arası veya zamana bağlı olarak her bir birimin kendi içinde meydana gelen farklılıkları panel veri yardımıyla incelenebilmektedir.

Panel veriler, analizde kullanılan zaman ve kesit boyutlarının uzunluklarına göre 2'ye ayrılmaktadır. Zaman boyutunun kesit boyutundan daha fazla olduğu ($T > N$) paneller zaman serisi panelleri olarak isimlendirilirken, kesit boyutunun zaman boyutundan daha fazla olduğu ($N > T$) paneller ise yatay kesit panelleri olarak isimlendirilir. Buna ek olarak panel veriler her bir yatay kesit için içerdiği zaman serisi uzunluğuna göre

de 2'ye ayrılmaktadır. Her bir yatay kesit birimine karşılık aynı sayıda zaman serisi gözlemi olması durumuna dengeli panel, gözlem sayısının yatay kesit birimleri arasında farklılık göstermesi durumuna ise dengesiz panel denilmektedir (Gujarati'den aktaran Bayram, 2019). Çalışmada eksik veri olduğu için dengesiz panel yöntemi kullanılmıştır.

4.2. Veri Seti

Çalışmaya 186 ülkenin verilerini toplayarak başlanmıştır. Veriler Birleşmiş Milletler Kalkınma Programından ve Dünya Bankasından alınmıştır. Veri eksikliği ve ekonometrik analizde karşımıza çıkan gecikme uzunluğundan dolayı ülke sayısı 160'a düşmüştür. Söz konusu 160 ülkenin İnsani Gelişmişlik Endeksi ve tasarruf verilerine ulaşılmıştır¹. Çalışma kapsamında yer alan 1990-2017 yılları arasında 160 ülkenin ortalama İnsani Gelişme Endeksi ve ortalama tasarruf/GSYİH oranı verilmiştir.

Ülkeler analiz edilirken insani gelişmişlik seviyelerine göre 3 gruba ayrılmıştır. Endeks değeri 0,8 ve daha büyük olanlar gelişmiş ülke grubu, 0,5-0,799 arasında olanlar orta gelişmişlik grubu 0,499'dan küçük olanlar ise düşük gelir grubu olarak adlandırılmıştır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişkenler İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve tasarrufların HSYİH içindeki oranı (SD) olarak belirlenmiştir.

4.2.1. Panel VAR

Vektör Otoregresif Modeller (Vector Autoregression, VAR) Sims tarafından 1980 yılında ekonomi ve ekonometri literatüründe eşanlı denklem sistemlerine eleştiri olarak sunulmuştur. Bir değişkenin güncel değerinin, yine kendi gecikmeli değerleri ile açıklandığı, tek denklemlilik, tek değişkenli doğrusal modellere tek değişkenli regresyon denir. VAR modelinde ise her değişkenin kendi sıralı değerleriyle, kendisi dışında geriye kalan n-1 değişkenlerin şimdiki ve geçmiş değerleri ile açıklandığı n denklemlilik n değişkenli doğrusal modeldir. VAR modeli sahip olduğu bu açık çerçevede, çeşitli zaman serilerindeki dinamikleri yakalamak için sistematik bir yol sağlamakta ve VAR ile birlikte gelen istatistiksel araçların kullanımını ve

¹ 160 ülke EK bölümündeki tablo 5 yardımıyla gösterilmiştir.

yorumlanması kolaydır (Shao vd., 2017). Analizde kullanılan her bir değişkenin gecikmeli değerlerinin diğer değişkenlerin cari değerleri üzerindeki etkisini görebilmek için VAR modelinde kullanılan değişkenlerin hepsi içsel olarak kabul edilir (Kesikoğlu vd., 2013).

VAR modellerinin kolay tahmin edilebilir olması ve makroekonomik verilerle uyum sağlamasının yanı sıra mikroekonomik verilerle de çalışılabilir olması modelin tercih edilebilirliğini arttırmaktadır. Her birim için on on iki yıllık gözlemlerin olması, bireysel heterojenlik içermesi nedeniyle standart VAR modeli ile tahmini mümkün kılmamaktadır (Holtz vd., aktaran Turnacıgöl, 2018).

Panel VAR modeli, panel veri modelleriyle geleneksel VAR modelinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Bu nedenden ötürü de hem panel sistemine hem de geleneksel VAR modeline göre üstünlük kazanmaktadır (Güriş , 2015).

Panel VAR modelinin yapısı:

$$Y_{it} = \sum_{j=1}^j \alpha_{11j} Y_{it-j} + \sum_j \alpha_{12j} X_{it-j} + \lambda_{1i0} + \lambda_{10t} + e_{1it} \quad (11)$$

$$X_{it} = \sum_{j=1}^j \alpha_{21j} Y_{it-j} + \sum_{j=1}^j \alpha_{22j} X_{it-j} + \lambda_{2i0} + \lambda_{20t} + e_{2i} \quad (12)$$

İle gösterilir. Burada

J: maksimum gecikme uzunluğunu

λ_{10t} ve λ_{20t} gözlenemeyen zaman etkilerini ifade etmektedir (Güriş , 2015).

Yukardaki gösterime alternatif olarak bir diğer gösterim şekli ise

$$W_{it} = (I_m - \varphi)_{\mu i} + \varphi W_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad (13)$$

W_{it} : mx1 boyutlu rassal değişkene ait vektörü, i birimi ve t ise zamanı göstermektedir.

Panel VAR modeli;

$$y_{it} = \mu_0 + A_1 y_{it-1} + \dots + A_k y_{it-k} + \alpha_i + \lambda_t + u_{it} \quad (14)$$

gibi gösterilirse,

A_j : parametreler matrisini

α_i : birim etkisini

λ_t : zaman etkisini ifade etmektedir.

Eğer modele α_i dahil etmeseydik inceleme konusu tüm birimlerin temel yapısının aynı olduğuna dair kısıtlamaya gidilecekti. Bu durumda da A_j bütün birimler için aynı kabul

edilecekti. Diğer bir deyişle modele α_i 'nin dahil edilmesiyle birimlerin farklı olduğu kabul edilmiş oldu.

2006 yılında Love ve Zicchino tarafından geliştirilen Panel VAR modeli ise,

$$zit = \Gamma_0 + \Gamma_0 Zit - p + fi + dct + \epsilon it \quad (15)$$

gibidir.

Z_{it} :VAR modeline ait değişkenleri,

p: modeldeki gecikme sayısı

f_i : her bir yatay kesite ait sabit etkileri

d_{ct} : her bir yatay kesit için sabit etkiler

olarak nitelendirilmiştir.

Panel VAR sisteminin tercih edilmesinin bazı avantajları vardır. Bunlardan ilki modelin içerisinde yer alabilecek herhangi bir bozucu anlayişa karşı tarafsız olmasıdır. Diğeri ise panel VAR karşılıklı bağımlılığın gerçeķlerini yansıtır. Bundan dolayı da içsel ve dışsal değişkenleri tek tek ayırt etmek yerine mevcut olan tüm değişkenleri ortaklaşa içsel olarak değerlendirmesidir. Diğer bir deyişle panel VAR'daki her değişken geçmişteki gerçekleşmelerine ve aynı zamanda da diğer tüm değişkenlere bağlıdır.

4.2.2. Tanısal Testler

Panel veri analizi tekniğinde, çalışma için uygun modelin seçimi yapıldıktan sonra uygun tanısal testlerin modelde test edilmesi gerekmektedir.

Literatürde panel veri analizlerinde en sık kullanılan birim kök testleri Levin vd. (2002) tarafından ortaya konulan LLC, Im vd. (2003) tarafından ortaya konulan IPS, Breitung (2000), Maddala ve Wu (1999) ve Hadri (2000) testleri şeklinde sıralanabilir. (Bayram, 2018).

Panel veri analizi yöntemiyle elde edilen sonuçlarla ilgili bir diğer önemli sorun otokorelasyondur. Otokorelasyon ardışık hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olması durumunu ifade etmektedir. Veriler arasında otokorelasyonun olup olmadığını test etmek için Breusch-Godfrey LM testi kullanılmıştır.

Çalışmada Levin-Lin-Chiu (LLC) birim kök testi tercih edilmiştir. LLC testi her bir tekil seriye ayrı ayrı birim kök testi yapmak yerine elde edilmiş olan yatay kesit veri setine birim kök testi yapmaktadır. Bu birim kök testine göre boş hipotez (H_0) “seri birim kök içerir” karşı “seri birim kök içermez” alternatif hipotezi test edilmektedir.

4.2.3. Breusch – Godfrey LM Testi

Durbin-Watson d testinin otokorelasyonlarından kaçmak için istatistikçi olan Breusch and Godfrey yeni bir otokorelasyon testi geliştirmiştir. Kullanılmakta olan Otokorelasyon testlerin çoğu genel itibarıyla bir tane otokorelasyon katsayısı ρ 'yi dikkate almaktadır. Fakat daha fazla sayıda ρ 'yi içeren genel otokorelasyonlar söz konusu olduğunda bu testler geçersiz olmaktadır. Breusch ve Godfrey tarafından geliştirilen Breusch-Godfrey LM otokorelasyon Testi maksimum olabilirlik mantığına dayanmaktadır.

Breusch-Godfrey LM (BG LM) testi doğrusallık şartı bulunan, yüksek dereceden otokorelasyon testine imkân tanıyan parametrik bir testtir. Bu test ki-kare dağılımına sahiptir ve serbestlik derecesi, incelenen otokorelasyonun derecesi ile aynıdır. Testte aşağıda gösterilen iki alternatif hipotezi dikkate alınmaktadır (Breusch ve Godfrey'den akt. Babaşova, 2012)

$$e_t + \rho_1 u_{t-1} + \dots + \rho_p u_{t-p} = v_t t \quad (16)$$

veya.

$$e_t = v_t + \rho_1 v_{t-1} + \dots + \rho_p v_{t-p} \quad (17)$$

BG LM testinin uygulaması 4 adımda oluşmaktadır.

1. Adım: Y bağımlı değişkenin X açıklayıcı değişkene e hata terimleri regresyon modeli yardımıyla tahmin edilir.
2. Adım: analizde kullanılan modelin yardımıyla elde edilen e hata terimleri sahip olduğu otokorelasyon derecesine bağlı olarak yardımcı model kurup tahmin edilir.

$$\bar{e}_t = \alpha_0 + \alpha_t X_t + \rho_1 \bar{e}_{t-1} + \rho_2 \bar{e}_{t-2} + \dots + \rho_p \bar{e}_{t-p} + \varepsilon t \quad (18)$$

Burada $X_t - X$ matrisinin t. satırındır, ε_t ortalaması sıfır, varyansı sabit tam bir rassal hata terimidir. ε 'nın sadece n tane değeri söz konusu olduğunda regresyon son n-p gözlem için yapılabilmektedir.

Yardımcı model belirlilik katsayısı R^2 tahmin edilmekte ve daha sonra örnek hacmi n ile çarpılarak $(n-R^2)$ BG LM test istatistiğinin hesaplanmasında kullanılmaktadır (Babaşova, 2012).

3. Adım: Hesaplanan BG LM $n.R^2$ istatistiği ki-kare tablo değeriyle karşılaştırılmaktadır. Mevcut hipotezlere ait karar ölçütleri ise;

Eğer $H_0 : \rho_1 = \rho_2 : \dots \rho_p = 0$ ve $BG LM \leq \chi_p^2$ ise H_0 red edilemez.

Şayet $H_a : \text{en az bir } \rho_i \neq 0$ ve $BG LM > \chi_p^2$ ise H_0 red edilerek otokorelasyonun var olduğuna karar verilir.

4.2.4. Gecikme Uzunluklarının Tespiti

Seriler durağan hale getirildikten sonra her 3 grup ülke için uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğunu bulmak için bilgi kriterlerinin en düşüğünü dikkate alınarak gecikme değeri olarak belirlenir. Gecikme uzunluğunun hesaplanmasında Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır.

Korelasyon kelimesi herhangi bir x tesadüfi değişkeni ile y tesadüfi değişkeni arasındaki uygunluğu, nedenselliği ifade etse de bu nedensellik anlamlı bir nedensellik değildir. Ekonometri literatüründe çok sayıda sahte ve anlamsız korelasyonla doludur. Örneğin öğretmenlerin maaşları ile alkol tüketimleri arasında çok güçlü pozitif bir ilişki vardır. Diğer bir ilginç örnek ise İngiltere'deki ölüm oranlarıyla kilisede kıyılan nikâhların arasında mükemmel derecede pozitif bir ilişki vardır (eviews 2019).

Bu anlamsız ilişkilerden kaçınmak için ekonomistler daha anlamlı ve bilimsel nedensellik testleri geliştirmiştir. Bu çalışmada da geliştirilen 3 nedensellik analizinden faydalanılmıştır. Bunlar Granger, Toda-Yamamoto ve Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testleridir.

4.3. Yöntem

Çalışmada yöntem olarak verileri incelenen 160 ülkenin İnsani Gelişmişlik Endeksi ile tasarruf oranları (tasarruf/GSYİH) arasında Granger, Toda-Yamamoto ve

Dumitrescu-Hurlin nedensellik analizleri yapılmıştır. Analiz yapılırken Eviews 10 paket programından faydalanılmıştır.

Değişkenlere ait ilk olarak birim kök içerip içermediği test edilmiştir.

4.3.1. Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik analizleri içinde en sık kullanılan testlerden birisi Granger Nedensellik testidir. İlk kez Granger tarafından 1969 yılında ileri sürülen nedensellik kavramı daha sonradan 1972 yılında Sims tarafından geliştirilerek ekonometri literatürüne kazandırılmıştır.

Granger'in yaklaşımına göre nedensellik analizinde; x y'nin granger nedeni olarak belirlenmesi durumunda; x'in gelecekte, geçmişte ve şimdi elde edilen değerleri ile y'ye ait regresyonda, x'e ait bütün katsayıların sıfırdan farklı olmasıyla anlamlılık kazanacaktır (eviews 2019). Nedenselliğin varlığının ve yönünün belirlenmesi amacıyla yapılan bu testte iki değişkene ait regresyonun tahmininin yapılması gerekir. Bunlardan biri x'in gelecekteki, geçmişteki ve şimdiki değerleri ile y'ye ait regresyon, diğeri ise y'ye ait gelecekteki, geçmişteki ve şimdiki değerleri ile x'in regresyonudur. x y'nin granger nedeni olması durumunda, y x'e göre dışsal olarak nitelendirilmektedir (Gaygusuz'dan akt Grtay, 2017).

Granger Nedensellik Testine ait model aşağıdaki gibidir.

$$\alpha_{0,i} = \alpha_{0,j}, \alpha_{1,i} = \alpha_{1,j}, \dots, \alpha_{l,j} = \alpha_{l,j}, \forall_{i,j} \quad (19)$$

$$\beta_{1,i} = \beta_{1,j}, \dots, \beta_{l,i} = \beta_{l,j} \forall_{i,j} \quad (20)$$

Granger Nedensellik Testinde H_0 hipotezinin reddedilmesi, değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermekteyken, H_0 hipotezinin reddedilememesi böyle bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir.

4.3.2. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Analize konu değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek için kullanılan bir diğer nedensellik analizi Toda-Yamamoto'dur. Granger nedensellik analizinde teste tabi tutulacak zaman serilerinin anlamlı bir sonuç

vermesi için durağan olması şartı koşulmuştur. Uygulamaya baktığımızda ise özellikle iktisadi serilerde durağan zaman serilerine rastlamak neredeyse imkânsız olduğundan erken dönem nedensellik analizlerinde serilerin 1. farkı alınarak durağanlaştırılır ardından farkı alınmış seriler ile Granger nedensellik testi uygulanıldığı görülmektedir. Bu testin Granger testinden farkı ve en önemli özelliği durağanlık seviyelerinin I(0), I(1) ya da I(2) olmalarına diğer bir deyişle farklı seviyelerdeki durağanlıklarına bakmadan nedensellik analizi yapılabilmektedir (Toda ve Yamamoto, 1995)

Granger analizine benzer şekilde Toda-Yamamoto'da da H_0 hipotezinin reddedilmesi, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermekteyken H_0 hipotezinin reddedilememesi ise böyle bir ilişkinin bulunmadığı ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto tarafından geliştirilip ekonometri literatürüne kazandırılan VAR modeli aşağıdaki gibi tahmin edilmektedir.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d \max} \beta_j Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \lambda_i X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d \max} \lambda_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t}$$

$$X_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \delta_i X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d \max} \delta_j X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \phi_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d \max} \phi_j Y_{t-j} + \varepsilon_{1t}$$

4.3.3. Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Analizi

2012 yılında Dumitrescu-Hurlin tarafından literatüre kazandırılan nedensellik testi, asimptotik ($T > N$) ve semi-asimptotik ($N > T$) dağılımı kullanmaktadır. Teste göre hem yatay kesit bağımlılığının olduğu hem de olmadığı durumlarda dengeli ve heterojen paneller için kullanılmaktadır. Bu testte nedensellik ilişkisi ve heterojen modellerin analizi için Homojen Durağan Olmayan (Homogenous Non Stationary) hipotezi kullanılmaktadır. Homojen Durağan Olmayan hipotezin H_0 hipotezi ve alternatif H_1 hipotezi şöyledir.

$$H_0 : \beta_1 = 0 \quad \forall i, j = 1, \dots, N$$

$$H_1 : \beta_1 \neq 0 \quad \forall i, j = 1, \dots, N$$

$$\beta \neq 0 \quad \forall t = N, +1, N1 + 2, \dots, N$$

H_0 hipotezi bizlere değişkenler arasında homojen bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını söylemektedir. Diğer bir deyişle H_0 hipotezini reddetmek değişkenler arasında homojen bir nedensellik ilişkisini olduğunu kabul etmek demektir.

Granger Nedensellik Analizinde yatay kesitlere ilişkin katsayılar birbirine eşit kabul edilmektedir. Oysa Dumitrescu-Hurlin testinde yatay kesitlere ilişkin katsayıların değişmesine izin verilmektedir. Bu sebepten ötürü Dumitrescu-Hurlin testi diğer testlere oranla daha avantajlı olduğu söylenebilir. Granger ile Dumitrescu-Hurlin testleri arasındaki bu fark da (19), (20) numaralı eşitlikle (23) ve(24) numaralı eşitlik yardımıyla da görölmektedir.

$$\alpha_{0,i} \neq \alpha_{0,j}, \alpha_{1,i} \neq \alpha_{1,j}, \dots, \alpha_{l,j} \neq \alpha_{l,j}, \forall i, j \quad (23)$$

$$\beta_{0,i} \neq \beta_{1,j}, \dots, \beta_{l,i} \neq \beta_{l,j} \forall i, j \quad (24)$$

BEŞİNCİ BÖLÜM

AMPİRİK BULGULAR

Çalışmanın analiz bölümünde kullanılan bağımlı değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Bağımlı Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken		Ortalama	Ortanca	En Çok	En Az	Std. Sapma	Eğiklik	Basıklık	J-B
Yüksek gelişmişlik seviyesi	HDI	-0.155	-0.148	-0.048	-0.331	0.057	-0.549	2.752	50.279***
	SD	3.285	3.247	4.324	2.119	0.348	0.332	3.907	50.206***
Orta gelişmişlik seviyesi	HDI	-0.390	-0.369	-0.145	-0.850	0.134	-0.664	3.089	152.564***
	SD	2.900	3.028	4.475	-1.766	0.757	-1.518	6.918	2110.389***
Düşük gelişmişlik seviyesi	HDI	-0.869	-0.843	-0.497	-1.565	0.200	-0.840	3.744	104.559***
	SD	2.330	2.478	4.048	-4.330	0.904	-1.813	9.872	1869.35***

*Not: ***, %99 güven düzeyinde normal dağılım boş hipotezinin reddini ifade etmektedir. Tabloda yer alan tüm değişkenler logaritmik formda ifade edilmiştir.*

Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2 yardımıyla sunulmuştur. Elde edilen Jarque-Bera test istatistikleri, değişkenlerin tamamının %99 güven düzeyinde normal dağılmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Ekonometrik çalışma yapılırken sonucun güvenilir olabilmesi için dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri serilerin durağan olmasıdır. Birim kök testi, analize konu olan zaman serisinin birim kök içerip içermediğini test ederek serinin durağan olup olmadığını belirleyen testtir. Aşağıdaki tablolarda bu çalışmada yer alan ülke gruplarının birim kök analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Ülke Gruplarının Birim Kök Testi Sonuçları

Yüksek Düzeyde Gelişmişlik Seviyesindeki Ülke Gruplarının Birim Kök Testi Sonuçları				
	LLC Testi Düzey Değerleri		LLC Testi 1. Fark Değerleri	
Değişken	Sabit Terim	Sabit Terim + Trend	Sabit Terim	Sabit Terim + Trend
HDI	-10.718***	-1.675**	-7.724***	-8.634***
SD	-0.778	-0.177	-13.697***	-10.976***
Orta Düzeyde Gelişmişlik Seviyesindeki Ülke Gruplarının Birim Kök Testi Sonuçları				
	LLC Testi Düzey Değerleri		LLC Testi 1. Fark Değerleri	
Değişken	Sabit Terim	Sabit Terim + Trend	Sabit Terim	Sabit Terim + Trend
HDI	-7.424***	-2.724***	-16.474***	14.773***
SD	-4.875***	-2.198**	-25.913***	21.874***
Düşük Düzeyde Gelişmişlik Seviyesindeki Ülke Gruplarının Birim Kök Testi Sonuçları				
	LLC Testi Düzey Değerleri		LLC Testi 1. Fark Değerleri	
Değişken	Sabit Terim	Sabit Terim + Trend	Sabit Terim	Sabit Terim + Trend
HDI	-0.437	-0.229	-110.630***	-972.876***
SD	166.302**	-130.798*	-136.943***	-887.405***

*Not: *, ** ve *** sırasıyla %90, %95 ve %99 güven düzeylerinde serilerin durağanlığa sahip olmadığını kabul eden H0 hipotezinin reddini ifade etmektedir.*

Birim kök testi sonuçlarına göre yüksek düzeyde gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi değişkeni sabit terimli haliyle %99 güven düzeyinde, düzeyde [I(0)] durağan, sabit terime trend eklendiğinde %95 anlamlılık düzeyinde, düzeyde [I(0)] durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sabit terimsiz haliyle değişkenin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı değişkenin 1. dereceden farkının alınması ihtiyacı doğmuştur. 1. Dereceden fark değeri %99 güven düzeyinde durağan hale getirilmiştir.

Tasarruf oranı değişkeni ise LLC birim kök analizine göre düzeyde durağan değildir. Bu durum yapılan analizin güvenilirliğini etkileyeceği için verilerin 1. derecen farkı alınarak %99 güven düzeyinde durağan hale getirilmiştir.

Birim kök testi sonuçlarına göre orta düzeyde gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi değişkeni sabit terimli haliyle %99 güven düzeyinde, düzeyde $[I(0)]$ durağan, sabit terime trend eklendiğinde %99 anlamlılık düzeyinde, düzeyde $[I(0)]$ durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sabit terimsiz haliyle değişkenin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı değişkenin 1. dereceden farkının alınması ihtiyacı doğmuştur. 1. Dereceden fark değeri %99 güven düzeyinde durağan hale getirilmiştir.

Tasarruf oranı değişkeni ise orta düzeyde gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde sabit terimli haliyle %99 güven düzeyinde, düzeyde $[I(0)]$ durağan, sabit terimsiz haliyle %95 anlamlılık düzeyinde, düzeyde $[I(0)]$ durağan, sabit terime trend eklendiğinde ise değişkenin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı değişkenin 1. dereceden farkının alınması ihtiyacı doğmuştur. 1. Dereceden fark değeri %99 güven düzeyinde durağan hale getirilmiştir.

Birim kök testi sonuçlarına göre düşük düzeyde gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi değişkeni ise LLC birim kök analizine göre düzeyde durağan değildir. Bu durum yapılan analizin güvenilirliğini etkileyeceği için verilerin 1. derecen farkı alınarak %99 güven düzeyinde durağan hale getirilmiştir.

Tasarruf oranı değişkeni ise orta düzeyde gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde sabit terimli haliyle %90 güven düzeyinde, düzeyde $[I(0)]$ durağan, sabit terime trend eklendiğinde %90 anlamlılık düzeyinde, düzeyde $[I(0)]$ durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sabit terimsiz haliyle değişkenin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı değişkenin 1. dereceden farkının alınması ihtiyacı doğmuştur. 1. Dereceden fark değeri %99 güven düzeyinde durağan hale getirilmiştir.

Çalışmada Akaike Bilgi Kriteri uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde kullanıldığını belirtmiştik. Bu bilgi kriterine göre gecikme uzunluğu 6 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4: Ülke Gruplarına Ait Nedensellik Testleri

Ülke Grubu	Granger Sonuçları İstatistik Değerleri		Dumitrescu-Hurlin Sonuçları		Toda-Yamamoto Sonuçları	
	Yüksek gelişmişlik seviyesi	SD→HDI	0.6302	SD→HDI	-0.7825	SD→HDI
HDI→SD		0.3653	HDI→SD	6.5517***	HDI→SD	0.6861
Orta gelişmişlik seviyesi	SD→HDI	1.3379	SD→HDI	6.2519***	SD→HDI	1.3379
	HDI→SD	1.4830	HDI→SD	10.8419***	HDI→SD	1.4830
Düşük gelişmişlik seviyesi	SD→HDI	0.5896	SD→HDI	0.3555	SD→HDI	0.4494
	HDI→SD	12.5006***	HDI→SD	32.7389***	HDI→SD	9.2078***

Not : *, ** ve *** sırasıyla %90, %95 ve %99 güven düzeylerinde seriler arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığını kabul eden H0 hipotezinin reddini ifade etmektedir. Granger ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testleri için elde edilen istatistik değerleri F testi değerlerini göstermekteyken Dumitrescu-Hurlin testine ilişkin istatistik değerleri Z testi değerlerini göstermektedir.

Üç ülke grubu için ayrı ayrı yapılan üç nedensellik analizinde ulaşılan sonuçlar tablo 4’de özetlenmiştir. Granger Nedensellik Analizine göre yüksek gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde ne SD’den HDI’ya ne de HDI’den SD’ye doğru Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Analizine göre ise SD’den HDI’ya doğru herhangi bir Granger nedensellik sonucuna ulaşılamazken HDI’den SD’ye doğru %99 güven düzeyinde Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bir başka ifadeyle %99 güven düzeyinde HDI, SD’nin Granger nedenidir. Toda-Yamamoto Granger Analizinde sonuçlar Granger Analizi sonuçlarıyla aynı olup hem HDI’den SD’ye hem de SD’den HDI’ya Granger nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Orta seviyede gelişmişlik düzeyine sahip ülke grubunda Granger Nedensellik Analizine göre SD’den HDI’ya ve HDI’den SD’ye doğru Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Dumitrescu-Hurlin Analizinde sonuçlar Granger Analizinden farklılık arz etmektedir. Buna göre %99 güven düzeyinde hem SD, HDI’nın hemde HDI, SD’nin Granger nedenidir. Aralarında çift yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizinde HDI ve SD arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

İnceleme konusu olan son ÷lke grubunda ise üç nedensellik analizinde %99 güven düzeyinde HDI, SD'nin Granger nedeni konumundadır.

SONUÇ

Günümüzde yurtiçi tasarruflar ile iktisadi büyümenin birbirleri ile olan ilişkisini araştıran çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Söz konusu çalışmalardaki tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olup olmadığını, varsa da ne yönde olduğunu ortaya çıkarma biçimindedir. Çalışmaların yapılmaya başlanmadan önceki esas varsayım; yatırıma dönüştürülen yüksek tasarruf oranlarının beraberinde yüksek büyümeyi getireceğidir. Sermaye birikimine katkı sağlayan finansman kaynaklarından en tercih edilebilir olanı iç tasarruflardır. Elde edilen bu tasarruflar neticesinde büyüme sağlanıyorsa politika yapıcıların tasarruf oranlarını artırıcı politikalar benimsemesi ana amaçları olmalıdır (Ekinci ve Gül, 2007).

Tez kapsamında kalkınmışlığın göstergesi olarak İnsani Gelişmişlik Endeksi kabul edilmiştir. 160 ülkeye ait HDI verileri OECD'den alınırken SD verileri Dünya Bankası'ndan alınmıştır. Veriler analizin sonuçlarının güvenilirliği için verilere LLC birim kök testi uygulanmıştır. Durağan olmayan değişkenler sonuçları olumsuz etkileyeceği için 1. Dereceden farkları alınarak durağanlaştırılmıştır. Birim kök testi analizlerinden sonra her bir ülke grubu için uygun gecikme uzunlukları tespit edilmiştir. Daha sonra uygun gecikme uzunlukları için otokorelasyon sınaması yapılmıştır. Otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşıldıktan sonra Granger Nedensellik Analizi, Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizi ve Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Analizi uygulanmıştır.

Çalışmada yapılan nedensellik analizine göre yüksek gelişmişlik seviyesindeki ülkelerde HDI'dan SD'ye doğru Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Öyle ki 1999 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan projede ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin arttıkça tasarruf oranlarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır (World Bank 1999).

Keynesyen görüşün unsurlarını içeren Harrod yaklaşımına göre ex post yatırım-tasarruf eşitliği çoğaltan mekanizmasının işlemlerini sağlamaktadır. Ex ante yatırımlar ex post olarak kendisine eşit miktarda tasarruf yaratmaktadır. Diğer bir deyişle gelir ve istihdam düzeyiyle bağlantılı olarak tasarruflar, ex ante yatırımlar

tarafından belirlenmektedir. Çalışmada ulaştığımız sonuçlar hem teorik açıklamalarla hem de daha önce yapılan ampirik çalışmalarla uyum içindedir. Yüksek insani gelişmişliğe sahip ülkelerde gelişmişlik seviyesinin tasarruflar üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka deyişle ekonomik büyümesi, refah seviyesi, eğitim seviyesi, doğumdan ölüme beklenen yaşam süresi yüksek olan ülkelerin tasarruf yaptıkları tasarrufta meydana gelen değişimin kaynağı olduklarıdır. Bu bulgu Carrol ve Weil (1994), Sinha ve Sinha (1998), Saltz (1999), Attanasio vd., (2000), Loayza vd., (2000), Anaruo ve Ahmad (2001), Agrawal (2001), Sahoo vd., (2001), Peters ve Masih (2005), Narayan ve Narayan (2006), Çağlayan (2006), Abidinoğlu ve Berber (2007), Odhiambo N. (2008), Yentürk vd., (2009), Uygur F. (2011)'nin ulaştıkları sonuca benzerlik göstermektedir.

Orta seviyedeki gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde hem HDI'dan SD'ye hem de SD'den HDI'ya Granger nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu seviyedeki ülkelerin ekonomik büyümesinin önündeki engellerin başında milli gelir düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle yaşadıkları yurtiçi tasarruflarının yetersizliği, dış ticaret açığı gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın yollarını inceleyen Nurkse'e göre gelir düzeyi düşük olan bu tarz ülkelerde tasarruf arttırılmaz ve yatırım yapılamaz. Yatırımların olmadığı veya yetersiz olduğu ekonomilerde refah artışı, istihdam artışı, üretilen mal ve hizmet artışı, uluslararası rekabet gücündeki artış gibi imkanlardan mahrum kalacağı için milli gelir de artmayacaktır. Nurkse kısır döngü içinde olan bu ülkeler için, "bir ülke, fakir olduğu için fakirdir" sonucuna varmıştır (Yılmaz ve Yaraşır, 2009). Neo klasik iktisatçılardan olan Solow ise tasarrufların artmasının net yatırımları arttıracağını, net yatırımların sermaye stokunu arttıracağını ve bunun da toplam reel çıktı miktarını arttıracağını söylemektedir. Bu görüşü destekler nitelikte Romer ve Lucas'ta tasarruflarda artışın istikrarlı bir ekonomik büyümeye neden olacağını söylemişlerdir (Çetinkaya ve Türk, 2014). Bu görüşler ise analiz neticesinde ulaştığımız SD'den HDI'ya doğru olan Granger nedensellik ilişkisini destekler nitelikte olup ayrıca Cardenas ve Escbar (1998), Morande (1998), Vujanovic (1999), Andersson (1999), Mavrotas ve Kelly (2001), Romm (2003), Alguacil vd., (2004), Çiftçioğlu ve Begoviç (2010), Taban S. (2011)'nin ulaştığı sonuçlar ile uyumludur.

Bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasını arttırması, kendi yatırımlarını finanse edebilme gücü, dış finansmana olan bağımlılığının minimuma indirilmesi, sürdürülebilir büyüme ve birey temelli kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli olan yurtiçi tasarruf düzeyinin yeterli hale getirilmesi hükümetlerce dikkate alınması gereken konulardır. Bu doğrultuda ülke ekonomisinde tasarruf oranlarını azaltan nedenlerin ve tasarrufların sürdürülebilir büyüme oranına olan etkisinin araştırılması etkin bir ekonomi yönetimi açısından oldukça önemlidir.

Planlanan ve gerçekleştirilen yatırımların, ülkenin sahip olduğu iç tasarruflar tarafından finanse edilebilir olması sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma için sağlanması gereken bir koşuldur. Ancak yurtiçi tasarruflar tek başına sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma için tek başına yeterli bir koşul değildir. Yeterli yurtiçi tasarruf oranına sahip olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, tasarruf oranlarında meydana gelecek artışlar veya azalışlar büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu tarz ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın önündeki en büyük engel yetersiz tasarruf oranıdır. Günümüz koşullarının tüketimi özendirerek artırması, küresel ekonomik krizlerin yaşanması, geleceğe dair olumsuz beklentilerin artması, gerek bireyleri gerekse de ülkeleri tasarruf konusunda daha temkinli davranmaya itmektedir.

Hükümetlerin mevcut yatırımlarına ek olarak farklı alanlarda yatırımlar yapması, katma değeri yüksek son teknolojilerle donatılmış sermaye malları üretmesi, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve birey temelli kalkınmanın sürdürülmesi, refah artışı için yurtiçi tasarruf oranlarını arttırmaya önem vermesi gerekmektedir.

Sonuç olarak HDI ve tasarruflar birbirinden bağımsız olarak hareket eden iki farklı değişken değildir. Tez kapsamında ulaştığımız sonuçlardan birisi tasarrufların sadece ekonomik büyüme ve gelir ile değil aynı zamanda insanların eğitim seviyesi, doğumdan ölüme beklediği yaşam süresi, yaşam standardı, ülke genelindeki okullaşma oranı gibi değişkenler de etkilemektedir. Sonuçlar dikkate alındığında tasarruf oranları yetersiz olan ülkelerin politika yapıcılarının tasarruf oranlarını arttırması için öncelikli olarak bireyleri konunun önemi hakkında bilgilendirmesi önemlidir. Eğitim seviyesi artan toplumlarda tasarruf oranlarının da arttığı çalışma kapsamında gözlemlenmiştir. Aynı şekilde yaşam standartları ve beklenen yaşam süresi yüksek olan ülkelerde de tasarruf oranları yüksek seyretmektedir.

KAYNAKÇA

- Abel, A. B., & vd. (2008). *Macroeconomics*. New York: Addison Wesley.
- Abidinoğlu, Z., & Berber, M. (2007). Türkiye'de Yurtiçi Tasarruf ve Belirleyicileri. *The Second Business and Economy International Workshop*, (s. 228-242). Giresun. www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/zehra.doc adresinden alındı
- Açcı, Y. (2018). Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Asimetrik İlişki. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 414-421.
- Adebiyi, M. A. (2005). Saving-Growth Relationship in Nigeria: an Empirical Evidence. *African Review of Money Finance and Banking*, 159-178.
- Agrawal, P. (2001). The Relation between Savings and Growth Cointegration and Causality Evidence from Asia. *Applied Economics*, 33, 499-513.
- Ahiakpor, J. C. (1995). A Paradox of Thrift or Keynes's Misrepresentation of Saving in the Classical Theory of Growth. *Southern Economic Journal*, 62(1).
- Ahmad, M.H., Z. Atiq, S. Alam, ve M. S. Butt. 2006. "The Impact of Demography, Growth and Public Policy on Household Saving: A Case Study of Pakistan". *Asia-Pasific Development Journal* 13(2): 57-71.
- Aizenman, Joshua, Brian Pinto, ve Artur Radziwill. 2007. "Sources for financing Domestic Capital e Is Foreign Saving a Viable Option for Developing Countries?" *Journal of International Money and Finance*: 21.
- Aksu, L. (2017). Türk Ekonomisinde Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İktisadi Büyüme Etkisinin; Ekonomik, Sosyal ve Stratejik Analizleri. *Journal of Economic Policy Researches*, 4(2), 83-134.
- Aktaş, Cengiz. 2009. "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18(2): 35-47.
- Akyüz, Y. (1980). Sermaye Bölüşüm Büyüme. *AÜSBF*(453,2).
- Alesina, A, ve S Ardagna. 1998. "Tales of Fiscal Adjustment". *Economic Policy* (27).
- Alesina, A, ve R Peroti. 1997. "Fiscal Adjustments in OECD Countries: Composition and Macroeconomic Effects". (44): 210-48.

- Alguacil, M. T., & Cuadros, A. M. (2003). Net Foreign Resource Inflows, Savings and Growth: Spain (1970-1999). E. T. Group (Dü.). içinde Madrid. şubat 11, 2019 tarihinde <http://www.etsg.org/ETSG2003/papers/algucil.pdf> adresinden alındı
- Alguacil, M. T., Cuadros , A. M., & Orts, V. (2004). Does Saving Really Matter for Growth? Mexico (1970-2000. *Journal of International Development*, 16(2), 281-290. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/jid.1075> adresinden alındı
- Andersson, B. (1999). *On the Causality between Saving and Growth: Long and Short Run Dynamics and Country Heterogeneity*. şubat 10, 2019 tarihinde <https://pdfs.semanticscholar.org/bf67/2c77471001690008e5801624f1ea8d1bce09.pdf> adresinden alındı
- Anoruo, E., & Ahmad, Y. (2001). Causal Relationship Between Domestic Savings and Economic Growth: Evidence from Seven African Countries. *African Development Review*, 13(2), 238-249.
- Aşırım, O. 1994. *Enflasyon ve Tasarruf İlişkisinin Kesintisiz Zaman Modeli*. Ankara: TCMB. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Tartışma Tebliği.
- Athukorola, P. C., ve K. Sen. 2004. “The Determinants of Private Saving in India”. *World Development* 32(3): 491-503.
- Attanasio, O. P., Picci, L., & Scorcu, E. A. (2000). Saving, Growth and Investment: A Macroeconomic Analysis Using a Panel of Countries. *The Review of Economics and Statistics*, 82(2), 182-211.
- Ayalew, H. 2013. “Determinants of Domestic Saving in Ethiopia: An Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Bounds Testing Approach”. *Journal of Economics and International Finance* 5(6): 248-57.
- Bagley, W. C., & Perdew, R. M. (1951). *Understanding Economics* (Cilt VIII). Macmillan.
- Baharumshah, A. Z., Thanoon, M. A., & Rashid, S. (2003). Saving Dynamics in the Asian Countries. *Journal of Asian Economics*, 13, 827-845. şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1049007802001872> adresinden alındı
- Bandiera , O. G., Caprio, P. H., & Schiantarelli, F. (2000). Does Financial Reform Raise or Reduce Saving. *The Review of Economics and Statistics*, 82(2).
- Barış, Serap. 2014. “Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Teori ve Türkiye Örneği”. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Barış, S., & Uzay, N. (2015). Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İİBF dergisi*.
- Başkaya, F. 2009. *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. 6. Baskı. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

- Başoğlu, U., Ceylan, A., & Parasız, İ. (2001). *Finans:Teori, Kurum ve Araçlar*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Bayram, Onur. 2018. “Türkiye İçin Turizm Talep Denklemimin Tahmini: Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkenler”. Yüksek Lisans Tezi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.
- Bhalla, S. S. 1980. “Measurement of Permanent Income and Its Application to Saving Behavior”. *Journal of Political Economy* 88(4): 722-44.
- Belke, A. B., & Gros, D. (2010). Global Liquidity, World Savings Glut and Global Policy. *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung*, 2-3.
- Bernanke B, (2005), “The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit” Chairman of the Board of Governors of the US Federal Reserve System at the Sandridge Lecture, *Virginia Association of Economists, Richmond, Virginia*.
- , (2007), “Global Imbalances – Recent Developments and Prospects”, *Chairman of the Board of Governors of the US Federal Reserve System at the Bundesbank Lecture, Berlin, 11 September 2007*.
- , (2010), “The Economic Outlook and Monetary Policy”, *Remarks by Ben S. Bernanke Chairman Board of Governors of the Federal Reserve System at the Federal Reserve Bank of Kansas City, Economic Symposium, Jackson Hole, Wyoming, August 27, 2010*.
- , (2011), “The Near- and Longer-Term Prospects for the U.S. Economy”, *Remarks by Ben S. Bernanke Chairman Board of Governors of the Federal Reserve System at the Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium, Jackson Hole, Wyoming, 26 August, 2011*.
- , (2012), “Some Reflections on the Crisis and the Policy Response”, *Remarks by Ben S. Bernanke Chairman Board of Governors of the Federal Reserve System at the Conference on “Rethinking Finance: Perspectives on the Crisis” Presented by the Russell Sage Foundation and The Century Foundation, New York, April 13, 2012*.
- Bolatoğlu, N. (2005). Türkiye’de Yurtiçi Yatırım ve Yurtiçi Tasarruf Oranları Arasındaki İlişki. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(56).
- Bosworth, Barry P., Susan M. Collins, ve Carmen M. Reinhart. 1999. “Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment”. *Brookings Papers on Economic Activity* 1999(1): 143.
- Bulut, Esra, ve Aykut Karakaya. 2018. “Tasarruflar Ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: Oecd Ülkeleri Örneği”. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. <http://dergipark.gov.tr/doi/10.18092/ulikidince.444201> (23 Nisan 2019).

- Burch, Susan W., ve Diane Werneke. 1975. "The Stock of Consumer Durables, Inflation, and Personal Saving Decisions". *The Review of Economics and Statistics* 57(2): 141-54.
- Burgess, R., & Stern, N. (1993). Taxation and Development. *Journal of Economic Literature*, 31(2), 762-830.
- Burnside, C., & Dollar, D. (2000, Eylül). Aid, Policies, and Growth. *The American Economic Review*, 90(4), 847-868.
- Büyükdeniz, A. 1991. *Türkiye'de Faiz Politikaları*. . İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı.
- Cardenas, M., & Escobar, A. (1998). Savings Determinants in Columbia. *Journal of Development Economics*, 57, 5-44.
- Carrol, C. D., & Weil, D. N. (1994). Saving and Growth: A Reinterpretation. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 40, 133-192.
- Chaturvedi, V., Kumar, B., & Dholakia, R. H. (2009). Inter-Relationship between Economic Growth, Savings and Inflation in Asia . *Journal of International Economic Studies*, 1-22. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/p/iim/iimawp/wp02106.html> adresinden alındı
- Çağlayan , E. (2006). Enflasyon Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 423-438. Şubat 13, 2019 tarihinde https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/3376/PPM_EN_2010_03_Ciftci glu.pdf adresinden alındı.
- Ceylan, Servet. 2018. "Enflasyon-Özel Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği". *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi* 2(1): 56-66.
- Çetinkaya, Ahmet Turan, ve Emrah Türk. 2014. "TASARRUF VE YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1975-2012)". 16.
- Çiftçiöğlü, S., & Begoviç, N. (2010). Are Domestic Savings and Economic Growth Correlated? Evidence from a Sample of Cent-ral and East European Countries. *Problems and Perspectives in Management*, 8(3), 30-35. Şubat 11, 2019 tarihinde https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/3376/PPM_EN_2010_03_Ciftci glu.pdf adresinden alındı
- Çolak, Ö. F., & Öztürkler, H. (2012, 09 21). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*(82).
- Davidson, R., & Mackinnon, J. G. (1983). Inflation and the Savings Rate. (M. Şengür, & S. Taban, Dü) *Applied Economics*, 731-743.
- Dayal-Gulati, A., ve C. Thimann. 1997. *Saving in Southeast Asia and Latin America Compared: Searching for Policy Lessons*. . IMF Working Paper.

- Deaton, Angus. 1977. "Involuntary Saving through Unanticipated Inflation". *American Economic Review* 67(5): 899-910.
- Değirmen, S., & Şengönül, A. (2011). *Türkiye'de Net Özel Tasarruf-Yatırım Açığının Belirleyicileri*. Ankara: İmaj Yayınevi. Şubat 12, 2019 tarihinde <http://www.tek.org.tr/dosyalar/tasarruflar7.pdf> adresinden alındı
- Demir Şeker, Sırma. 2011. *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Den Haan, Wouter J. 1990. "The optimal inflation path in a Sidrauski-type model with uncertainty". *Journal of Monetary Economics* 25(3): 389-409.
- Dineri, E., & Taş, İ. (2017). Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 79-97.
- Dünya Bankası. (2011). "Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü Türkiye Ülke Ülke Ekonomik Raporu. Dünya Bankası .
- Düzgün , R. (2009). Türkiye'de Özel Tasarrufların Belirleyicileri. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32, 173-189. Şubat 13, 2019 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/erciyesiibd/issue/5889/77906> adresinden alındı
- Edwards, S. 1995. *Why are Saving Rates so Different across Countries? An International Comparative Analysis*. . NBER Working Paper.
- El-Seoud, Dr Mohamed Sayed Abou. 2014. "The Effect of Interest Rate, Inflation Rate and Gdp on National Savings Rate". *Global Journal of Commerce & Management Perspective* 3(3): 1-7.
- Ericsson, J., & Irandoust, M. (2005). Foreign Aid, Do-mestic Savings, and Growth in LDCs: An Application of Likelihood-based Panel Cointegration. *Economic Modelling*, 22(4), 616-627. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999305000027> adresinden alındı
- Eroğlu, Ö. (1997). Does Foreign Aid Work on Economic Development of Developing Countries. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), 29-50.
- Fischer, S., & Easterly, W. (1990). The Economics of the Government Budget Constraint. *The World Bank Research Observer*, 5(2), 127-142.
- Fitzgerald, V. (2006). Financial Development and Economic Growth: A Critical View. *Background Paper for World Economic and Social Survey*.
- Flammang, R. (1979). "Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors? *Economic Development and Cultural Change*, 28(1), 47-61.

- Fraçzek, B. (2011). The Factors Affecting the Level of Household Savings and Their Influence on Economy Development. 8. *International scientific conference Financial management of firms and financial institutions* . Otsrava.
- Friedman, Milton. 1957. "A Theory of the Consumption Function". <https://www.nber.org/books/frie57-1> (01 Mayıs 2019).
- Furman, J., ve J. Stiglitz. 1998. "Economic Consequences of Income Inequality". <http://www.kc.frb.org/publicat/sympos/1998/S98stiglitz.pdf> (20 Nisan 2019).
- Fry M, (1988), "Money, Interest And Banking in Economic Development", *John Hopkins Pub. Gourinchas Pierre-Olivier*, 2012, Global Imbalances and Global Liquidity, University of California at Berkeley, WP.
- Gemmell, N. (1987). Taxation and Development. (N. Gemmell, & Blackwell, Dü) *Surveys in Development Economics*, 269-306.
- Ghose, A. K. (2004). Capital Inflows and Investment in Developing Countries. *Employment Strategy Papers*(11).
- Güngör, B. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Yabancı Direkt Sermaye Politikaları. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*(200), 73-84.
- Han , E., & Kaya, A. A. (1999). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* . Eskişehir: Etam A.Ş. Matbaa.
- . (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Heer, Burkhard, ve Bernd Süßmuth. 2009. "The savings-inflation puzzle". *Applied Economics Letters* 16(6): 615-17.
- Holmes, M. J. 2006. "To What Extent are Public Savings Offset by Private Savings in the OECD?" *Journal of Economics and Finance* 30(3): 285-95.
- Howard, David H. 1978. "Personal Saving Behavior and the Rate of Inflation". *The Review of Economics and Statistics* 60(4): 547-54.
- Hussain, Mumtaz, ve Oscar T. Brookins. 2001. "On the Determinants of National Saving: An Extreme-Bounds Analysis". *Weltwirtschaftliches Archiv* 137(1): 150-74.
- İnan, M. (2007). Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufların Yatırımlara Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi. (Doktora Tezi) Ankara.
- Jahan, S. (2002). Measuring Human Development: Evolution of the Human Development Index. 10 23, 2018 tarihinde http://www.hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/Jahan_HDI.pdf, adresinden alındı
- Jones, C. I. (2001). *İktisadi Büyüme Giriş*. (S. Ateş, & İ. Tuncer, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.

- Karagöl, E. T., & Özcan, B. (2014, Mayıs). Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf. (94). Ocak 15, 2019 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20140508140738_surdurulebilir-buyume-icin-tasarruf-pdf.pdf adresinden alındı
- Kargı, Bilal. 2014. "Türkiye Ekonomisinde Sürekli Gelir Hipotezine İlişkin Kanıtlar: Zaman Serileri Analizi (2004-2012)". *Akademik Bakış Dergisi* (42). <https://dergipark.org.tr/download/article-file/382791>.
- Kaynak, Muhteşem. 2011. *Kalkınma İktisadı*. 4. Baskı. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kudaisi, B. 2013. "Savings And Its Determinants In West Africa Countries". *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(18): 107-19.
- Katırcıoğlu, S., & Naraliyeva, A. (2006). Foreign Direct Investment, Domestic Savings and Economic Growth in Kazakhstan: Evidence from Cointegration and Causality Tests. *Investment Management and Financial Innovations*, 3(2), 34-45.
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (6. b.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Keynes, J. M. (1991). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. San Diego: Harcourt Brace.
- Khan, A., ve S. Sarker. 2016. "(2016). Determinants of Gross Domestic Savings in Bangladesh: Evidence from Time Series Analysis. , 333-352." *Proceedings of Dhaka International Business and Social Science Research Conference*,: 333-52.
- King, R. G., & Levine, R. (1993). Finance, Entrepreneurship and Growth: Theory and Evidence. *Journal of Monetary Economics*(32(3)), 513-542.
- King, Robert, ve Sergio Rebelo. 1990. "Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications". *Journal of Political Economy* 98(5): 126-50.
- Konya, L. (2005). Saving and Growth: Granger Causality Analysis with Bootstrapping on Panels of Countries. *Journal of Economic Research*, 10, 231-260.
- Korkmaz, Suna, ve Ahmet Aydın. 2015. "Türkiye'de Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 10(3): 47-76.
- Korkmaz, S. (2016). Türkiye'de Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkilerinde Keynesyen Görüş Geçerli Mi? *International Congress of Management Economy and Policy* (s. 2114-2121). İstanbul: BookICOME.
- Kortela, T., Partanen, S., & Viren, M. (2007). Saving, Growth and Fertility: Some Cross Country Evidence.
- Kriekhaus, J. (2002). Reconceptualizing the Developmental State: Public Savings and Economic Growth. *World Development*, 30(10), 1697-1712.

- Leff, Nathaniel H., ve Kazuo Sato. 1975. "A Simultaneous-Equations Model of Savings in Developing Countries". *Journal of Political Economy* 83(6): 1217-28.
- Loayza , N., Schmidt-Hebbel , K., & Serven, L. (2000). Saving In The Developing Countries: An Overview. *14(3)*, 393-414. The World Bank Economic Review.
- 2000b. "What Drivers Private Saving Across The World?" *The Review of Economics and Statistics* 82(2): 165-81.
- . "Saving In The World: Stylized Facts". : 123.
- Lynn, R. S. 2003. *Economic Development Theory and Practice for a Divided World*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Mankiw, N. G. (2008). *Principles of Economics*. South-Western, ABD: Cengage Learning.
- Mavrotas, G., & Kelly, R. (2001). Old Wine in New Bottles: Testing Causality between Savings and Growth. *The Manchester School Supplement*, 69, 97-105.
- McKinnon, R. I. (1988). Monetary And Exchange Rate Policies for International Financial. *Journal Of Economic Perspectives*(2(1)).
- . (1973). "Money and Capital in Economic Development. Brokings Institution". *Brokings Institution Washington D.C.*
- Metin Özcan, K., & Günay, A. (2012). *Türkiye'de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar*. Türkiye Ekonomi Kurumu. Şubat 11, 2019 tarihinde <http://www.tek.org.tr/dosyalar/tasarruflar2.pdf> adresinden alındı
- Mohan, R. (2006). Causal Relationship between Savings and Economic Growth in Countries with Different Income Levels. *Economic Bulletin*, 5(3). Şubat 11, 2019 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.493.9754&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı
- Morande , F. (1998). Savings in Chile. What Went Right? *Journal of Development Economics*, 57(1), 201-228.
- Müslümov , A., & Aras, G. (2002, Eylül). "Sermaye Piyasası Gelişmesi ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*(198), 90-100.
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: an Empirical Assessment using the ARDL Approach to Cointegration. *International Journal of Social Economics*, 33(7), 468-480. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/03068290610673243> adresinden alındı
- Ndirangu, E., ve W. Muturi. 2015. "Determinants of Gross Domestic Savings in Kenya (1970-2013)". *International Journal of Economics, Commerce and Management* 3(9): 157-78.

- Odhiambo, N. M. (2008). Financial Depth, Savings and Economic Growth in Kenya:A Dynamic Causal Linkage. *Economic Modelling*, 25, 704-713. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999307001204> adresinden alındı
- (2009). Saving and Economic Growth in South Africa: A Multivariate Causality Test. *Journal of Policy Modeling*, 31(5), 708-718. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0161893809000295> adresinden alındı
- Ogaki, Masao, Jonathan D. Ostry, ve Carmen M. Reinhart. 1996. “Saving Behavior in Low- and Middle-Income Developing Countries: A Comparison”. *Staff Papers - International Monetary Fund* 43(1): 38.
- Ogbokor, C., ve O. Samahiya. 2014. “A Time Series Analysis of the determinants of Savings in Namibia”. *Journal of Economics and Sustainable Development* 5(8): 52-63.
- Ostry, J., ve C. M. Reinhart. 1995. *Saving and Real Interest Rate in Developing Countries*. . MPRA Paper.
- Özcan, K. M., ve A Günay. (2011). ‘Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar’, içinde Türkiye’de Tasarruflar (Ed. Ercan Uygur), TEK, İmaj Yayınevi, Ankara.”
- Özcan, K. M., Günay, A., & Ertaç , S. (2012). Macro and Socioeconomic Determinants of Turkish Private Savings. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 33(2), 90-3-130.
- (2003). Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey. *Applied Economics*(35), 1405-1416.
- Özlale , Ü., & Karakurt, A. (tarih yok). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 23(83), 1-33. Şubat 14, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1448/TBB_arastirma_ozlale_karakurt_1.pdf adresinden alındı
- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*.
- Parasız, İ. (2005). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Peters , S., & Masih, R. (2005). A Revision of the Saving-Growth Nexus in Mexico”, A Revision of the Saving-Growth Nexus in Mexico . Şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176510000558> adresinden alındı
- Peroti, R. 1996. “Fiscal Consolidation in Europe: Composition Matters”. *American Economic Review* (86): 105-10.
- Razin, Assaf, ve Chi-wa Yuen. 1995. *Capital Income Taxation and Long Run Growth: New Perspectives*. . NBER Working Paper.

- Romm, T. (2003). The Relationship between Savings and Growth in South Africa: An Empirical Study. şubat 11, 2019 tarihinde <http://www.tips.org.za/files/688.pdf> adresinden alındı
- Rossi, N. 1988. "Government Spending, the Real Interest Rate, and the Behavior of Liquidity-Constrained Consumers in Developing Countries". *IMF Staff Papers* 35(1).
- Roubini, Nouribel, ve Gian Milesi-Feretti. 1995. *Growth Effect of Income and Consumption Taxes: Positive and Normative Analyses*, . . NBER Working Paper.
- Sahoo, P., Nataraj, G., & Kamaiah, B. (2001). Sa-vings and Economic Growth in India: The Long Run Nexus. *Savings and Development*, 25(1), 67-80.
- Sajid , G. M., & Sarfraz, M. (2008). Savings and Economic Growth in Pakistan: An Issue of Causality. *Pakistan Economic and Social Review*, 46(1), 37-36. <http://pu.edu.pk/images/journal/pesr/PDF-FILES/2%20SAJID%20Savings%20and%20Economic%20Growth.pdf> adresinden alındı
- Saltz, I. S. (1999). An Examination of the Causal Relationship between Savings and Growth in the Third World. *Journal of Economics and Finance*, 90-98.
- Samantaraya, A., ve S. Patra. 2014. "Determinants of Household Savings in India: An Empirical Analysis Using ARDL Approach. , 1-8." *Economics Research International*: 1-8.
- Schmidt-Hebbel, Klaus, S. B. Webb, ve G Corsetti. 1992. "Household Saving in Developing Countries: First Cross-Country Evidence". *The World Bank Economic Review* 6(3): 529-47.
- Singh, B., ve H. Drost. 1971. "An Alternative Econometric Approach to the Permanent Income Hypothesis: An International Comparison". *The Review of Economics and Statistics* 53(4): 326-34.
- Sinha, D., & Sinha, T. (1998). Cart Before Horse? The Saving-Growth Nexus in Mexico. *Economics Letter*, 61, 43-47.
- Sinha, D., & Sinha, T. (2008). Relationships among Household Saving, Public Saving, Corporate Saving and Economic Growth https://mpra.ub.uni-muenchen.de/2597/1/MPRA_paper_2597.pdf. *Journal of International Development*, 1881-186. Şubat 11, 2019 tarihinde https://mpra.ub.uni-muenchen.de/2597/1/MPRA_paper_2597.pdf adresinden alındı
- Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği* (2. b.). (Y. M. Bakırcı, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Stockman, Alan C. 1981. "Anticipated inflation and the capital stock in a cash in-advance economy". *Journal of Monetary Economics* 8(3): 387-93.
- Sönmez, S. (1994). Bütçe Açığının Finansmanı ve Enflasyon. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 21(4), 579-603.

- Streeten, P. (1994). Human Development: Means and Ends. *The American Economic Review*, 84(2), 232-237.
- Summers, L.H. 1985. "Issues in National Savings Policy". *NBER Working Paper* (No. 1710): 65.
- Şen, H., Saruç, T. N., & Keskin, A. (2011, 11 28). Kalkınmanın Finansmanı. (S. Taban , & M. Kar, Dü) *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, 227-270.
- Şengür, M., & Taban , S. (2016). Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 29-53.
- Şerefli, Meltem. 2016. "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (13): 136-43.
- Taban, S., & Kar, M. (2015). *Kalkınma Ekonomisi* (2. b.). Bursa: Ekin Kitapevi.
- Tanzi, V., & Zee, H. H. (2000). *Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries*. IMF Working Paper.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. *Onuncu Kalkınma Planı Yurtiçi Tasarruflar*. 2014. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- TCMB. (2013, 3 1). <http://www.tcmb.gov.tr>. Çalışma Tebliği No: 13/04, TCMB, Ankara. 11 01, 2018 tarihinde <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b567edab-3ed7-45f0-b1d2-cf4808a7be4d/WP1304.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b567edab-3ed7-45f0-b1d2-cf4808a7be4d-m3fw60I> adresinden alındı
- Temiz, Dilek. 2008. "Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi". İçinde 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, 1-18.
- Todaro, M. P. (1992). Human Development Report 1992. *Population and Development Review*, 18(2), 359-363.
- . (1994). *Economic Development. Fifth Edition*.
- TUSİAD. (2018, Ocak). 2018 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi Ekonomik Araştırmalar Bölümü. Türkiye. 10 13, 2018 tarihinde https://tusiad.org/tr/component/k2/item/download/8844_5d48a0b6595e52230619f1d1099bb449 adresinden alındı
- Türk, İ. (2003). *Maliye Politikası*. Ankara: Turan Yayınevi.
- Türkoğlu, H. (2013). *Türkiye’de Yurtiçi Tasarruf Oranları Neden Düşük? Nasıl Arttırılabilir?* İzmir Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi.

- Tüylüoğlu, Ş., & Karalı, B. (tarih yok). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. *Sü İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.
- UNDP. 2018. *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update*. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf.
- UNDP Türkiye. “Türkiye İnsani Gelişme Endeksi’nde 64. oldu”. *UNDP Türkiye*. http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/09/tuerkiye-_nsani-gelime-endeksinde-64--oldu0.html (05 Mayıs 2019).
- UNCTAD. (1998). *The Financial Crisis in Asia and Foreign Direct Investment: An Assessment, United Nations Conference on Trade and Development*. Cenevre.
- UNHDR. (1994). *Human Development Report, New Dimentions of Human Security*. New York: United Nations.
- . (1996). *Human Development Report, Economic Growth and Human Development*. New York: United Nations.
- . (2006). *Human Development Report, Beyond Scarcity: Power, Poverty and the Global Water Crisis*. New York: United Nations.
- Uygur, E. (2011). Türkiye’de Tasarrufların seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar, Türkiye’de Tasarruflar. *Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları*, 1-27.
- Uygur, E. (2012, Kasım). Türkiye’de Tasarrufların Seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar. *Tartışma Metni 2012/108(108)*. Türkiye Ekonomi Kurumu. 10 10, 2018 tarihinde <http://www.tek.org.tr/dosyalar/tasarruflar1.pdf> adresinden alındı
- Uzay, N. (1993). Tasarruf Düzeyi : Teoriler ve Belirlenmesi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*(10), 243-264.
- . 2012. *Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Kayseri’deki Girişimcilerin Tasarruf Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama*. Discussion Paper. Working Paper. <https://www.econstor.eu/handle/10419/81589> (23 Nisan 2019).
- Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Ünsal, E. (2009). *Makro İktisat* (8. b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- . (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayınları.
- . (2011). *Makro iktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- (2014). *Mikro İktisat*. Genişletilmiş 10. Baskı. Ankara: BigBang yayınları.
- Van Den Berg, H. (2012). *Economic Growth and Development*. *World Scientific Publishing*.

- Verma , R. (2007). Saving, Investmen and Growth in India: An Applica-tion of the ARDL Bounds Testing Approach. *South Asia Economic Journal*, 8(1), 87-98. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/139156140600800105> adresinden alındı
- Vujanovic, P. D. (1999). Habits and the Saving-Growth Relationship Why US Personal Savings Rates are at Historic Lows. şubat 3, 2019 tarihinde 1. <https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/mac/papers/9905/9905002.pdf> adresinden alındı
- Wachtel, P. (1997). .Inflation, Uncertainty, and Saving Behavior since the Mid-1950s. (4), 558-578.
- Waithima, A. (2008). The Egg or Chick First; Saving or GDP Growth: Case for Kenya. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://www.ajol.info/index.php/kjbm/article/view/43817> adresinden alındı
- Weil, D. N. (2013). *Economic Growth* (3. b.). Essex, England: Pearson Education Ltd.
- Widmalm, Frida. 2001. "Tax Structure and Growth: Are Some Taxes Better Than Others?" *Public Choice* (107): 199-219.
- World Bank. 2011. *Turkey - Sustaining High Growth : The Role of Domestic Savings - Synthesis Report*. The World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/367591468172772598/Turkey-Sustaining-high-growth-the-role-of-domestic-savings-synthesis-report> (06 Mayıs 2019)
- Yavilioğlu, C. (2012). Kalkınmanın Anlambilimsel tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.
- Yeldan , N. (2002). Neoriberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine değerlendirmeler. *Praksis Dergisi*(7), 19-34.
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yentürk, N., Ülengin, B., & Çimenoğlu, A. (2009). An Analysis of the Interaction among Savings, Investments and Growth in Turkey. *Applied Economics*, 41(6), 739-751.
- Yıldırım, K., Bakırtaş, İ., Yılmaz, R., & Esen , E. (2011). *makro iktisada giriş*. ankara: pelikan yayıncılık.
- Yıldırım, K., Doğan, K., & Taşdemir, M. (2010). *Makroekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Binhan Elif, ve Sevinç Yaraşır. 2009. "Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Tasarruf - Yatırım Açıkları ve Dış Kaynak İhtiyacı". *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* 27(2): 97-128.

Yükseler, Z, (2013), Yatırım–Tasarruf Dengesi: Türkiye’de Uygulaması ve Sorunlar,(<http://www.researchgate.net/publication/258808662> Erişim tarihi: 13.10.2018.

EKLER

Tablo 5: Analize Dâhil Edilen Ülkeler

Yüksek Gelişmişlik Düzeyine Sahip Ülkeler			
ABD	İSRAİL	İSVEÇ	LÜKSEMBURG
ALMANYA	DANİMARKA	İSVİÇRE	MALTA
ANGOLA	ESTONYA	İTALYA	NORVEÇ
AVUSTRALYA	FİNLANDİYA	İZLANDA	SİNGAPUR
AVUSTURYA	FRANSA	JAPONYA	SLOVAKYA
BELÇİKA	HOLLANDA	KANADA	YENİ ZELANDA
BİRLEŞİK KRALLIK	HONG KONG	KATAR	YUNANİSTAN
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	İRLANDA	KIBRIS	
ÇEKYA	İSPANYA	KORE	
Orta Gelişmişlik Düzeyine Sahip Ülkeler			
AFGANİSTAN	FİLİPİNLER	LİTVANYA	SEYŞELLER
ARJANTİN	GABON	LÜBNAN	SİRBİSTAN
ARNAVUTLUK	GANA	MACARİSTAN	SLOVENYA
BAHAMALAR	GUATEMALA	MAKEDONYA	SRİ LANKA
BAHREYN	GUYANA	MALDİVLER	ST. LUCİA
BARBADOS	GÜRCİSTAN	MALEZYA	SUDİ ARABİSTAN
BELİZE	HİNDURAS	MARSHAL ADALARI	SURİYE
BHUTAN	HİRVATİSTAN	MAURİTİUS	SOLOMON ADALARI
BOLİVYA	HİNDİSTAN	MEKSİKA	ŞİLİ
BOSNA HERSEK	IRAK	MISIR	TACİKİSTAN
BOTSVANA	İRAN	MOĞOLİSTAN	TAYLAND
BREZİLYA	JAMAİCA	MOLDOVA	TONGA
BULGARİSTAN	KAZAKİSTAN	MONTENEGRO	TUNUS
CEZAYİR	KEYNYA	NAMBİYA	TÜRKİYE
ÇİN	KIRGIZİSTAN	NİKARAGUA	UKRAYNA
DOĞU TİMOR	KOLOMBİYA	ÖZBEKİSTAN	UMMAN
DOMİNİK CUMHURİYETİ	KONGO CUMHURİYETİ	PANAMA	URUGUAY
EKVADOR	KOSTA RİKA	PARAGUAY	ÜRDÜN
EL SALVADOR	KUVEYT	PERU	VANUATU
ENDONEZYA	KUZEY AFRİKA	POLONYA	VENEZÜALA
ERMENİSTAN	KÜBA	PORTEKİZ	VİETNAM
FAS	LETONYA	ROMANYA	

Fiji	LİBYA	RUSYA	
Düşük Gelişmişlik Düzeyine Sahip Ülkeler			
ANGOLA	HAİTİ	MOZAMBİK	SUDAN
BANGLADEŞ	KAMBOÇYA	NEPAL	TANZANYA
BENİN	KAMERUN	NİJER	TOGO
BRUNDİ	KONGO	NİJERYA	UGANDA
BURKİNA FASO	LAOS	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ	YEMEN
CİBUTİ	LESOTHO	PAKİSTAN	ZAMBİYA
ERİTREA	LİBERYA	PAPUA YENİ GİNE	ZAMBİYA
ETİYOPYA	MADAGASKAR	SENEGAL	
GAMBİYA	MALİ	SİERRA LEON	
GİNE	MAURİTİUS	SUDAN	